

ISBN 1409-8687

БИЛТЕН

на

СОВЕТОТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Година II

Број 3

Скопје, 2001

СОДРЖИНА

Петре М. Андреевски <i>Сè се брани со закон</i>	5
Лилјана Минова-Ѓуркова <i>Од работата на Советот за македонски јазик</i>	8
<i>Предлог за пренесување на македонската кирилица со латинично писмо</i>	11
<i>Европска повелба за регионални или малцински јазици</i>	12
<i>Ставови на Советот за македонски јазик во врска со предлогот за рашификација на Европската повелба за регионални или малцински јазици</i>	23
Е. Божиноска, В. Ѓоршовска, М. Лалова, М. Петрушевска <i>Македонскиот јазик како наставен предмет и како јазик на наставата во основното и во средното образование во Република Македонија</i>	25

Од бележникот на лекторот

Магдица Шамбевска

Биџола 46

Редакцијата

Одговори на прашања поставени од лекторите 50

Милица Петрушевска-Јовановиќ

Македонскиот јазик на интернет 52

СÈ СЕ БРАНИ СО ЗАКОН

Почитувањето на законите не е прашање на избор, туку наша обврска. Од тие принципи во социјализирањето на една национална заедница, не можеме да го изоставиме и јазикот. Многумина тоа го нарекуваат национализам, како и патриотизмот што го мешаат со шовинизам, покривајќи ја со тоа само својата неодговорност. Но, зошто и јазикот да се брани со закон?! Сигурно, не само затоа што нашиот јазик има повеќе непријатели отколку свои говорители, туку затоа што неговото предавство е еднакво со продавањето на сопствената душа. Зашто единствено во неговото звучно писмо ни се заведени и првите оживеани сетила, и првата претстава за светот, и првата болка, и првата утеха, и првиот простор за непречено сонување.

Казната, пак, како последична реакција што ја предвидува секој закон, постои откако постојат и човечките отстапки од општоприфатената конвенција во меѓучовечките односи. Нејзините почетоци се длабоко во историјата, уште кај првите родовски или племенски заедници. Сигурно, уште пред човекот да го напушти многубоштвото и да почне да го практикува монотеистичкиот облик на верско определување. Се разбира, тие први напишани закони и казни ги одредувале избрани главатари или старешини, врачови или гатачи. Казната, всушност е воведена за да се воспостави некаков ред на покритично живеење и мислење, односно за да се амортизира анархијата како човечко поведење, потиснато во неговите скриени животински инстинкти – да убива и разурнува. Казната, значи, дури и кога не била ставена во пишани правни рамки, ја вршела единствената рационална улога да внесува поприфатливи етички содржини за еден организиран живот.

Дури и христијанството ги пропишува ДЕСЕТТЕ БОЖЈИ ЗАПОВЕДИ, иако казната не ја наведува. Со тоа остава простор

за претпоставки дека и таа е божја проценка. Но, несреќата е во тоа што и божјите закони и проценки ги донесува човекот. И секогаш според своите лични убедувања и неприкосновени права. Па така, тие, не само што станувале ретроградни закони, туку многупати и построги, пожестоки и беспопштедни отколку што можел и самиот господ да ги смисли и демонстрира. Во оваа смисла, доволно е да ја споменеме злогласната инквизиција на Римокатоличката црква која ги прогласува за еретици сите мислечки умови што дошле до нови сознанија за природните закони, а кои отстапувале од утврдените секуларни догми и канони. И мнозина од нив завршиле на губилиште или на запаленаклада. Меѓу анатемисаните се и големите реформатори, научници и филозофи: Никола Коперник (1473-1593) кој ја поставил хелиоцентричната хипотеза, Мартин Лутер (1483-1546) кој ги воведува принципите на протестантството и Џордано Бруно (1548-1600) кој тврди дека во вселената има безброј светови слични на нашиот Сончев систем. Значи, не било реткост во историјата на човештвото некои нормативни вредности да преминат во забрани и ограничувања, во табуа и извртена реалност. Така ќе дојдеме до ситуација кога и правдата е на страната на жртвата, па сепак, да не се почитува.

Но, дека сè се брани и се регулира со закон во создавањето на ред и артикулирани навикни, ќе наведеме неколку изводи од „Судбениот закон за луѓето“ што го напишува Методиј околу 845-855 како словенски кнез и на словенски јазик:

1. „...кнезот и судијата при секој спор да врши распит со сестрано внимание и трпеливост и да не осудува без сведоци, туку треба да бара вистинољубиви, богобојазливи и угледни сведоци кои немаат никакво непријателство, ниту злоба, ниту омраза, ниту расправа, ниту спор со оној за кого се

искажуваат, туку да суди заради страв божји и заради неговата правда...“.

2. „Ако некој при своја жена има односи со робинка, кога ќе се разбере за соблазната, тогаш прилега таа да се продаде од страна на кнезот во друга земја и добиениот износ да се раздаде на сиромасите. Исто и блудникот по божјиот закон треба од кнезот да биде оддалечен од божјите слуги на седумгодишно каење: две години нека стои надвор пред божјиот храм за време на службата, две години да влегува в црква до светото евангелие и останатото време да стои надвор и да ја слушна службата... Откако ќе заврши седум години, во осмата година нека се причести. Прилега седумте години да не јаде друго освен својот леб и вода“.

3. „Кој блудствува со калуѓерка, по световниот закон му се отсекува носот, а по црковниот закон му се определува каење од 15 години“.

4. „Кој поради некое непријателство или заради грабеж на имот потпалува куќи, ако е тоа в град, со оган нека го изгорат, ако е в село или на имот, со меч нека го исечат...“.

5. „Ако родители и деца зборуваат едни против други, нека не им се верува...“.

6. „Кој ќе украде слободен човек и го пороби, самиот нека биде поробен: како што го поробил слободниот, така и самиот нека стапи во истото ропство“. („ДОКУМЕНТИ за борбата на македонскиот народ за самостојна и национална држава“, том I)

Ова е само еден мал дел од „Судбениот закон за луѓето“ (многу точки се дадени само фрагментарно) што го пропишал Методиј пред големата мисија со својот брат Кирил. Онаму, пак, кај што отсутувале пишаните закони, профункционирале некои други форми и иницијативи на лична заштита. Во тој корпус можеме да ги вклучиме дури и клетвите и пцостите како и одмаздата и самоубиството само за да се симне срамот на повредената суета и достоинство.

Во едно не толку далечно минато, казните во руралните средини ги одредувал и селскиот кмет. Така, крадецот бил изложуван на јавен срам и подбив, шетајќи го низ село заедно со она што го украде.

Во Сталиново време за да стигнува возот навреме на релацијата Москва-Ленинград, биле убиени околу 17000 железничари. Оттогаш возот не доцни ниту една минута. Во Јапонија, пак, затоа што сите возови во

текот на една година вкупно задоцниле околу три минути, министерот за сообраќај си поднесува оставка. Не е ништо необично ако извршил и харикири.

Според тоа, има и ригорозни закони и драконски казни. Најприфатливи закони се секако оние кои неизнудено влегле во нашите навики, во нашата секојдневна практика. Но, ете, не е секаде и секогаш така. Затоа и сè се брани со закон, па и сопствениот јазик. И, безмалку, нема земја која - на овој или на оној начин - не се грижи за него. Законот е само официјализиран механизам за изградување повисок степен на самосвест кон својот јазик во кој се вградени и нашите историски корени. Тој е наша потпора и наш судбински национален предзнак. Но, негрижата за него како да добива веќе димензии на незапирлива епидемија. (Погледнете ги само фирмите, рекламите, декларациите на нашите индустриски стоки, слушнете ги ТВ водителите или јавните говори.) А таа негрижа кон јазикот, во најголем дел е негрижа и кон сопствената мисла како основа за секоја духовна иницијатива и акција. Неволјата не е толку во тоа што не се грижиме правилно да зборуваме, туку дека, заедно со тоа, не знаеме и добро да мислиме. Како нешто да затаило во корелацијата меѓу она што сме го моделирале во својата мисла и она што сме го кажале. А тоа не го девалвира само јазикот, туку многу повеќе авторитетот на говорителот.

Јазикот не е потрошен материјал, туку материја потрајна од сиот наш живот, наше надвремено достоинство и заедничка татковина. Оттука довербата во сопствениот јазик е и доверба во себеси.

Не рекол напразно народот дека „волот се врзува за роговите, а човекот за зборот“. Но, за оној збор што е длабоко промислен и чист и што се чува како бесцена реликвија, наследена од своите предци. Се разбира, нашата инвестиција во јазикот не е само во тоа да се знае и сака, туку да се држи и постојано буден и во постојана кондиција. Не само за да го заштитиме, туку за да ни биде многу полесно дишењето додека се служиме со него. Зашто тој е првиот сведок што ја утврдил нашата духовна целост. Оттаму законот и казната со која се заштитува јазикот, никогаш не понижуваат толку многу, колку што може да понижи губењето на заедничкиот лик во ликот на зборовите, губењето на својот внатрешен глас и

чувство на самопочитување. Многу народи и цивилизации што ја запоставиле оваа изворна своја составка, неповратно исчезнале. Ги заборавила дури и историјата.

Таа опасност, уште на почетокот на минатиот век, ќе ја предочи и Крсте Петков Мисирков и низ една акрибија на голем визионер, јазикот ќе го истакне како наш пресуден национален фактор, како трајна легитимација на нашето препознавање.

„Затоа и АСНОМ на своето Прво заседание (1944 год.), меѓу другите одлуки со кои се конституира македонската федерална држава, донесе одлука со која македонскиот јазик се подига на степен на службен јазик на македонската држава“ (Александар Т. Христов, *Создавањето на македонскиот јазик 1893-1943*).

Блаже Конески, пак, во својот „тестаментален“ текст *Една ситуација и едно лично искуство*, многу пластично ќе нотира една своја интимна исповед:

„...мене многу ме окупираше прашањето за смислата да пишувам поезија на јазик на мал народ... Не еднаш ми се обраќаа со прашање зошто не пишувам на еден од веќе

афирмираните јужнословенски јазици. Во мојата ситуација не беше можна ни помислата за таква преориентација. Зошто? Затоа што за мене едно такво решение би значело интимен пораз. Јас би го доживеал тоа како изневера кон својата генерација, кон своите врсници, понесени од македонската национална идеја. Не еден од моите другари паднаа како жртви за таа идеја во годините на антифашистичкиот отпор. Загинаа и неколку поети, меѓу нив и нашиот родоначалник, Кочо Рацин. Јас не можев да го погзам нивниот завет“.

На примерот на Конески уште еднаш ќе се потврди правилото дека нема големи јазици, туку само големи дела. А само преку големите дела, јазикот може да ги пренесе и најсуптилните информации од сите (и до сите) точки на човечкиот интерес.

И да завршиме, како и што почнавме, дека сè се брани со закон, па дури и самиот закон. Секое негово маргинализирање, значи, повреда на уставот и на правниот систем на државата. А тоа е еднакво на непочитување на слободата, како право и на слободата, како обврска.

Пејре М. Андреевски

ОД РАБОТАТА НА СОВЕТОТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

А. ДЕЈНОСТИ

1. Со цел да ја запознае јавноста со својата дејност, Советот за македонски јазик почна со издавање на БИЛТЕН. Во првиот (дво)број се вклучени текстови во кои се даваат податоци за работата на Советот, потоа еден од елаборатите изработен од работна група оформена од Советот (за состојбата со фирмите), како и препораки: во врска со фирмите и во врска со личните имиња. Покрај ова, Редакцискиот одбор на Билтенот се обидува да ја запознае нашата јавност со она што се објавува во странство за македонскиот јазик, литература, историја. Во првиот број на Билтенот е објавен подолг текст посветен на статиите на овие теми, објавени во американски и во британски енциклопедии и речници. Билтенот е отворен за соработка со лекторите по македонски јазик: авторите на два прилога во него се членови на Секцијата на лекторите по македонски јазик.

2. Во врска со Предлог-законот за изменување и дополнување на Законот за лична карта, Министерството за внатрешни работи, а потоа и Владата на Република Македонија го задолжија Советот да даде предлог за предавање на македонските имиња со латиница без дијакритички знаци. Врз основа на консултациите извршени во Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици и во Институтот за македонски јазик, Советот усвои едно решение за латинична транскрипција на македонските лични имиња и го достави до: Владата на Република Македонија, Министерството за внатрешни работи и Министерството за образование и наука. (Предлогот за предавање на македонската кирилица со латиница без дијакритички знаци го објавуваме во овој број на Билтенот.)

3. Советот му предложи на Министерството за образование и наука да оформи Комисија за ново издание на Правописот на македонскиот литературен јазик. Во оваа комисија би требало да влезат д-р Р. Угринова-Скаловска и д-р К. Конески, двајца од петтемина автори на сегашното издание.

4. Советот продолжи со средбите со лекторите по македонски јазик (од печатените средства за јавно општење, од издавачките организации и од државната администрација). Во ноември 2000 година беше оформена Секција на лекторите по македонски јазик, во рамките на Сојузот на друштвата за македонски јазик и литература на Република Македонија.

5. Во врска со сознанијата за состојбите во поглед на статусот на македонскиот стандарден јазик во судската практика, Советот оформи работна група задолжена, врз основа на анализата на нелекторирани материјали и со следење на судските процеси, да изработи елаборат со констатации и со препораки.

6. По повод прогласувањето на 2001 за Европска година на јазиците, Советот испрати покани до широк круг македонски македонисти да земат учество со свои прилози во зборник под наслов МАКЕДОНСКИ СОЦИОЛИНГВИСТИЧКИ ТЕМИ. Зборникот треба да излезе од печат до крајот на 2001 година.

7. Врз основа на рецензии, Советот ги одобри барањата на двајца доктори по филолошки науки за добивање право за вршење лекторска дејност без полагање лекторски испит.

8. Советот уште неколку пати го разгледуваше проблемот во врска со јазикот на

наставата во Центар Жупа и ја изразува својата загриженост поради непочитувањето на Одлуката на Уставниот суд на Република Македонија, донесена како реакција на решението на министерот за образование да се воведи турскиот јазик како јазик на наставата.

9. Следејќи ги настаните во Република Македонија, Советот се определи за обраќања кон определени институции и кон јавноста:

- а. По повод промоцијата на здружението „Радко“ (на 28.10.2000 година во Скопје) и во врска со искажувањата што можеа да ги проследат преку средствата за јавно општење, членовите на Советот за македонски јазик се состанаа на 30.10.2000 година и решија да ја известат Владата на Република Македонија за тоа дека ги отфрлаат гледиштата за македонската историја, нација и јазик, изнесени од некои учесници во промоцијата. Членовите на Советот, покрај ова, нагласуваат дека првиот настап на членовите на здружението „Радко“ побудува сомневање дека ова Здружение ќе придонесува за афирмацијата на граѓанските права и за демократизацијата во Република Македонија.
- б. Како одговор на писмото од Министерството за надворешни работи во кое се бара мислење за содржината на интернет-страницата со која се претставува состојбата во поглед на јазиците употребувани во Република Македонија, а во рамките на иницијативата на Европскиот совет за прогласување на 2001 како Европска година на јазиците, Советот укажа на определени грешки, од кои најголема е (или: беше) таа дека во Република Македонија живеат и 27000 до 40000 Помаци, чиј мајчин јазик е бугарскиот.
- в. Советот го разгледа текстот на Европската повелба за регионални или малцински јазици и донесе свои ставови, со кои им се обрати на: Претседателот на Републиката, Владата на Република Македонија, Министерството за култура и Министерството за надворешни работи, како и на средствата за јавно општење. (Текстот на Повелбата, како и ставовите на Советот читателот ќе ги најде на следните страници на овој број на Билтенот.)

Б. СОРАБОТКА

1. Советот за македонски јазик и во текот на оваа година соработуваше со државните органи и институции секогаш кога се бараше стручно мислење или став од него.

2. Во тесна врска со должностите произлезени од Законот за употребата на македонскиот јазик, Советот настојува да биде во тек со работата на Службата за инспекциски надзор во Министерството за култура, како и со Комисијата за лекторски испит.

а. Службата за инспекциски надзор има извршено околу сто инспекциски надзори сврзани со Законот за употребата на македонскиот јазик, а на повремените средби со раководителката на Службата, членовите на Советот укажуваат на случаи каде што треба да се интервенира.

б. Комисијата за лекторски испит го информира Советот за успехот што го покажуваат кандидатите (кој не е многу задоволителен), како и за прашањата и областите на кои треба да се обрне поголемо внимание во процесот на усовршување на лекторите.

3. Советот ја оценува позитивно соработката со Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици и со Институтот за македонски јазик, се разбира – на стручен план. За жал, во текот на оваа година, не дадоа резултат обидите за воспоставување соработка со Одделението за лингвистика и литературна наука при МАНУ.

4. Како резултат на тесната соработка на Советот со Сојузот на друштвата за македонски јазик и литература дојде до оформување на Секцијата на лекторите по македонски јазик.

В. ПРОБЛЕМИ

1. И во текот на оваа година Советот се среќава со тешкотии во обидите да го поттикне спроведувањето на Законот за употребата на македонскиот јазик – во практиката. Така, сè уште не успеавме да воспоставиме контакт со судската власт задолжена за фирмите во Република Македонија.

2. Советот укажува на потребата да се покаже поголема грижа за правата на Македонците во Албанија во поглед на добивање образование на нивниот мајчин јазик.

3. Советот има сознанија дека лекторатите по македонски јазик во странство се во тешка материјална состојба, а нивниот број, како што е познато, постојано се намалува. Државата треба да покаже поголема грижа за оваа дејност од областа на културата.

4. Советот укажува на несоодветниот статус на јазичната компонента од предметот *Македонски јазик и литература* во рамките на средното образование и предлага Министерството за образование и наука да му посвети одделно внимание на овој проблем.

Лилјана Минова-Ѓуркова

ПРЕДЛОГ ЗА ПРЕНЕСУВАЊЕ НА МАКЕДОНСКАТА КИРИЛИЦА СО ЛАТИНИЧНО ПИСМО

– важи само за личните имиња –

а - а	Атанасов / Atanasov	н - н	Никола / Nikola
б - б	Богатинов / Bogatinov	њ - њ	Огњановски / Ognjanovski
в - в	Василев / Vasilev	о - о	Оливера / Olivera
г - г	Груевски / Gruevski	п - п	Петровски / Petrovski
д - д	Димитров / Dimitrov	р - р	Ристо / Risto
ѓ - gj	Ѓорѓи / Gjorgji	с - с	Спасовски / Spasovski
е - е	Елена / Elena	т - т	Таневски / Tanevski
ж - zh	Жарко / Zharko	ќ - кј	Ќамилов / Kjamilov –
з - z	Зоран / Zoran		Петровиќ / Petrovikj
с - dz	Свездан / Dzvezdan	у - у	Убавка / Ubavka
и - i	Иван / Ivan	ф - ф	Фотев / Fotev
ј - j	Јован / Jovan	х - h	Христов / Hristov
к - k	Крстевски / Krstevski	ц - с	Цветан / Svetan
л - l	Ленка / Lenka	ч - ch	Чинго / Chingo
љ - lj	Љупка / Ljupka	џ - dj	Џукески / Djukeski
м - m	Марков / Markov	ш - sh	Шемов / Shemov

ЕВРОПСКА ПОВЕЛБА ЗА РЕГИОНАЛНИ ИЛИ МАЛЦИНСКИ ЈАЗИЦИ

ПРЕАМБУЛА

Земјите-членки на Советот на Европа потписнички на оваа повелба,

Сметајќи дека целта на Советот на Европа е да се постигне поголемо единство меѓу неговите членки, особено заради зачувување и остварување на идеалите и принципите што претставуваат нивно заедничко наследство;

Сметајќи дека заштитата на историските регионални или малцински јазици на Европа, од кои некои се во опасност од исчезнување, придонесува за одржувањето и развитокот на културното богатство и традиција на Европа;

Сметајќи дека правото на употреба на регионален или малцински јазик во приватниот и во јавниот живот претставува неотуѓиво право, што е во согласност со принципите вградени во Меѓународниот пакт за граѓански и политички права на Обединетите нации, и согласно со духот на Конвенцијата за заштита на човековите права и основните слободи на Советот на Европа;

Имајќи ги предвид активностите, остварени во рамките на КЕБС и особено Завршниот акт од Хелсинки од 1975 година и Документот од состанокот во Копенхаген од 1990 година;

Нагласувајќи ја вредноста на мултикултурализмот и на повеќејазичноста и сметајќи дека заштитата и поттикнувањето на регионалните или малцинските јазици не смее да биде на штета на службените јазици и на потребата од нивното учење;

Свесни за тоа дека заштитата и унапредувањето на регионалните или малцинските јазици во различни земји и региони на Европа претставуваат значаен придонес кон изградбата на Европа, заснована врз принципите на демократијата и културната разновидност во рамките на националниот суверенитет и територијалниот интегритет;

Земајќи ги предвид специфичните услови и историските традиции во различните региони на европските земји,

Се согласија за следното:

ДЕЛ I

ОПШТИ ОДРЕДБИ

Член 1

Дефиниции

Во смисла на оваа Повелба:

- а. под изразот „регионални или малцински јазици“ се подразбираат јазиците:
 - што традиционално се користат на територијата на одредена држава од страна на државјаните кои сочинуваат група што е бројно помала од останатиот дел од населението на таа држава; и
 - што се различни од службениот (службените) јазик (јазици) на таа држава;Овој израз не ги вклучува дијалектите на службениот (службените) јазик (јазици) на таа држава, ниту јазиците на мигрантите;
- б. под „територија на која се користи регионален или малцински јазик“ се подразбира географска област на која тој јазик е средство за изразување на определен број лица, што го оправдува донесувањето на разни мерки за заштита и унапредување, предвидени во оваа Повелба.
- в. под „нетериторијални јазици“ се подразбираат јазиците со кои се служат припадниците на државата, а кои се различни од јазикот (јазиците) на кој (на кои) говори останатиот дел од населението на државата, но кои, иако традиционално се користат на територијата на државата, не можат да се однесуваат на некоја посебна географска област.

Член 2

Обврски

1. Секоја страна се обврзува да ги применува одредбите од Делот II на сите регионални или малцински јазици што се говорат на нејзината територија и што соодветствуваат на дефиницијата од член 1.

2. Што се однесува на секој јазик наведен во моментот на ратификацијата, прифаќањето или одобрувањето, согласно член 3, секоја страна-договорничка се обврзува да применува најмалку триесет и пет параграфи или алинеи што ќе ги избере од одредбите од Делот III на Повелбата, вклучувајќи најмалку по три избрани од членовите 8 и 12 и по една од членовите 9, 10, 11 и 13.

Член 3

Модалитети

1. Секоја држава-потписничка во своите инструменти за ратификација, прифаќање или одобрување, е должна да го наведе секој регионален или малцински јазик на целокупната или на дел од својата територија каде се применуваат параграфите избрани согласно параграф 2 на членот 2.

2. Секоја страна-договорничка, понатаму, може да го извести Генералниот секретар дека ги прифаќа обврските што произлегуваат од одредбите на секој друг параграф од оваа Повелба што не се внесени во нејзините инструменти за ратификација, прифаќање или одобрување, или дека ќе го применува параграфот 1 од овој член на други регионални или малцински јазици, или на други службени јазици што помалку се користат на целокупната или на дел од нејзината територија.

3. Обврските предвидени во претходниот параграф ќе се сметаат за интегрален дел на ратификацијата, прифаќањето или одобрувањето и ќе го имаат истото дејство, почнувајќи од денот на нотификацијата.

Член 4

Постоечки режими на заштита

1. Ниту една одредба на оваа Повелба не може да се интерпретира како ограничување или дерогирање на кое било право га-

рантирано со Европската конвенција за човековите права.

2. Одредбите на оваа Повелба нема да влијаат врз поповолните одредби кои се однесуваат на положбата на регионалните или на малцинските јазици или на правната положба на лицата припадници на малцинствата, а кои веќе постојат во земјата-потписничка или се уредени со релевантни меѓународни или мултилатерални спогодби.

Член 5

Постоечки обврски

Ништо во оваа Повелба не може да се интерпретира како право да се презема каква било активност или да се изврши каква било акција којашто е во спротивност со целите на Повелбата на Обединетите нации или со други обврски на меѓународното право, вклучувајќи го и принципот на суверенитет и територијален интегритет на државите.

Член 6

Информирање

Страните се обврзуваат да ги информираат засегнатите власти, организации и лица, за правата и обврските што произлегуваат од оваа Повелба.

ДЕЛ II

ЦЕЛИ И ПРИНЦИПИ ШТО ТРЕБА ДА СЕ ПОЧИТУВААТ СОГЛАСНО ПАРАГРАФ 1 ОД ЧЛЕНОТ 2

Член 7

Цели и принципи

1. Во областа на регионалните или на малцинските јазици, на териториите на кои тие се употребуваат, а според ситуацијата на секој јазик, страните ја темелат својата политика, своето законодавство и својата практика врз следните цели и принципи:

- а) признавање на регионалните или на малцинските јазици како израз на културното богатство;
- б) почитување на географскиот простор на секој регионален или малцински јазик, со

цел постојните или новите административни поделби да не претставуваат пречка за унапредувањето и развојот на регионалниот или на малцинскиот јазик за кој станува збор;

- в) потреба од одлучна акција за развој на регионалните или на малцинските јазици со цел истите да се сочуваат;
- г) олеснување и/или поттикнување на усното и писменото користење на регионалните или на малцинските јазици во јавниот и во приватниот живот;
- д) одржување и развој на врските во областите што ги покрива оваа Повелба, меѓу групите кои се служат со определен регионален или малцински јазик и другите групи во истата држава кои говорат на јазик користен во идентичен или сличен вид, како и воспоставување на културни врски со другите групи на државата, кои користат различни јазици;
- ѓ) обезбедување на соодветни начини за настава и учење на регионалните или на малцинските јазици во сите соодветни степени;
- е) овозможување на оние кои не го познаваат регионалниот или малцинскиот јазик, а кои живеат во областа каде што таквиот јазик е во употреба, да го изучуваат, доколку е тоа нивна желба;
- ж) унапредување на проучувањето и на истражувањето на регионалните или малцинските јазици на универзитетите или на нив соодветните институции;
- з) унапредување на соодветни начини на транснационална размена во областите што ги опфаќа оваа Повелба, во врска со регионалните или со малцинските јазици што се користат на идентичен или на сличен начин во две или повеќе држави.

2. Страните-договорнички се обврзуваат, доколку тоа сè уште не го сториле, да ги отстранат сите неоправдани исклучувања, рестрикции или давања предност во однос на употребата на еден регионален или малцински јазик, а чија цел е да се обезбедат или да се загрози неговото одржување или развој. Прифаќањето на посебни мерки во полза на заштитата на регионалните или на малцинските јазици, со цел да се унапредува рамноправноста меѓу корисниците на тие јазици и останатиот дел од населението, или чија цел е грижа за нивната посебна положба, не се смета за акт на дискриминација во однос на корисниците на пошироко употребувани јазици.

3. Страните-договорнички се обврзуваат, преку соодветни мерки, да го поттикнуваат меѓусебното разбирање меѓу сите јазични групи во земјата, со тоа што почитувањето, разбирањето и толеранцијата во однос на регионалните или на малцинските јазици ќе ги наведат меѓу целите на воспитанието и образованието што важат во земјата, како и да ги поттикнуваат средствата за масовна комуникација во постигнувањето на таа цел.

4. Утврдувајќи ја својата политика во однос на регионалните или на малцинските јазици, страните-договорнички се обврзуваат да ги земат предвид желбите и потребите што ги изразуваат групите кои се служат со овие јазици. Тие се поттикнуваат, ако е неопходно, да установаат тела со цел да ги советуваат надлежните власти за сите прашања поврзани со регионалните или со малцинските јазици.

5. Страните се обврзуваат соодветно да ги применуваат принципите наведени во параграфите од 1 до 4 и на нетериторијалните јазици. Сепак, кога станува збор за овие јазици, видот и обемот на мерките што треба да се преземат заради ефектуирање на оваа Повелба, ќе бидат определени на флексибилен начин, при што ќе се води сметка за потребите и за желбите, почитувајќи ги притоа традициите и карактеристиките на групите што се служат со спомнатите јазици.

ДЕЛ III

МЕРКИ ЗА УНАПРЕДУВАЊЕ НА УПОТРЕБАТА НА РЕГИОНАЛНИТЕ ИЛИ НА МАЛЦИНСКИТЕ ЈАЗИЦИ ВО ЈАВНИОТ ЖИВОТ ВО СОГЛАСНОСТ СО ПРЕЗЕМЕНИТЕ ОБВРСКИ ВРЗ ОСНОВА НА ПАРАГРАФОТ 2 ОД ЧЛЕНОТ 2

Член 8

Образование

1. Во областа на образованието, страните-договорнички се обврзуваат, во рамките на територијата на која се употребуваат таквите јазици, согласно ситуацијата на секој од овие јазици, и без штета по наставата на службениот (службените) јазик (јазици):

- а) – да овозможат предучилишно образование на соодветните регионални или малцински јазици; или
 - да овозможат значителен дел на предучилишното образование да се изведува на односните регионални или малцински јазици; или
 - да применуваат една од мерките наведени погоре барем на учениците чии семејства тоа го бараат и чиј број се смета за доволен; или
 - доколку јавните власти немаат непосредна надлежност во доменот на предучилишното образование, да ја поттикнуваат примената на мерките наведени во претходните алинеи;
- б) – да овозможат основно образование на соодветните регионални или малцински јазици; или
 - да овозможат значителен дел од основното образование да се изведува на соодветните регионални или малцински јазици; или
 - да овозможат, во рамките на основното образование, изучувањето на регионалните или на малцинските јазици да биде интегрален дел на наставната програма; или
 - да применуваат една од мерките наведени погоре барем што се однесува на учениците чии семејства тоа го бараат и чиј број се смета за доволен;
- в) – да овозможат средно образование на односните регионални или малцински јазици; или да овозможат значителен дел од средното образование да се изведува на регионалните или на малцинските јазици; или
 - да предвидат, во рамките на средното образование, изучување на регионалните или на малцинските јазици, како интегрален дел на наставната програма;
 - да применат една од мерките наведени погоре барем во однос на учениците кои го сакаат тоа или, кога тоа го сакаат нивните семејства, а чиј број се смета за доволен;
- г) – да овозможат стручно и професионално образование што ќе се изведува на односните регионални или малцински јазици; или
 - да овозможат значителен дел од стручното и професионалното образование да се изведува на односните регионални или малцински јазици; или
 - да обезбедат, во рамките на стручното и професионалното образование, изучување на односните регионални или малцински јазици како интегрален дел на наставната програма; или
 - да применат една од мерките наведени погоре барем за учениците кои го сакаат тоа, или кога тоа го сакаат нивните семејства, а чиј број се смета за доволен;
- д) – да овозможат универзитетско образование и други видови високо образование на регионалните или малцинските јазици; или
 - да предвидат изучување на тие јазици како дисциплини на универзитетското или високото образование; или
 - доколку, поради улогата на државата во однос на институциите за високо образование, алинеите наведени погоре не можат да се применат, да го поттикнуваат и/или да дозволат универзитетско и други видови на високо образование на регионалните или на малцинските јазици, или да обезбедат изучување на тие јазици како дисциплини на универзитетските или на другите институции за високо образование;
- ѓ) – да преземат мерки за организирање на образовни курсеви за возрасни и за дополнително образование, кое главно или целосно ќе се изведува на регионалните или на малцинските јазици; или
 - да предложат тие јазици да се изучуваат како дисциплини во образованието на возрасните и во дополнителното образование; или
 - доколку јавните власти немаат непосредна надлежност на полето на образованието на возрасните, да го поттикнуваат изучувањето на тие јазици како дисциплини во рамките на образованието на возрасните и во дополнителното образование;
- е) да преземат мерки за обезбедување на настава по историја и култура поврзани со регионалниот или со малцинскиот јазик;
- ж) да обезбедат основно и натамошно обучување на наставници потребни заради спроведување на параграфите од а до е што се прифатени од страната-договорничка;
- з) да формираат еден или повеќе органи за контрола задолжени да ги следат преземените мерки и напредокот остварен во

установувањето или развивањето на изучувањето на регионалните или на малцинските јазици, и за тоа да изготвуваат периодични извештаи што ќе бидат објавувани.

2. Во областа на образованието на териториите на кои регионалните или малцинските јазици традиционално не се употребуваат, страните се обврзуваат да дозволат, да поттикнат и да овозможат настава или изучување на еден од регионалните или малцинските јазици на сите соодветни нивоа на образование, ако тоа го оправдува бројот на корисниците на тој регионален или малцински јазик.

Член 9

Судски власти

1. Во однос на правосудната поделеност според административни единици во кои живее толкав број на лица кои се служат со регионални или со малцински јазици, што ги оправдува долунаведените мерки, според ситуацијата со секој од тие јазици и под услов користењето на можностите што ги нуди овој параграф судијата да не го смета за пречка за доброто функционирање на правосудството, страните-договорнички се обврзуваат на следното:

а) во кривичната постапка:

- да обезбедат, на барање на една од страните, судовите да ја водат постапката на регионалните или на малцинските јазици; и/или
- да му го гарантираат на обвинетиот правото да се изразува на својот регионален или малцински јазик: и/или
- да обезбедат, поднесоците и доказите дадени во пишувана форма или усно, да не бидат сметани како неприфатливи само поради тоа што се формулирани на регионален или на малцински јазик; и/или
- на барање, документите поврзани со судската постапка да се донесуваат на регионален или на малцински јазик, а ако е потребно, со помош на преведувачи и преводи, што заинтересираните странки нема да ги подложи на дополнителни трошоци;

б) во граѓанската постапка:

- да обезбедат, на барање на една од страните, судовите да ја водат постап-

ката на регионалните или на малцинските јазици;

- или да дозволат, кога една од странките треба лично да се појави пред судот, да може да се изразува на својот регионален или малцински јазик и притоа да не биде изложена на дополнителни трошоци; и/или
 - да дозволат документите и доказите да бидат дадени на регионални или на малцински јазици, ако е потребно, со тоа што ќе бидат ангажирани преведувачи или тие документи ќе бидат преведени;
- в) во судските постапки во врска со административни прашања:
- да обезбедат, на барање на една од страните, судовите да ја водат постапката на регионалните или на малцинските јазици; и/или
 - да дозволат, кога една од страните треба лично да се појави пред судот, да може да се изразува на својот регионален или малцински јазик и притоа да не биде изложена на дополнителни трошоци; и/или
 - да дозволат документите и доказите да бидат дадени на регионалните или на малцинските јазици, ако е потребно, преку ангажирање на преведувачи или превод на тие документи;
- г) да преземат мерки, примената на алинеите од 1 до 3 од параграфите (б) и (в) и неопходното користење на преведувачи и преводи да не претставуваат дополнителни трошоци за заинтересираните страни.
2. Страните-договорнички се обврзуваат:
- а) да не ја одбијат валидноста на правните документи направени во рамките на државата, само поради фактот што се напишани на регионален или на малцински јазик; или
- б) да не ја одбијат валидноста на правните документи меѓу страните, направени во рамките на државата, само поради фактот што се напишани на регионален или на малцински јазик и да предвидат дека тие ќе можат да се поднесуваат против трети заинтересирани лица кои не се служат со споменатите јазици, под услов содржината на актот да им биде соопштена од неговиот подносител; или
- в) да не ја одбијат валидноста на правните документи меѓу страните, направени во

државата, само поради фактот што истите се напишани на регионален или на малцински јазик.

3. Страните се обврзуваат да овозможат достапност на најзначајните законски текстови на државите на регионалните или на малцинските јазичи, како и на оние текстови што посебно ги засегаат корисниците на тие јазичи, освен ако таквите текстови не се достапни на некој друг начин.

Член 10

Административни власти и јавни служби

1. Во административните единици на државата во кои живее таков број на корисници на регионални или на малцински јазичи што ги оправдува долунаведените мерки, а според ситуацијата на секој јазик, страните се обврзуваат во мера во која тоа е навистина можно:

- а) – да обезбедат административните власти да се служат со регионални или со малцински јазичи; или
- да обезбедат нивните службеници кои доаѓаат во контакт со јавноста да ги употребуваат регионалните или малцинските јазичи во нивните односи со лицата кои им се обраќаат со тие јазичи; или
- да обезбедат корисниците на регионалните или на малцинските јазичи своите усни или писмени барања да можат да ги поднесуваат и да ги добиваат одговорите на тие јазичи; или
- да обезбедат корисниците на регионалните или на малцинските јазичи да можат своите усни или писмени барања да ги поднесуваат на тие јазичи; или
- да обезбедат корисниците на регионалните или на малцинските јазичи да можат валидно да доставуваат документи на тие јазичи;
- б) да му стават на располагање на населението административни формулари и текстови за секојдневна употреба на регионалните или на малцинските јазичи, или во двојазична верзија;
- в) да им овозможат на административните власти документите да ги составуваат на регионалниот или на малцинскиот јазик.

2. Што се однесува до локалните или регионалните власти на чија територија живее таков број корисници на регионалните

или на малцинските јазичи што ги оправдува долунаведените мерки, страните-договорнички се обврзуваат да дозволат и/или да поттикнуваат:

- а) користење на регионалните или на малцинските јазичи во рамките на регионалните или локалните власти;
- б) можност корисниците на регионалните или на малцинските јазичи да поднесуваат усни или писмени барања на тие јазичи;
- в) од страна на регионалните власти објавување на нивните официјални документи и на регионалните или на малцинските јазичи;
- г) од страна на локалните власти објавување на нивните официјални документи и на односните регионални или малцински јазичи;
- д) употреба на регионалните или на малцинските јазичи од страна на регионалните власти во расправите во нивните собранија, притоа без да се исклучи употребата на службениот (службените) јазик (јазичи) на државата;
- ѓ) употреба на регионалните или на малцинските јазичи од страна на локалните власти во расправите во нивните собранија, притоа без да се исклучи употребата на службениот (службените) јазик (јазичи) на државата;
- е) употреба или прифаќање, доколку е неопходно, заедно со називите на службениот (службените) јазик (јазичи), на традиционалните и точните форми на топонимијата на регионалните или на малцинските јазичи.

3. Во однос на јавните служби, установени од страна на административните власти, или други лица во нивно име, страните-договорнички се обврзуваат, на териториите на кои се употребуваат регионални или малцински јазичи, во согласност со ситуацијата на секој јазик и во мера во која тоа е навистина можно:

- а) да обезбедат користење на регионалните или на малцинските јазичи при давањето услуги; или
- б) да им дозволат на корисниците на регионалните или на малцинските јазичи да поднесуваат барања и да примаат одговори на тие јазичи; или
- в) да им дозволат на корисниците на регионалните или на малцинските јазичи барањата да ги поднесуваат на тие јазичи.

4. Со цел да се применат одредбите од параграфите 1, 2 и 3 што ги прифатиле, страните се обврзуваат да преземат една или повеќе од следниве мерки:

- а) преведување или толкување, ако тоа се бара;
- б) вработување и, ако е неопходно, обучување на потребен број на функционери и други лица вработени во јавните служби;
- в) задоволување, во рамките на можностите, на барањата на јавните службеници кои познаваат некој регионален или малцински јазик, да бидат распоредени на работа на територија на која се говори тој јазик.

5. На барање на заинтересираните, страните се обврзуваат да ја дозволат употребата на патронимите на регионалните или на малцинските јазици.

Член 11

Медиуми

1. Страните се обврзуваат за корисниците на регионалните или на малцинските јазици на териториите на кои таквите јазици се зборуваат, и според ситуацијата на секој јазик, а во мера во која јавните власти имаат непосредна или посредна надлежност, власт или улога во таа област, и почитувајќи ги принципите на независност и самостојност на медиумите:

- а) во случај радиото и телевизијата да се од јавен карактер:
 - да обезбедат создавање на барем една радиостаница и на еден телевизиски канал на регионалните или на малцинските јазици; или
 - да го поттикнуваат и/или да го олеснат создавањето барем на една радиостаница и на еден телевизиски канал на регионалните или на малцинските јазици;
 - да преземат соодветни мерки на програмите да бидат застапени емисии на регионалните или на малцинските јазици;
- б) – да го поттикнуваат и/или да го олеснат создавањето на барем една радиостаница на регионалните или на малцинските јазици, или
 - да го поттикнат и/или да го олеснат редовното емитување на радиопрограмите на регионалните или на малцинските јазици;

- в) – да го поттикнуваат и/или да го олеснат создавањето на најмалку еден телевизиски канал на регионален или на малцински јазик; или
 - да го поттикнат и/или да го олеснат редовното емитување на телевизиските програми на регионалните или на малцинските јазици;
- г) да ја поттикнуваат и/или да ја олеснат продукцијата и дистрибуцијата на аудио и аудио-визуелни дела на регионалните или на малцинските јазици;
- д) – да го поттикнат и/или да го олеснат создавањето и/или одржувањето на најмалку еден весник на регионалните или на малцинските јазици; или
 - да го поттикнат и/или да го олеснат редовното објавување на новинските статии на регионалните или на малцинските јазици;
- ѓ) – да се покријат дополнителните трошоци од оние медиуми што ги користат регионалните или малцинските јазици, секаде каде што законот обезбедува финансиска помош за медиумите воопшто; или
 - да ги применуваат постојните мерки за финансиска помош и на аудио-визуелната продукција на регионалните или на малцинските јазици;
- е) да го поддржуваат обучувањето на новинарски и на други кадри за медиумите што ги користат регионалните или малцинските јазици.

2. Страните-договорнички се обврзуваат да ја гарантираат слободата на непосреден прием на радио и телевизиските емисии од соседните земји на јазикот што се користи во идентична или во слична форма на регионалниот или на малцинскиот јазик и да не се противставуваат на ретрансмисијата на радио и телевизиските емисии на соседните земји на тој јазик. Освен тоа, тие се обврзуваат дека ќе обезбедат да не биде наметнато никакво ограничување на слободата на изразувањето и на слободниот проток на информации во печатот на јазикот што се користи во форма што е идентична или блиска до регионалниот или малцинскиот јазик. Вршењето на горенаведените слободи, што во себе содржи извесни права и одговорности, може да биде подложено на некои формалности, услови, ограничувања или санкции, предвидени со закон, и кои претставуваат неопходни мерки во демо-

кратското општество, а се во интерес на националната безбедност, територијалниот интегритет или јавната сигурност, на заштитата на поредокот и превенцијата на криминалот, заштита на здравјето или моралот, заштита на угледот или правата на другите, за спречување на ширењето на доверливи информации или за гарантирање на авторитетот и непристрасноста на судството.

3. Страните-договорнички се обврзуваат интересите на корисниците на регионалните или на малцинските јазици да бидат застапувани или земени предвид во рамките на евентуално формираните институции, во согласност со законот, а чија цел е да се гарантира слободата и плурализмот на медиумите.

Член 12

Културни активности и институции

1. Во областа на културните активности и институции – посебно кога станува збор за библиотеки, видеотеки, културни центри, музеи, архиви, академии, театри и кина, како и за литературното творештво и кинематографијата, за културното изразување на народот, фестивали и производи на културата, вклучувајќи го и користењето на новите технологии, страните-договорнички се обврзуваат, на територијата на која се зборуваат таквите јазици и во рамките на одговорностите, овластувањата и улогата на јавните власти во оваа областа:

- а) да ги поттикнуваат изразните средства и иницијативи својствени на регионалните или на малцинските јазици и да ги унапредуваат различните начини за пристап кон делата произведени на овие јазици;
- б) да ги унапредуваат различните начини за пристап на други јазици кон делата произведени на регионалните или на малцинските јазици по пат на помагање и развивање на преведувачки, синхронизирачки, постсинхронизирачки и титлувачки активности;
- в) да го унапредуваат пристапот на регионалните или на малцинските јазици до делата произведени на други јазици по пат на помагање и развивање на преведувачки, синхронизирачки, постсинхронизирачки и титлувачки активности;
- г) да обезбедат, телата задолжени за организирање и поддржување на културни актив-

ности, да го инкорпорираат во соодветна мера познавањето и користењето на регионалните или на малцинските јазици и култури во активностите што самите ги преземаат или што ги поддржуваат;

- д) да ги унапредуваат мерките со кои на телата задолжени за организирање или за поддржување на културните активности им се става на располагање персонал кој го владее регионалниот или малцинскиот јазик, заедно со јазикот (јазиците) на другото население;
- ѓ) да го поттикнуваат непосредното учество на претставниците на корисниците на соодветниот регионален или малцински јазик во обезбедувањето објекти и планирање на културни активности;
- е) да го поттикнуваат и/или да го олеснат создавањето на едно или повеќе тела задолжени за собирање, чување примероци и презентирање или издавање на делата создадени на регионалните или на малцинските јазици;
- ж) ако е неопходно, да создаваат и/или да ги поттикнуваат и да ги финансираат службите за преведување и термилошко проучување, со цел во секој регионален или малцински јазик да се применува и да се развива соодветна административна, комерцијална, економска, социјална, техничка или правна терминологија.

2. Што се однесува до другите територии на кои регионалните или малцинските јазици традиционално не се практикуваат, страните-договорнички се обврзуваат, доколку тоа го оправдува бројот на корисниците на определен регионален или малцински јазик, да ги дозволат и да ги поттикнуваат и/или да ги обезбедат соодветните културни активности или институции, во согласност со претходниот параграф.

3. Во својата културна политика спрема странство, страните-договорнички се обврзуваат да им дадат соодветно место на регионалните или на малцинските јазици и на културата што ја изразуваат тие јазици.

Член 13

Економски и општествен живот

1. Во однос на економските и на општествените активности, страните-договорнички се обврзуваат, во рамките на целата држава:

- а) од своето законодавство да ги отстранат сите одредби со кои без оправдани причини се забранува или се ограничува примената на регионалните или на малцинските јазици во документите што се однесуваат на економскиот или на општествениот живот, особено во договорите за вработување и во техничките документи, како што се упатствата за користење на производи и опрема;
- б) да го забранат внесувањето на клаузули во внатрешните прописи на претпријатијата и во приватните документи, со кои се исклучува или се ограничува употребата на регионалните или на малцинските јазици, барем меѓу корисниците на ист јазик;
- в) да се противставуваат на практиката чија цел е да се спречува користењето на регионалните или на малцинските јазици во рамките на економските и општествените активности;
- г) да ја олеснат и/или да ја поттикнуваат употребата на регионалните или на малцинските јазици и на други начини од погоре наведените.

2. Во областа на економските и на општествените активности страните-договорнички се обврзуваат, во рамките на овластувањата на јавните власти и во рамките на територијата на која се практикуваат регионалните или малцинските јазици, и во онаа мера во која е тоа разумно и можно:

- а) да вклучат во финансиските и во банкарските прописи такви одредби што ќе дозволуваат, во процедура компатибилна со комерцијалната практика, користење на регионалните или на малцинските јазици во платните налози (чекови, меници) или во другите финансиски документи, или таму каде што е соодветно, да го обезбедат спроведувањето на таквите одредби;
- б) во економскиот и во општествениот сектор, кој е под нивна непосредна контрола (јавниот сектор) да организираат активности со кои се поттикнува употребата на регионалните или на малцинските јазици;
- в) да обезбедат во институциите за социјална грижа, како што се болниците, пензионерските домови и центри, корисниците на регионалните или на малцинските јазици што имаат потреба од здравствена нега или од неа заради старост

или од други причини, да бидат примани и лекувани на нивниот јазик;

- г) на соодветен начин да обезбедат сигурносните упатства да бидат напишани и на регионалните или на малцинските јазици;
- д) информациите што ги доставуваат надлежните органи во врска со правата на потрошувачите да бидат достапни на регионалните или на малцинските јазици.

Член 14

Прекугранична размена

1. Страните-договорнички се обврзуваат:

- а) да ги применуваат постојните билатерални и мултилатерални спогодби со кои се обврзани со државите во кои се користи истиот јазик на идентичен или на сличен начин, односно да се трудат да склучуваат такви спогодби кога е тоа потребно на начин со кој ќе се поттикнуваат контактите меѓу корисниците на ист јазик во односните држави во областа на културата, образованието, информирањето, стручното оспособување и дополнителното образование;
- б) во интерес на регионалните или на малцинските јазици да ја олеснат и/или да ја унапредуваат прекуграничната соработка, особено меѓу регионалните или локалните власти на чија територија истиот јазик се применува на идентичен или на сличен начин.

ДЕЛ IV

ПРИМЕНА НА ПОВЕЛБАТА

Член 15

Периодични извештаи

1. Страните-договорнички на Генералниот секретар на Советот на Европа, во форма што ја определува Советот на министрите, периодично му поднесуваат извештај за политиката што ја водат во согласност со делот II од оваа Повелба и за мерките што ги преземаат во примената на овие одредби од делот III што тие го прифатиле. Првиот извештај се доставува во годината што следува по влегувањето во сила на Повелбата во однос на соодветната стра-

на-договорничка, а другите извештаи - во тригодишен интервал по првиот извештај.

2. Страните-договорнички ги објавуваат своите извештаи.

Член 16

Разгледување на извештаите

1. Извештаите што се поднесуваат до Генералниот секретар на Советот на Европа, во согласност со член 15, ги разгледува Комитет на експерти установен во согласност со член 17.

2. Телата или асоцијациите што се легално установени во некоја од страните-договорнички може да му обрнуваат внимание на Комитетот на експерти на прашањата што се однесуваат на обврските што страната-договорничка ги презела врз основа на делот II од оваа Повелба. По консултирањето со односната страна-договорничка, Комитетот на експерти може да ги земе предвид таквите укажувања при подготвувањето на извештајот определен во параграфот 3 од овој член. Овие тела или асоцијации, освен тоа, можат да доставуваат и изјави што се однесуваат на политиката што ја спроведува некоја страна-договорничка во согласност со делот II.

3. Врз основа на извештајот определен во параграфот 1 и информациите наведени во параграфот 2, Комитетот на експерти подготвува извештај што му го поднесува на Комитетот на министрите. Овој извештај е придружен со коментарите, побарани од страните-договорнички, а Комитетот на министри може истите да ги објави.

4. Извештајот определен во параграфот 3 посебно ги опфаќа предлозите на комитетот на експерти, упатени до Комитетот на министрите за подготовка на препораките на Комитетот на министрите што се упатуваат на една или повеќе страни-договорнички.

5. Генералниот секретар на Советот на Европа изработува двегодишен детален извештај за примената на оваа Повелба, што му го упатува на Парламентарното собрание.

Член 17

Комитет на експерти

1. Комитетот на експерти е составен од по еден член од секоја страна-договорничка, именуван од страна на Комитетот на

министрите од листата на поединци предложени од соодветните страни-договорнички, со висок углед и призната компетентност во областа уредена со оваа Повелба.

2. Членовите на Комитетот се именуваат за период од шест години, а нивниот мандат може да се повторува. Членот што не може да го заврши својот мандат се заменува во согласност со процедурата предвидена во параграф 1, со тоа што членот што се именува како замена го довршува времетраењето на мандатот на својот претходник.

3. Комитетот на експерти донесува деловник за својата работа. Неговиот секретаријат го обезбедува Генералниот секретар на Советот на Европа.

ДЕЛ V

ЗАВРШНИ ОДРЕДБИ

Член 18

Оваа Повелба е отворена за потпишување од земјите-членки на Советот на Европа. Таа подлежи на ратификување, прифаќање или одобрување. Инструментите за ратификација, прифаќање или одобрување се депонираат кај Генералниот секретар на Советот на Европа.

Член 19

1. Оваа Повелба влегува во сила на првиот ден од месецот по истекот на период од три месеци од денот на кој пет земјичленки на Советот на Европа ја изразиле својата согласност да бидат обврзани со оваа Повелба во согласност со одредбите на член 18.

2. Во однос на земјата-членка што дополнително ја изразува својата согласност да биде обврзана со неа, Повелбата влегува во сила на првиот ден од месецот по истекот на период од три месеци од денот на депонирањето на инструментот за ратификација, прифаќање или одобрување.

Член 20

1. По влегувањето во сила на оваа Повелба, комитетот на министрите на Советот на Европа може да покани која било земја што не е членка на Советот на Европа да ѝ пристапи на Повелбата.

2. Во однос на државата што пристапува, Повелбата влегува во сила на првиот ден од месецот по истекот од периодот од три месеци од денот на депонирањето на инструментот за пристапување кај Генералниот секретар на Советот на Европа.

Член 21

1. Во моментот на потпишувањето или при депонирањето на нејзините инструменти за ратификација, прифаќање, одобрување или пристапување, секоја држава може да изјави една или повеќе резерви само кон параграфите од 2 до 5 на членот 7 од оваа Повелба. Други резерви не можат да се изјавуваат.

2. Страната-договорничка што изјавила резерва, во согласност со претходниот параграф, може целосно или делумно иста да ја повлече по пат на писмено известување, упатено до Генералниот секретар на Советот на Европа. Повлекувањето станува полноважно на денот на приемот на таквото известување од страна на Генералниот секретар.

Член 22

1. Секоја страна-договорничка може во секое време да се откаже од оваа Повелба по пат на писмено известување, упатено до Генералниот секретар на Советот на Европа.

2. Таквото откажување станува полноважно на првиот ден од месецот по исте-

кот на периодот од шест месеци од денот на приемот на известувањето од страна на Генералниот секретар.

Член 23

Генералниот секретар на Советот на Европа ги информира земјите членки на Советот на Европа и земјите што пристапиле на оваа Повелба за следното:

- а) за секое потпишување;
- б) за депонирањето на секој инструмент за ратификација, прифаќање, одобрување или пристапување;
- в) за денот на влегување во сила на оваа Повелба во согласност со членовите 19 и 20;
- г) за секое писмено известување што е применено со примената на одредбите на член 3, параграф 2 и
- д) за секое друго дејствие, известување или допис што е во врска со оваа Повелба.

Во сведоштво на тоа, долупотпишаните, прописно овластени, ја потпишаа оваа Повелба.

Составена во Стразбур, на 5 ноември 1992 година, на англиски и на француски јазик, од кои и двата текста се еднакво автентични, во еден примерок кој ќе биде депониран во архивата на Советот на Европа и од кој Генералниот секретар ќе достави заверени копии на секоја земја-членка на Советот на Европа и на секоја земја што е поканета за пристапи кон Повелбата.

СТАВОВИ НА СОВЕТОТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК ВО ВРСКА СО ПРЕДЛОГОТ ЗА РАТИФИКАЦИЈА НА ЕВРОПСКАТА ПОВЕЛБА ЗА РЕГИОНАЛНИ ИЛИ МАЛЦИНСКИ ЈАЗИЦИ

Во врска со предлогот изложен од Претседателот на Републиката – Собранието на Република Македонија да ја ратификува *Европската повелба за регионални или малцински јазици*, Советот за македонски јазик на Република Македонија ги изнесува следниве ставови:

А. Секој граѓанин на Република Македонија, кога ги чита барањата што се поставуваат пред државите-потписнички во врска со заштитата на регионалните, како и на малцинските јазици, може да заклучи дека неговата држава во најголема мера ги исполнува овие барања (образование, средства за јавно општење, активности во областа на културата, прекугранична размена и сл.), и тоа тргнувајќи од можностите на сите национални малцинства и на етничките групи. Не е задоволено само уште барањето државата да обезбедува (да плаќа) преведувачи при општењето на претставници на националните малцинства на нивниот мајчин јазик – и со судските, и со административните власти, и со јавните служби.

Б. Советот за македонски јазик укажува на фактот дека со ратификацијата на Повелбата уште повеќе ќе се намали значењето на македонскиот јазик не само како службен јазик во Република Македонија туку и како средство за општење на сите граѓани на Република Македонија, без оглед на тоа дали му припаѓаат на македонскиот народ, или пак на малцинствата и на етничките групи што живеат во Државава.

* * *

На проблемот во врска со ратификацијата на Повелбата можеме да му пристапиме најмалку од три страни:

1. **Македонија и Европа.** Пред Република Македонија стои долг пат до нејзиното влегување во Европската заедница. Се добива впечаток дека Спогодбата за стабилизација и за асоцијација донесува обврски само за Македонија. Многу прашања што зависат и од Европската заедница – не се решени. Такво е, на пример, прашањето за бесмисленото и понижувачко име што се употребува во врска со нашата држава. Тоа име може да се толкува и како знак дека се работи за територија со недодефиниран статус, територија околу која некој може да се пазири. Република Македонија не смее да продолжи со политиката на прифаќање на сите предлози и барања од Европската заедница, а да не укажува на сопствените потреби.

2. **Македонија и Балканот.** Без оглед на амандманите на Уставот и на договорите со кои се обврза да не се меша во внатрешните работи на соседните држави, Република Македонија треба да има јасна претстава за односот кон македонскиот јазик во нив, како кон јазик на македонското малцинство. Собранието на Република Македонија треба да добие прецизни податоци за тоа кои од соседните земји ја ратификувале Повелбата и во кој обем му се дадени права на македонското малцинство во нив.

3. **Македонија и македонскиот јазик.** Пред да се пристапи кон разгледување и кон ратификување на Европската повелба за регионални или малцински јазици, не е лошо пратениците на Собранието на Република Македонија да се запознаат со тоа што се случува со македонскиот јазик во општините во кои се во мнозинство претставниците на малцинствата и како се третира македонскиот јазик во министерствата и во амбасадите на чие чело стојат претставници

на малцинствата. Во Законот за локална самоуправа треба да се предвидат и членови со кои ќе се заштити македонскиот јазик во општините во кои е мнозинско малцинското население. Треба да биде јасно дека припадниците на македонскиот народ во овие општини се граѓани од втор ред и дека треба да бидат гарантирани нивните права ако не сакаме да создаваме етнички чисти општини.

Собранието на Република Македонија треба да донесе закон со кој ќе се регулира употребата на службениот јазик од една, и јазиците на малцинствата – од друга страна. Еден таков закон ќе претставува разработка на соодветните членови на Уставот, ќе биде стабилизирачки фактор во регулирањето на односите меѓу граѓаните на Република Македонија и ќе обезбеди сигурна основа при ратификувањето на меѓународните документи, каква што е и Повелбата.

* * *

Советот за македонски јазик на Република Македонија смета дека е премногу рано да се пристапи кон ратификација на *Европската повелба за регионални или малцински јазици*. Да почекаме и да се запознаеме со тугите искуства, на пример, како ќе постапат балтичките држави со малцинскиот руски, или каков статус ќе му се даде на македонскиот јазик во соседните држави.

Што се однесува на состојбите во Република Македонија, пред нашата правна наука (но не и само пред нашата) одделни членови на Советот веќе дваесетина години го поставуваат прашањето: Каков е односот меѓу **правото** на малцинствата да го употребуваат својот мајчин јазик и **обврската** на тие малцинства да го владеат и да го употребуваат службениот јазик на државата?

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАКО НАСТАВЕН ПРЕДМЕТ И КАКО ЈАЗИК НА НАСТАВАТА ВО ОСНОВНОТО И ВО СРЕДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

1. ВОВЕДНИ БЕЛЕШКИ

Во овој извештај се претставени општи заклучоци и сознанија за состојбата со местото на македонскиот јазик во основното и во средното образование во Република Македонија како наставен предмет и како јазик на наставата.

Материјалот изложен понатаму е скратена верзија од 3 елабората:

1. *Македонскиот јазик во основното и во средното образование во Република Македонија*, изработен во периодот од 01.06.1998 до 10.09.1998 година;

2. *Македонскиот јазик како наставен предмет во основното и во средното образование во Република Македонија* и

3. *Македонскиот јазик како јазик на настава во основното и во средното образование во Република Македонија*, кои се изработени во периодот од 15.02 до 25.06.1999 година.

Податоците претставуваат анализа на наставните планови и програми – стари и нови, а еден дел од нив е собиран преку анкетаирање ученици (3700 средношколци и 2000 ученици од основните училишта), наставници и советници, преку следење часови по некои други предмети, од директните контакти со наставниците по другите предмети итн. При анкетаирањето, на учениците им беше кажано да напишат и краток состав во врска со македонскиот јазик. Во прилог ви доставуваме примероци и од анкетите.

Беа посетени следниве училишта:

Основно образование

Скопје

1. ОУ „Браќа Миладиновци“
2. ОУ „Живко Брајковски“
3. ОУ „Ј. Х. Песталоци“
4. ОУ „Владо Тасевски“

5. ОУ „Његош“, Колонија Идризово
6. ОУ „Ацо Шопов“

Битола

1. ОУ „Коле Канински“

Охрид

1. ОУ „Братство-Единство“

Кавадарци

1. ОУ „Гоце Делчев“

Штип

1. ОУ „Ванчо Прке“

Гостивар

1. ОУ „Братство-Единство“

Тетово

1. ОУ „Братство-Мигени“

Средно образование

Скопје

1. Гимназија „Ј.Б. Тито“
2. Гимназија „Зеф Љуш Марку“
3. Гимназија „Никола Карев“
4. Машинско училиште „Гоце Делчев“
5. ЕМУЦ „Никола Тесла“
6. АСУЦ „Боро Петрушевски“
7. „Борис Кидрич“
8. Гимназија „Кочо Рацин“

Охрид

1. ГЕП „Климент Охридски“
2. ЕМУЦ
3. Угостителско „Ванчо Питошески“

Битола

1. ДСЕМУ „Горѓи Наумов“
2. ДСМУ „Д-р Јован Калаузи“

Кавадарци

1. Гимназија „Добри Даскалов“
2. ЗШУЦ „Горче Петров“

Штип

1. ЕМУЦ „Коле Нехтенин“
2. УСО „Славчо Стојменски“
3. Медицинско

Гостивар

1. Гимназија „Панче Попоски“
2. УСО „Чеде Филипошки - Даме“

Тетово

1. Гимназија „Кирил Пејчиновиќ“
2. УМУ „Никола Штејн“

Во Битола постојат експериментални паралелки во кои наставата се изведува на англиски јазик, но само по стручните предмети. Меѓутоа, најверојатно поради незадоволителните резултати, експериментот е прекинат, така што во учебната 1998/99 не се запишани ученици во ваква паралелка.

Имаме информација дека во гимназијата во Неготино постојат паралелки во кои наставата се изведува на француски јазик, но не бевме во можност да ја посетиме. Сепак, добивме податоци од советникот по македонски јазик во чија надлежност се училиштата во Неготино.

На англиски јазик имаме самостојно средно училиште, американската гимназија *American High School NOVA*, во која предметот македонски јазик е застапен со два часа неделно. Тоа што се работи за американска гимназија, која работи со дозвола на Министерството за образование и физичка култура при Владата на Република Македонија, не е оправдување за малиот фонд часови по предметот македонски јазик. Сепак, поголемиот дел од учениците што се запишуваат во оваа гимназија се државјани на Република Македонија, чиј службен јазик е македонскиот, а покрај тоа е и нивни мајчин јазик. Зарем не е доволно тоа што наставата по сите други предмети ја следат на англиски јазик, па мора да се редуцира фондот на часови по македонски јазик до овој минимален број?

Учениците што полагаат меѓународна матура (во рамките на гимназијата „Ј.Б. Тито“) работат по авторизирана наставна програма по предметот македонски јазик сообразена со стандардите на тој меѓународен проект. Оваа програма се менува секоја година, а што е уште поважно, наставното подрачје граматика не е застапено со ниту еден час.

Мораме да нагласиме и дека постојат разлики меѓу училиштата во однос на тоа дали се работи за гимназија или за стручно училиште, дали се работи за училишта од Скопје или од другите градови во Република. Лоша е состојбата во паралелките со

трет степен стручна подготовка т.н. занимања. Во овие паралелки и самите ученици сметаат дека предметот македонски јазик и литература не е важен за училишта како нивните и дека треба да им се обрне повеќе внимание на стручните предмети. Учениците се чувствуваат инфериорни во однос со учениците од другите средни училишта (не само во однос на предметот македонски јазик, туку и воопшто), па имаше и вакви прашања: *Што сѐ дошле кај нас? Одејте кај оние што учат!*, (2.год., АСУЦ „Боро Петрушевски“, Скопје). Подобра е состојбата во паралелките со четврти степен, но и таму, во однос на предметот македонски јазик и литература, општ став е дека е помалку важен од стручните предмети (дури и во медицинските училишта, кои важат за елитни).

Во Република Македонија, освен на службениот јазик - македонскиот, наставата во средното образование се изведува и на албански и на турски јазик. За да се добие определена претстава во врска со предметот македонски јазик ги посетивме следниве училишта:

1. Гимназија „Зеф Љуш Марку“ - Скопје
2. Гимназија „Панче Попоски“ - Гостивар
3. Економско училиште „Чеде Филипошки - Даме“ - Гостивар
4. Гимназија „Кирил Пејчиновиќ“ - Тетово
5. ДСМУ „Никола Штејн“ - Тетово

Во овие училишта состојбата со македонскиот јазик како наставен предмет и со македонскиот јазик како службен јазик во Република Македонија е различна. Во Тетово и во Гостивар, поради поголемата бројност на учениците од албанска националност, по ходниците на училиштата се слуша претежно албански. Бидејќи и директорите на училиштата се Албанци, ни се случуваше во нивните канцеларии и нам да ни се обраќаат на албански. И покрај тоа што ние им велевме дека не ги разбираме, тие продолжуваа да зборуваат меѓу себе на албански.

Професорите по македонски јазик се ставени во подредена положба во овие паралелки. Но, има и професори чиј збор се слуша на часовите по македонски јазик, за што се заслужни самите бидејќи имаат воспоставено другарски однос со учениците. Изјава на една таква професорка: *Не, јас воопшто немам проблеми со овие ученици. Ги водам генерациски од прва до четвртина година, се запознаваме и се навикнуваме. Некакви бранувања се случуваат во погорни*

тие години кога веќе ќе бидат обработени од нивните професори на национална основа и ќе им бидат исперати мозоциите со секакви националистички глупости.

2. НАСТАВНИ ПЛАНОВИ И ПРОГРАМИ

При разгледувањето на овој сегмент, прво што паѓа во очи е намалувањето на бројот на часовите по предметот македонски јазик во основното образование. При изработката на наставните планови постои неусогласеност на интересите на институциите што ги изработуваат, како и неусогласеност на тимовите што ги изработуваат наставните програми.

За основното и за средното образование во 1995 г. се изработени нови наставни планови и програми по предметот *Македонски јазик*. Тие почнаа да се реализираат од учебната 1996/1997 година во прво одделение, од следната учебна година и во второ, во учебната 1998/1999 година важат за трето одделение, а во оваа тие се применуваат и во четврто одделение. Значи, воведувањето на новите планови и програми оди постапно, година по година, така што тие ќе се реализираат во сите одделенија дури по пет години, вклучувајќи ја и оваа учебна година. Со цел да се добие појасна слика за грижата за македонскиот јазик во процесот на образованието, правиме споредба меѓу старите и новите планови за оние одделенија за кои успеавме да ги најдеме и двата.

Основно образование – одделенска настава (стари наставни планови)

	Програмски подрачја					Неделно / Годишно
	Почетно читање и пишување	Јазик	Култура на читањето	Литература и лектира	Култура на изразувањето	
I одд.	90	10	/	70	46	6/216
II одд.	/	20	56	100	40	6/216
III одд.	/	26	30	100	60	6/216
IV одд.	/	26	20	70	30	4/144

(нови наставни планови)

	Програмски подрачја					Неделно / Годишно
	Почетно читање и пишување	Јазик	Читање, литература и лектира	Изразување и творење	Медиумска култура	
I одд.	80	10	55	30	5	5/180
II одд.	/	20	100	55	5	5/180
III одд.	/	25	100	48	7	5/180
IV одд.	/	30	100	43	7	5/180

Од приложените табели се гледа дека има намалување на бројот на часовите по предметот македонски јазик. Во неговите рамки бројот на часовите што му се доделени на програмското подрачје *јазик* е многу помал од тој за подрачјето *читање, литература и лектира*.

Новите наставни програми за одделенската настава ги подготвила работна група составена од двајца самостојни педагошки советници од Педагошкиот завод на Македонија, Бојко Киранџиски и Љубе Стојковски, и еден училиштен педагог Марица Величковска.

Од стручните соработници и консултанти за изработка на програмата, двајца се самостојни педагошки советници во Педагошкиот завод на Македонија, еден е професор на Педагошкиот факултет, еден е училиштен педагог и еден е одделенски наставник. Од Филолошкиот факултет е консултиран само еден професор и тоа од областа на литературата. Она што загрижува е дека во овие групи нема стручњак од областа на јазикот од Филолошкиот факултет.

Предметна настава

(стари наставни планови)

	Програмски подрачја				Неделно / Годишно
	Јазик	Изразување и творење	Литература и лектира	Филмска уметност	
V одд.	44	40	57	3	4/144
VI одд.	44	40	57	3	4/144
VII одд.	44	40	57	3	4/144
VIII одд.	30	25	50	3	3/108

(нови наставни планови)

	Програмски подрачја				Неделно / Годишно
	Јазик	Изразување и творење	Литература и лектира	Медиумска култура	
V одд.	44	33			4/144
VI одд.	44	33			4/144
VII одд.	44	33			4/144
VIII одд.		33			4/144

* Со оглед на тоа што новите наставни планови и програми за предметната настава се печатат, табелава е изработена врз основа на работната верзија на овие планови и програми и затоа недостасуваат дел од податоците.

Зголемување на бројот на часовите имаме само во осмо одделение, и тоа од 3 часа неделно на 4.

За работната група што ја подготвила наставната програма, како и за стручните соработници и консултанти немаме податоци од горенаведените причини.

Наставните планови ги подготвува Министерството за образование и физичка култура во соработка со Педагошкиот завод на Македонија. Но, од изјавите на советниците заклучивме дека безмалку се работи за две противставни страни со различни интереси. Обично нивните коментари се сведуваат на тоа дека Педагошкиот завод се залага за поголем број часови, со што Министерството не се согласува. Така, во врска со бројот на часовите во предметната настава, Педагошкиот завод барал бројот на часовите да се зголеми на 5 часа неделно во сите одделенија, по на ова барање не добил одговор од Министерството. И зголемувањето на бројот на часовите во осмо одделение за еден час неделно било постигнато по подолго и повеќекратно настојување на Педагошкиот завод. Коментарите на советниците за овој проблем речиси без исклучок завршуваа со тоа дека тука се работи за политика. Проблемот на несогласување и на несоработка се јавува и при изработката на самите програми. Резултат од ова е невостпоставувањето вертикала при планирањето на содржините. Тимовите што ја покриваат одделенската настава и оние што се задолжени за предметната, како и стручњаците што го планираат средното образование работат засебно. Оттука, често се случува програмските содржини да не се синхронизирани, па некои од нив неосмислено и бесцелно се повторуваат во текот на образованието.

Мислењата на наставниците од одделенската настава дали е доволен бројот на часовите по македонски јазик, се поделени во однос 1:1. Едните мислат дека е тој број доволен, а другите дека не е доволен. За соодветноста на предвидениот материјал на возраста на учениците, наставниците од одделенската настава одговорија позитивно, но имаше и такви што сметаат дека предвидениот материјал не соодветствува на возраста на децата. Најчесто тешкотиите, според нив, се јавуваат во второ одделение поради пресобемноста и апстрактноста на предвидениот материјал.

Во предметната настава најголемиот број наставници наведуваат дека бројот на предвидените часови не е доволен за да се предадат и за да ги усвојат учениците содржините по граматика предвидени во наставните програми. Особено нагласуваа дека е овој број премал во VIII одделение, во кое

според старите наставни планови се предвидени само 3 часа неделно за предметот *Македонски јазик*. Според нив, ако се има предвид дека осмото одделение заокружува еден дел од образовниот процес – основното образование, би требало и на часовите по предметот *Македонски јазик*, покрај другото, да се утврдат и да се заокружат здобивените знаења од областа на јазикот. Но, фондот на часови во осмо одделение не го дозволува тоа. Некои наставници наведуваат дека некои ученици од VII и особено од VIII одделение покажуваат поголем интерес во споредба со тие од пониските одделенија. Ова го објаснуваат со фактот дека на таа возраст учениците полесно можат да се справат со апстрактноста на граматичките содржини. Според поголемиот број наставници, предвидениот материјал, главно, соодветствува со возраста на учениците, а според другите – не. Граматичките содржини предвидени за V одделение, на пример глаголскиот и именскиот прирок, беа посочувани и од едните и од другите како преамбициозни за возраста на учениците.

Средно образование

И за средното образование веќе се изработени нови наставни планови и програми. Од причина што и тие сè уште се печатат, а со оглед на тоа што старите се сè уште актуелни, ги приложуваме последниве.

	Год.	Јазик		Литература и лектира		Вкупно (неделно/годишно)
		Усно и писмено изразување	Грамматика	Литература	Лектира	
За сите струки	I-IV	20	25	55	8	3/108
За културолошко-просветната струка	I-III	25	40	69	10	4/144
	IV	30	35	69	10	4/144
За оинта и природно-математичка гимназија	I	30	44	64	10	4/148
	II	25	49	64	10	4/148
	III	30	44	64	10	4/144
	IV	38	32	60	10	4/140
За јазична гимназија	I	30	44	64	10	4/148
	II	25	49	64	10	4/148
	III	35	60	80	10	5/180
	IV	45	40	80	10	5/175

Во средното образование, според наставниот план, на јазичните содржини им е посветено подеднакво внимание како и на содржините од литературата и лектирата. Но, во практиката реализацијата на овој план тече во сосема друга насока, за што ќе се зборува понатаму.

Што се однесува до предвидениот број часови по граматика, професорите што завршиле на Катедрата за книжевност велат дека е овој број на часови доволен и дека ако има повеќе часови ќе нема што да се работи. За разлика од нив, професорите што завршиле на Катедрата за македонски јазик, сметаат дека не е доволен предвидениот број часови и дека со одделувањето на предметот ќе се реши проблемот.

Професорите од стручните училишта имаат забелешка за јазичните содржини предвидени за стручните училишта, и тоа во оние со трет степен – т.н. занимања, каде што се запишуваат послаби ученици. Структурата на учениците е таква што таму, сметаат наставниците, содржините од јазик би требало да бидат сведени само на совладување на правописот. Инаку, правописот би требало да биде усвоен во основното образование.

2.1. Наставни планови и програми по предметот *Македонски јазик* во паралелките со настава на албански и на турски јазик

За да ја согледаме состојбата по предметот *Македонски јазик* во паралелките со настава на албански и на турски јазик, ги приложуваме следниве табели.

Основно образование – одделенска настава

Стар наставен план	Неделно / Годишно
I одд.	3/108
II одд.	3/108
III одд.	3/108
IV одд.	3/108

Нов наставен план

	Програмски подрачја				Нсл./ Год.
	Почетно читање и пишување	Литература/ Литература и лектира	Изражување и творење	Грамматика/ Јазик	
III одд.	24	24	16	8	2/72
IV одд.	/	34	24	14	2/72

* Литература / Литература и лектира – програмското подрачје гласи литература во трето одделение, а литература и лектира во четврто одделение.

** Истото важи и за графата Грамматика/Јазик. Се забележува дека наставата по македонски јазик е исклучена од првото и од второто одделение, а таму каде што останал овој предмет, бројот на часовите е намален од 3 часа неделно на 2. Ова се случило за време на мандатот на министерката за образование и физичка култура Емилија Симовска. Педагошкиот завод инсистирал овој предмет да не се укинува, а бројот на часовите да не се намалува од причини што подоцна можат да се

јават сериозни тешкотии во совладувањето на македонскиот јазик кај учениците, особено кај оние од чистите етнички средини (селата). Како и да е, одлуката била донесена од министерката „преку ноќ“, како што ни изјави еден од советниците. И овде нивниот коментар беше дека се работело за политика и за лични интереси што немаат никаква врска со наставата.

Предметна настава

За состојбата со наставните планови и програми во предметната настава, ги приложуваме следниве табели.

Наставни планови (стари) Наставни планови

(нови)	Неделно / Годишно
V одделение	3/108
VI одделение	3/108
VII одделение	3/108
VIII одделение	3/108

Одделение	V	VI	VII	VIII
	н/г	н/г	н/г	н/г
Македонски јазик за учениците од националностите	3/108	3/108	2/72	2/72

* Во наставните планови и програми не постои распределба на бројот на часовите по програмски подрачја.

Како што се гледа од приложените табели, и овде има намалување на бројот на часовите во седмото и во осмото одделение (од три часа неделно на два).

Средно образование

За состојбата во средното образование ја приложуваме следнава табела од старите наставни планови и програми, бидејќи новите сè уште се печатат.

	Програмско подрачје					
	Год.	Јазик		Литература и лектира		
		Усно писмено изразување	Грамматика	Литература	Лектира	Вкупно
Македонски јазик и македонска литература за паралелките со албански и со турски наставен јазик	I-IV	15	25	27	5	2/72

Наставните планови и програми мора да се изменат, за што реагираат професорите, а и од мислењата на анкетираниите ученици може да се заклучи истото. По големиот дел од содржините од наставното подрачје јазик треба да обработуваат теми од современиот стандарден јазик. Некои од професорите мислат дека нема потреба да

се предава Преродбата, доволни се само историските податоци. Многу поголемо внимание треба да се посвети на словенската писменост од јазичен, книжевен и од историски аспект, затоа што идеите за голема Албанија, за илирското потекло на Албанците се сместуваат во овој период. Во ред е тоа што се работат само македонски автори, меѓутоа се појавува проблем при интерпретацијата на *Сердирот* во албанските паралелки и на *Македонска крвава свадба* со учениците од турската националност. Потурчувањето и одбраната на честа како главни моменти при интерпретацијата на *Македонска крвава свадба* не можат да се реализираат со овие ученици, за што ни потврдуваат и изјавите во анкетите:

„Не сакаме толку да се дава важност на македонскиот литературен при крајот на деведнаесеттиот век и почетокој на дваесеттиот век. Затоа што има многу епички песни и драми. Јас се согласувам дека треба да совладаме македонскиот јазик но не да ги научиме епички песни и драми тие нека ги научат Македонските паралелки.

Ние не сакаме да читаме тие лектури кој што не кара турската империја.“

(Македонска крвава свадба, н.з.)

Предметот *Македонски јазик и македонска литература* во овие паралелки се изучува со два часа неделно, со ист број часови како и странскиот јазик. Мислењето на наставниците и од одделенската и од предметната настава, како и од средните училишта, е дека не е доволен овој фонд часови. Во тој поглед, според нив, најголем проблем се чистите етнички средини, каде што учениците доаѓаат на училиште воопшто не познавајќи го македонскиот јазик. Практиката покажува дека овој број часови не е доволен ниту за усвојување на јазикот на ниво на елементарна комуникација, така што во средното образование учениците се судираат со сериозни проблеми при следењето на наставата по македонски јазик. По однос на тоа дали е доволен бројот на часови по македонски јазик за успешно совладување на материјалот, мислењата на учениците се поделени. Некои мислат дека е доволен, некои мислат дека не е доволен затоа што има премногу материјал и не може да се стигне. Ученици од турската националност пишуваат вака:

„Македонскиот јазик како јазик во Република Македонија треба да се учи повеќе како странски јазик. И ако има овде Турците и Албанци ипак треба да се има најмање 4 часа неделно. Затоа што живиме во Македонија.

Не се доволни часовите затоа што македонскиот јазик има посебни карактеристики кои не можат да се совладаат брзо.“

Чести се размислувањата на учениците од албанската националност што го сведуваат учењето на предметот Македонски јазик само како средство за комуникација и велат:

„За оние што знаат да го зборуваат македонскиот јазик, два часа неделно се доволни, а за оние што не знаат да зборуваат не се доволни два часа.“

3. НАСТАВНИЧКИ КАДАР

Во **основното образование**, програмата по предметот *Македонски јазик* во одделенската настава, како и програмата по другите предмети може да ја реализира лице што завршило:

- Педагошки факултет - насока одделенска настава;
- Факултет за учители и воспитувачи - насока учител;
- Филозофски факултет - Институт за педагогија;
- Педагошка академија - одделенска настава.

Со оглед на фактот што ги имавме само работните верзии на новите наставни планови и програми во кои не беше наведен нормативот за наставниот кадар, а тој не беше наведен ниту во старите наставни планови и програми, официјални податоци за овој норматив немаме.

Во **средното образование**, според нормативот за наставниот кадар во Наставната програма по македонски јазик и литература за гимназиите (Скопје, 1991), која е сè уште важечка, програмата по предметот *Македонски јазик* во средното образование може да ја реализира лице што завршило:

- Македонски јазик и литература - двопретметна настава;
- Историја на книжевноста на народите на СФРЈ со македонски јазик или Маке-

донски јазик со историја на книжевностите на народите на СФРЈ;

- Компаративна книжевност - наставна насока.

Со оглед на политичките и на општествените промени што се случува во земјава, денес овие групи гласат (соодветно):

- Македонски јазик и книжевност;
- Македонска книжевност и јужнословенски книжевности со македонски јазик како втор главен предмет;
- Општа и компаративна книжевност со македонски јазик како втор главен предмет.

Групата на Филолошкиот факултет за општа и компаративна книжевност со македонски јазик како втор главен предмет не создава соодветен кадар за образованието зашто во испитите што ги предвидува таа недостасува методика на наставата по книжевност и методика на наставата по македонски јазик, како и педагогија и психологија. Услов да се вработи овој кадар во образованието е доквалификување, но со него не се предвидува испит по методика на наставата по македонски јазик. Логичен заклучок е дека овој кадар не би требало да се вработува во образованието бидејќи испитот по методика на наставата по македонски јазик е клучен фактор за успешна реализација на содржините од јазикот.

Реалната состојба со кадарот по предметот *Македонски јазик* односно *Македонски јазик и литература* е поинаква. Податоци за состојбата со наставниот кадар 1992/ 1993 најдовме во Листата на наставен кадар по македонски јазик во основното образование во Република Македонија, која е изработена од Министерството за образование и физичка култура. Како забелешка, во оваа Листа се вклучени и наставниците по македонски јазик што предаваат во паралелки со настава на јазикот на националностите. Од петто до осмо одделение во овој период наставата по македонски јазик ја изведуваат вкупно 991 наставник со стручна подготовка:

- Филолошки факултет - македонски јазик: 350 или 35,32%;
- Педагошка академија - македонски и српскохрватски јазик: 553 или 55,8% (денес Педагошката академија не постои);
- 88 наставници или 8,88% од вкупниот број се со несоодветно образование според горенаведениот норматив (на пример, со завршено средно стручно училиште

или Педагошката академија - насоки: одделенска настава, ОТО, физичко, историја и географија, албански јазик и др). Но во Листата некои од нив беа оквалификувани како соодветни (5,5%). На листата имаше рачно напишана забелешка, која ја изнесуваме во целост: Наставниците кои се соодветни, а немаат школска подготовка ПА - македонски јазик или Филолошки факултет - македонски јазик, **веројатно имаат изучувано македонски јазик како предмет под „Б“** (потцртаното е наше). Треба ли да се коментира ова?

Информации за наставниот кадар во средното образование за периодот 1992/1993 не најдовме.

За состојбата во 1996 година дојдовме до определени информации од изданието за наставниот персонал во оваа година на Заводот за статистика на Република Македонија. За соодветноста, односно за несоодветноста на кадарот ја приложуваме следнава табела од истото издание на Заводот.

Стручна застапеност на наставниците по предмето
и видови училишта (зголемен број наставници)

	Вкупно	Стручна застапеност	Нестручна застапеност
Редовно основно училишта	1349	1235	114
Редовно средно училишта	725	725	/

Од приложениите табели заклучуваме дека процентот на несоодветност на кадарот во основното образование е 8,4%. Овде треба да се земе предвид дека се работи за зголемен број наставници, т.е. еден наставник може да предава во повеќе училишта, што значи дека бројките во табелата се однесуваат на работни места. Оттука и овој процент се однесува на работните места. Со оглед на тоа како се третираше соодветноста/несоодветноста на кадарот во претходниот извор, кој е сепак изработен од покомпетентна инстанца како што е Министерството за образование, постои можност и овој процент да не ја дава вистинската слика на состојбата.

Податоци за наставничкиот кадар беа собирани со анкетаирањето на наставниците, учениците, а и на советниците.

Од анкетираниите професори во средните училишта во Македонија, може да се заклучи дека поголемиот дел од нив дипломираше на Катедрата за македонска книжевност и јужнословенски книжевности (поранешната Историја на книжевностите на на-

родите на СФРЈ) со македонски јазик под „Б“. Нововработените професори (последните 2-3 години) дипломирале на Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици.

Според изјавите на советниците, ваквата состојба со соодветноста на кадарот се должи на тоа што во образованието поголем дел од кадарот е затечен од претходниот образовен систем. Со ова се објаснува и високиот процент наставници со завршена Педагошка академија – македонски јазик вработени во основното образование. Станува збор за луѓе што се на крајот на работниот век, така што се очекува со време оваа бројка да се намали. Втората причина лежи во немањето соодветен кадар во моментот кога се појавила потреба од него, најчесто во селата. Третата причина е тоа што непотизмот сè уште игра голема улога при вработувањето. Кога станува збор за соодветноста на кадарот, треба да се споменат и изјавите на советниците дека во најголемиот број случаи, и тоа најчесто во средното образование, станува збор за луѓе со афинитет кон литературата, па јазичните содржини најчесто се занемаруваат.

3.1. Наставнички кадар во паралелките со настава на албански и на турски јазик

За наставниот кадар во овие паралелки немаме целосни информации. На Листата на наставен кадар по македонски јазик во основното образование во Република Македонија - 1992/1993 г. недостасуваа 16 училишта, кои ги најдовме на Листата на наставен кадар по албански јазик. Наставниот кадар што предава македонски јазик во овие 16 училишта не го најдовме на ниту една листа од оние што ги добивме. Поконкретни сознанија имаме за состојбата во Гостивар и во Дебар. Ја приложуваме следнава табела за наставниот кадар во основното образование.

		Македонија	Албанија	Турција	Македонија муслимани	Роми	Срби	Вкупно
Гостивар	соодветно	36	2	1	4	1	/	44
	несоодветно	/	20	/	/	/	/	21
Дебар	соодветно	1	/	/	3	/	1	5
	несоодветно	/	5	5	/	/	/	10

Врз основа на податоците од табелата дека и во овие паралелки македонски јазик предава кадар со несоодветно образование,

и тоа во Гостивар 32,31% од наставниците се со несоодветно образование, а во Дебар овој процент е двојно поголем и изнесува 66%. Најголемиот дел од овој несоодветен кадар предава во училиштата во чистите етнички средини (во селата), додека во градовите состојбата е релативно подобра. Причината за ова лежи во неразвиеноста и во зафрленоста на овие села, така што е многу тешко да се најде човек со соодветно образование што ќе сака да предава таму. Според изјавата на советникот што го покрива овој терен, состојбата е слична и во Тетово и тетовските села, дури и полоша.

Советникот од Велес ни даде слични информации за својот терен. И таму недостасува соодветен кадар, па се случува одделенски наставник или професор по филозофија да предава македонски јазик. Најчесто овој кадар е од албанска националност, па на часовите по македонски јазик повеќе се слуша албански отколку македонски.

Советниците нè известува дека кадарот од албанска националност што предава македонски јазик со завршена студиска група албански јазик и македонски јазик под „Б“ бил отстранет од образованието во времето на министерот за образование Саво Климовски, но дека е денес повторно вратен на работа, со тоа што на наставниците им е дадена можност да се доусовршат. Ова доусовршување служи само како изговор и речиси никогаш не се остварува.

Како главен проблем со наставниот кадар за вакви специфични средини советниците го истакнаа непостоењето соодветна студиска група што ќе дава луѓе стручно оспособени да реализираат настава по македонски јазик во вакви услови. Имено, македонскиот јазик, особено за албанската националност од чистите етнички средини, претставува странски јазик и како на таков треба да му се пријде и од методички аспект при реализацијата. Овој пристап бара соодветна литература по методика на наставата, а таква литература кај нас нема. Во нејзин недостиг, до неодамна се користела методика од некој српски автор, која на времето била многу актуелна, но сега и тоа издание е истрошено. Токму поради сето ова, а уште повеќе поради фактот што македонскиот јазик е службен јазик во Република Македонија, на овој проблем треба да му се посвети големо внимание.

4. СОРАБОТКА НА НАДЛЕЖНИТЕ ИНСТАНЦИИ

Училиштата во Република Македонија ги покриваат 10 советници, и тоа:

1. Нада Николовска - основно образование, Скопје и Куманово;
2. Бојко Киранџиски - основно и средно образование со настава на јазиците на националностите;
3. Живко Новески - средно образование;
4. Велес - не успеавме да го посетиме;
5. Виолета Карагунова - основно и средно образование во Штип, Кочани, Пробиштип, Свети Николе, Винаца, Делчево, Каменица; 40 училишта, 150 наставници; Историја на книжевностите на народите на СФРЈ со македонски јазик;
6. Мито Стефановски - Тетово, основно и средно образование во паралелките со македонски наставен јазик и во паралелките со албански и турски наставен јазик; 33 основни училишта и 5 средни; 25 наставници во паралелките со македонски наставен јазик, 87 во паралелките со турски и албански наставен јазик, 28 во средно образование; Катедра за македонски јазик;
7. Милош Смиљаноски - Гостивар и Дебар, основно и средно образование во паралелките со македонски наставен јазик и во паралелките со албански и турски наставен јазик; 21 основно училиште и 4 средни училишта, 132 наставника; Историја на книжевностите на народите на СФРЈ со македонски јазик;
8. Илија Неделков - Кавадарци, Неготино, Дојран, Гевгелија, Валандово, Демир Хисар, Битола, Ресен, основно и средно образование, 150 наставници; Југословенска книжевност со словенечки јазик;
9. Ѓорѓи - Охрид;
10. Струмица - не успеавме да го посетиме.

Советниците се единствената врска меѓу наставниците како реализатори на наставата по македонски јазик и Педагошкиот завод како составувачи на наставните планови и програми. Тие се службата што треба да им дава совети на наставниците за успешно изведување на наставата по македонски јазик.

Сепак, најголемиот број наставници и во основното и во средното образование ниту еднаш не биле посетени од советник, или во најдобар случај биле посетени еднаш, па

учениците усно нè прашуваа што е тоа советник. Според изјавата на советникот од Кавадарци, последниве неколку години практика на Педагошкиот завод е да им наредува на советниците кои наставници и кои училишта да ги посетат. Советниците имаат забелешка и на водењето на кадровската политика во училиштата. Секогаш се бара од нив мислење при изборите на директори на училиштата, но не се бара нивното мислење кога се вработуваат наставници по македонски јазик, за што се најкомпетентни тие.

Оправдувањето на советниците за лошото вршење на работата е дека подрачјата што ги покриваат се преголеми. Поради тоа што нема доволно финансиски средства, тие се ограничени само на местото на живеење, па од другите подрачја, а посебно од селските средини, немаат никакви информации, ниту какви било сознанија за изведувањето на наставата по македонски јазик. Помладите наставници се жалат дека нема кому да му се обратат (освен на поискусните колеги со кои работат во исто училиште) кога наидуваат на проблеми во наставата.

Општа забелешка од сите наставници е дека во последните неколку години не се одржуваат никакви семинари, собири, ниту какви било стручни советувања. Вината ја бараат кај советниците како одговорни за организирањето на ваквите советувања од стручен аспект, а и кај повисоките инстанции, кои се одговорни за финансирањето на ваквите стручни советувања. Наставниците имаат забелешка и кон советниците дека секогаш кога имале предлози и кога нуделе конкретни решенија за одредени проблеми во наставата, нивното мислење или не било пренесено од советниците онаму каде што треба или пак, било пренесено, ама таму не било земено предвид.

Како и да е, факт е дека во Републикава не се следи редовно реализирањето на наставата по предметот македонски јазик и литература, а тоа значи дека не е возможно навреме да се забележат, а потоа и навреме да се решат проблемите што се појавуваат.

5. НАСТАВНОТО ПОДРАЧЈЕ ЈАЗИК ВО ПРАКТИКАТА

Во основното образование, според наставниците и според учениците, постои интерес за граматичките содржини. Како што се оди кон повисоките одделенија, тој опаѓа,

така што во средното образование, учениците веќе не покажуваат интерес на часовите по граматика. Наставниците го објаснуваат ова губење на интересот со фактот дека е материјалот сувопарен и дека им е здодевен на учениците, но и со тежината и со апстрактноста на материјалот. Како тешки при совладувањето беа наведени (од учениците) следниве содржини:

V одделение

Фонолоџија:

- за глас и буква; акцент, правопис на *љ* и *њ*;

Морфолоџија:

- глаголи, глаголски вид, глаголски времиња - сегашно, минатите определени (свршено, несвршено), сегашно време од помошниот глагол *сум*; корен, наставка, претставка; менливи и неменливи зборови;

Синтакса:

- глаголски и именски прирок; глаголски и именски додаток;

VI одделение

Фонолоџија:

- правописни правила во сите лекции (В.П., Штип); акцент

Морфолоџија:

- вокативна форма; придавки; заменки; глаголи; членување придавки и броеви; видови множини;

Синтакса:

- атрибути; глаголски и именски прирок

VII одделение

Фонетика:

- акцент;

Морфолоџија:

- придавки; сложени глаголски форми; глаголски времиња;

Синтакса:

- независни и зависни реченици;

VIII одделение

Фонолоџија:

- акцент;

Морфолоџија:

- придавки; удвоен предмет; глаголи; глаголски прилог; минато неопределено време; предминато време; предлози и прилози;

Синтакса:

- синтакса; сложени реченици; зависни и независни реченици, сврзници;
- морфолошка и синтаксичка анализа на реченица.

Во врска со одговорите на ова прашање, треба да се каже дека акцентот и акцентските целости беа најчесто споменувани како најтешки, особено во анкетите од Штип и од Тетово.

Покрај ова, неколку ученици во своите одговори посочија дека сакале *оширно и разбирливо* објаснување (VI одд., В.П., Штип), а дека најтешки биле *дефинициите и кога нема прашања по лекцијата* (VIII одд., А.Ш., Скопје).

Според еден средношколец, „за *граматиката треба да си ний просечно итален итиран, но вреди да се проба*“. Како друга причина, наставниците ги наведоа и надминатите учебници. Во средното образование, според еден од професорите, онаму каде што се употребува новиот учебник по граматика, часовите се поинтересни и учениците со поголемо внимание ја следат наставата, а исто така и се активни на часовите.

Според советниците, причина за губење на интересот претставуваат и самите наставници и професори, со начинот на кој ги реализираат јазичните содржини. Во основното образование, според изјавите на советниците, тие најчесто се граматизираат и создаваат одбивност кај учениците. Нивото на знаење на ученикот се сведува на ниво на препознавање на граматичките форми, па честопати се случувало децата да се снаоѓаат во текстовите работени на час, но не и во нов текст. Часовите по изразување и творење, кои треба да го развиваат јазичниот израз на учениците (што е повторно во доменот на јазикот) бараат поголема подготвеност и креативност на наставникот, па поради ова најголем дел од овие часови се посветуваат на интерпретација на текстови, која се сведува на читање и прераскажување. Но, во своите коментари за искуствата од теренот советниците доаѓаа до заклучок дека ако се работи воопшто граматика, тоа се случува во основното образование.

Според советниците, а од податоците во анкетите и ние дојдовме до ист заклучок, во средното образование, во најголемиот број случаи часовите предвидени за јазичните содржини не се реализираат. Причините за ова лежат во афинитетот на професорот, па бидејќи поголем дел од кадарот во средното образование има завршено книжевност, јазичните содржини не го добиват потребното внимание. Меѓу другото, за некои од професорите граматичките содржи-

ни се здодедни. Учениците се жалат на предавањата, кои најчесто се сведуваат на екс-катодрата и на монолог како единствени методи при реализацијата на наставата по македонски јазик. Третата причина лежи во фактот што содржините од литературата и лектирата предвидени за реализација се преобемни, па затоа често се позајмува од часовите по граматика. Четвртата причина за ваквата незаинтересираност за граматиката се наоѓа во начинот на кој се реализираат часовите по предметот македонски јазик и литература. Содржините се реализираат во тематски блокови, што значи дека на пр., два месеца се работи литература, еден граматика, потоа повторно два месеца литература итн. На овој начин недостасува континуитет во предавањето и во усвојувањето на материјата, а предадената материја станува сувопарна.

Писмена проверка на знаењата од граматика некаде воопшто не се прави. Можевме да заклучиме дека практиката е да се прави писмена проверка на знаењата од граматика по еднаш во секое полугодие. Во оние училишта каде што одговорот на ова прашање беше еднаш, анкетирањето беше извршено во февруари, март или во април, но ни беше кажано и од учениците и од професорите дека е предвидена и втора писмена проверка, но не е извршена. Имаше и такви училишта каде што биле одржани и 2-3 теста во првото и во почетокот на второто полугодие, но тоа е многу ретко.

5.1. Наставното подрачје јазик кај паралелките со албански и со турски наставен јазик

Од изјавите на советниците дознаваме дека во овие одделенија кај учениците се јавува отпор кон предметот *Македонски јазик*, така што наставниците имаат тешкотии при реализирањето на наставата. Ова е можеби една од причините поради кои наставниците по македонски јазик од македонска националност не сакаат да предаваат во овие паралелки.

Состојбата со реализацијата на часовите по граматика и литература е различна: некаде превладуваат часовите по граматика, некаде по литература. Интересно е размислувањето на еден ученик по однос на застапеноста на часовите по литература и граматика:

„За совладување на македонскиот јазик треба да се множи бројот на часови-

те по македонски јазик, но по часовите на македонски јазик треба повеќе да ја учиме граматиката бидејќи граматиката е клучот на јазикот.“

Речиси е иста ситуацијата и со тестовите по граматика. Некаде проверките на знаењата по предметот *Македонски јазик* се сведуваат само на писмени работи по литература, а некаде се прават и тестови по граматика.

6. МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАКО НАСТАВЕН ЈАЗИК

6.1. Јазичниот израз на наставниците

Најголемиот дел од наставниците имаат лош јазичен израз, факт што го потврдуваат советниците, а и учениците при анкетирањето или во неофицијалните разговори:

„Мислам дека треба да се обрати внимание во говорот на професорите, бидејќи сепак ние учениците се учиме од професорите. Затоа мислам дека треба многу почесто да е застапен македонскиот литературен јазик, а не само на часовите по македонски јазик.“

По мое мислење, македонскиот литературен јазик не се доволно употребува ниту во училиштата, ниту пак во телевизите. Скоро сите професори, освен професорката по македонски јазик, зборуваат на свој дијалект. Погледете внимание би требало да им се обрне на професорите, бидејќи тие не зборуваат на литературен јазик, а како би можеле и ние да го употребуваме правилно кога секојдневно сме со нив и учиме од нивните грешки. Бидејќи ние сме ученици од училиште во кое погледете број се од други градови, би требало професорите да се поправаат и да го употребуваат македонскиот литературен јазик.“

Состојбата со наставниците и професорите по македонски јазик е можеби подобра во споредба со нивните колеги по другите предмети. Нарушувања во јазичниот израз на наставниците има на сите јазични нивоа: акцентирање на четвртиот слог од крајот на зборот, употреба на србизми, нарушување на реченичната конструкција, масовно се зборува на дијалект или на сленг. Ако се земе предвид дека ученикот во основното образование има од 20 до 28

часа неделно, а во средното образование од 25 до 30 часа неделно, од кои само 4 односно 3 часа се по предметот македонски јазик, јасно е влијанието на јазичниот израз на наставниците и на професорите по другите предмети врз изразот на ученикот.

6.2. Јазичниот израз на учениците

Преку анкетите беше побарано мислење од наставниците за тоа колку успеваат учениците да го совладаат стандардниот македонски јазик во текот на образованието. Според наставниците и од одделенската и од предметната настава во текот на основното образование учениците релативно успеваат да го совладаат стандардниот јазик, но не доволно. Дека е тоа точно се заклучува и од јазикот на учениците во одговорите на анкетите: често во нив се среќаваат дијалектизми или жаргонизми, почесто во пониските, поретко во повисоките одделенија. Според наставниците, за стандардниот израз се води сметка само на часовите по македонски јазик, а наставниците по другите предмети и учениците на овие часови често го употребуваат дијалектот на својата средина.

Професорите во средното образование одговорија на следниов начин: *Доволно. Задоволува. Одлично. Солидно. Воглавно.* Нашите сознанија го покажуваат спротивното. Во однос на степенот на образованието, писменоста на учениците е на многу ниско ниво, особено на правописно и на синтаксичко рамниште. Заклучокот е донесен врз основа на писмените одговори на учениците на прашањата од анкетата и од составите.

6.2.1. Јазичниот израз на учениците од албанска и од турска националност

Искуствата од теренот ни покажаа дека јазичниот израз на овие ученици е лош, повеќе кај тие од албанската националност, помалку кај учениците од турската. Од разговорите со професорите по македонски јазик што предаваат во овие паралелки, можеше да се заклучи дека воопшто не го знаат македонскиот јазик учениците што доаѓаат од селските средини (кои се етнички чисти), но и од градот, онаму каде што има етничка чиста средина.

Бидејќи не беше секогаш можно анкетирањето да биде на час по македонски ја-

зик, учениците ги анкетиравме и на час по некој друг предмет. Некои од учениците-Албанци воопшто не разбираат македонски. Не можеа да ги разберат ниту прашањата од анкетите. Анкетите ги пополнуваа со својот наставник на следниов принцип: тој ќе им го прочиташе прашањето од анкетата, па ќе им го објаснеше на албански, тие ќе му одговореа на албански, а тој нивниот одговор ќе им го преведеше на македонски. Вакви случаи беа чести и во одделенијата од средните училишта.

Непознавање на македонскиот јазик кај овие ученици ни дозволува да заклучиме дека наставата по предметот *Македонски јазик* или не се изведувала како што треба, или воопшто не се изведувала. Уште еден податок кон ова: овие ученици предметот македонски јазик го учеле од прво одделение, а според новите наставни планови и програми, учениците од националностите што ја следат наставата на својот мајчин јазик ќе го изучуваат предметот македонски јазик од трето одделение. Неминовно се поставува и прашањето како ќе се снајдат овие ученици во универзитетските установи, на кои наставен јазик е македонскиот, или како се снаоѓаат, со оглед на тоа што многумина од нив успеваат да се здобијат и со високо образование.

6.3. Јазичниот израз во учебниците

Предмет на разгледување беше и јазикот на учебниците и за предметот *Македонски јазик* за другите предмети, со оглед на фактот дека тој значително влијае врз изградбата на јазичниот израз на учениците. Мислењето на учениците е дека учебниците по македонски јазик се напишани правилно или со малку грешки, а учебниците по другите предмети се напишани со малку грешки или неправилно. И покрај тоа што се овие учебници лекторирани, нивниот јазик, а особено на поновите изданија наменети за предметната настава, е релативно лош. Како најчести се појавуваат синтаксички и правописни грешки. Интересно е тоа што таквите отстапувања беа најчести и во анкетите и на учениците и на наставниците.

Особено паѓаат в очи јазичните аномалии во *Биологијата* за V одд. (*Јонче Шайкарев, Олга Оровчанец*, Просветно дело, 1996 - лектор *Нада Манојловиќ*) и на *Физиката* за VII и VIII одд. (*Стивен Поил*, Просветно дело, 1996; лектор *Косије Кулумов-*

ски). Во вториот случај станува збор за преведена литература. Под влијание на грамастиката на јазикот од кој е преведен, во случајов од англискиот јазик, во него се јавуваат чести нарушувања на реченичната конструкција, неправилна транскрипција, директно преземање термини од јазикот на оригиналот без објаснување на нивното значење, а се јавува и буквален превод на текстот.

7. УЧЕБНИЦИ

Со промените во образованието, при реализација на наставата по македонски јазик се оди кон тоа да се реализира наставен план и програма, а не определен учебник. Со ова се создава простор за конкуренција на повеќе учебници, што би требало да го подобри квалитетот на учебниците, а со тоа и постигнување подобри резултати во усвојувањето на содржините од предметот *Македонски јазик*.

Од учебниците во **основното** образование, за прво одделение се среќаваат:

Буквар - д-р Снежана Адамчевска, Просветно дело, Скопје 1997;

Читанка за прво одделение - Снежана Адамчевска, Просветно дело, Скопје 1997;

Читанка за прво одделение - д-р Ѓорѓи Делчев, Просветно дело, Скопје 1997, дванаесетто издание (првото издание е во 1984).

Наставниците можат самостојно да избираат која читанка од понудените ќе ја употребуваат при работата.

Букварот е наменет за основно описменување на учениците, па во таа насока најголемиот дел од него се состои од вежби за пишување на буквите и кратки текстови, пред сè, наменети за нивно усвојување. Како што се оди кон крајот на учебникот текстовите се зголемуваат. Во Букварот по лекциите наменети за совладување на печатните букви, следуваат лекции за совладување на ракописните. Во учебникот има и кратки објаснувања на наставните единици предвидени за ова одделение и вежби за нивно совладување. Но, во споредба со останатиот материјал обработен во *Букварот*, на ваквите содржини им е посветено помалку внимание. Освен ова, за поимите што се предадени во една лекција не постојат вежби во следните лекции, со што се нарушува

принципот на поврзаност меѓу содржините, и поради што недостасува континуираност во примањето на поимот.

Втората работа што паѓа в очи е дека лингвистички поими од типот *глас* и *буква*, тешки и апстрактни, се објаснуваат уште на првите часови, што зборува за лош редослед по кој се обработуваат поимите.

Читанките содржат текстови со естетска и со воспитна функција и кратки барања од учениците во насока на изградба на усното и на писменото изразување.

На сметка на овие пропусти, учебниците се богато илустрирани.

Во второ одделение се среќаваме со:

Читанка за второ одделение - Даринка Јанушева и Војо Велјаноски, Просветно дело, Скопје 1997;

Работни листови по македонски јазик за второ одделение - Даринка Јанушева и Војо Велјаноски, Просветно дело, Скопје 1997;

Македонски јазик - изразување и творење - Даринка Јанушева и Војо Велјаноски, Просветно дело, Скопје 1997;

Читам и пишувам латиница, програмирам наставен материјал за второ одделение - д-р Ѓорѓи Делчев, д-р Никола Петров и Ѓорѓи Калан, Просветно дело, Скопје, дваесет и второ издание.

Според авторите, овие учебници претставуваат целина. Во *Читанката*, покрај текстовите, постојат прашања во врска со нив и вежби за изразување. Содржините од областа на грамастиката и на литературата се обработени во *Македонски јазик - изразување и творење*. Учебников се состои од текстуални примери наменети за совладување на поимите, многу кратки објаснувања и дефиниции на поимите и задачи за учениците што упатуваат на работните листови. Вака е организирана една лекција, на простор, во просек од една страница до страница и половина. Работните листови се наменети за самостојна работа на учениците, „што наставничката само ќе ја контролира“. Се состои од вежби за совладување на грамастичките поими, на кои просечно им е доделена по една страница. Еднаш совладаните поими преку вежбите, не се споменуваат никаде понатаму во *Работните листови*. Не постојат ниту вежби за повторување и за заокружување на една тема.

Во трето одделение се користат следниве учебници:

Читанка за илреило одделение - Томе Богдановски, Просветно дело, Скопје 1998;

Работни листови - изразување и илворење за илреило одделение - Томе Богдановски, Просветно дело, Скопје 1998;

Работни листови - македонски јазик - Томе Богдановски, Просветно дело, Скопје 1998;

Во *Читанката*, покрај текстовите со воспитна и со естетска содржина, постојат прашања што претставуваат разговор за песната или за текстот, задачи со барање до учениците насочени кон изградба на нивниот јазичен израз и кратки објаснувања на поими од теоријата на литературата. *Работни листови* за изразување и творење се состојат од вежби за изградба на писменото изразување на учениците, базирани врз поими од теоријата на литературата. Таму каде што авторот сметал дека се неопходни дополнителни објаснувања на овие поими, тие се дадени накратко. Граматичките содржини предвидени со наставните програми се обработуваат во *Работни листови по македонски јазик за илреило одделение*. Лекцијата е составена од текстуални примери наменети за совладување на поимот, кратко објаснување на поимот, дефиниција и вежби што посочуваат на текстови од *Читанката* со определени барања до ученикот.

IV одделение:

Читанка за четврто одделение - Олга Синадиновска, Митко Синадиновски, Македонка Јанчевска, Просветно дело, Скопје 1997, тринаесетто издание;

Грамајлика за четврто одделение - Војо Велјановски, Бранко Коцевски, Просветно дело, Скопје 1997, дваесет и второ, поправено издание;

За нив важи она што ќе биде кажано за читанките и за граматиките во предметната настава.

Овие учебници, кои се наменети за часовите по македонски јазик од прво до трето одделение се нови, како што можеше да се види при нивното набројување погоре. Изработени се за да ги задоволат потребите на наставата по предметот *Македонски јазик* според новите наставни планови и програми. Составувачи на учебниците по македонски јазик најчесто се педагози, а стручни лица од областа за која се наменети учебниците - македонски јазик, воопшто не учествувале при изработката на овие учебници.

Така, како рецензенти на секој од овие учебници се појавуваат еден професор од Педагошкиот факултет или професор по македонски јазик во основно училиште, самостоен педагошки советник во Педагошкиот завод на Македонија и одделенски наставник.

За учениците од петто до осмо одделение за предметот *Македонски јазик* постојат по три учебника: читанка, граматика и работни листови.

V одделение:

Читанка за петто одделение - Косара Гочкова, Војо Велјановски - Просветно дело, Скопје 1997, трето издание;

Грамајлика за петто одделение - Војо Велјановски, Просветно дело, Скопје 1997, тринаесетто издание;

Работни листови по македонски јазик - Нада Николовска, Војо Велјановски, Просветно дело, Скопје 1997, шесто издание;

VI одделение:

Читанка за шесто одделение - Косара Гочкова, Томе Саздов, Просветно дело, Скопје 1997, второ издание;

Грамајлика за шесто одделение - Косара Гочкова, Војо Велјановски, Просветно дело, Скопје 1997, дваесет и прво издание;

Работни листови по македонски јазик - Косара Гочкова, Томе Саздов, Просветно дело, Скопје 1997, второ издание;

VII одделение:

Читанка за седмо одделение - Нада Узуновска, Косара Гочкова, Томе Саздов, Просветно дело, Скопје 1998, петнаесетто издание;

Грамајлика за седмо одделение - Круме Кепески, Просветно дело, Скопје 1996, седумнаесетто издание;

Работни листови по македонски јазик - Косара Гочкова, Томе Саздов, Просветно дело, Скопје 1995, четврто издание;

VIII одделение:

Читанка за осмо одделение - Косара Гочкова, Просветно дело, Скопје 1997, осмо издание;

Грамајлика за осмо одделение - Драган Мишкоски, Косара Гочкова, Војо Велјановски, Просветно дело, Скопје 1997, седумнаесетто издание;

Работни листови по македонски јазик - Косара Гочкова, Просветно дело, Скопје 1995, четврто издание;

Од набројувањево може да се забележи дека се граматиките најстари од учебници

ците по предметот Македонски јазик. Сите првпат се издадени во периодот од 1974 до 1976. Начинот на објаснување на поимите тече по следниов план: првин се дава краток текст во кој се содржани примери за поимите што се предмет на интерес. По нив, обично има прашања упатени до ученикот што го навестуваат поимот што ќе се обработува. Следува објаснување на примерите од текстот, обопштување на поимот и негова дефиниција. Понатаму - вежби и задачи за самостојна работа. Претставувањето и објаснувањето на содржините од граматиката течат на начин подобар од тој кај новите учебници во одделенската настава. На овие учебници им треба осовременување и од тематски и од јазичен, а најмногу од графички аспект.

Читанките се релативно понови изда нија од граматиките. Покрај текстовите во нив, прашања што наведуваат на разговор за текстот или за песната и кратките објаснувања на поими од теоријата на литературата, се среќаваат и кратки белешки за авторите на текстовите, првпат во основното образование.

Според годината на издавањето, работните листови се издадени приближно во истиот период кога и читанките (1990-1992). Покриваат содржини и од граматика и од теоријата на литературата. За разлика од работните листови во одделенската настава, овие не бараат од ученикот само препознавање на обработениот поим и наведување свој пример, туку и дефинирање на поимите, преку прашања или дополнување на почнати дефиниции.

Општо, сите учебници од предметната настава се надминати. Потребни се нови, посовремени, поедноставни и поблиски до учениците.

За илустрација како функционираат новите учебници за одделенската настава, ќе дадеме примери од неколку учебници и резултати од анкетите. Ќе почнеме со *Букварот* за *прво одделение*.

Основни поими што треба да ги совладаат првоодделенците се именување, збор, глас и буква. Се започнува со лекција што ги воведува поимите именување и збор, и тоа на следниов начин:

1. *Секој предмет има свое име. И секој човек има име. Кога именуваме предмет, кажуваме збор.*

Прво се наметнува прашање што е именување? Понатаму, што кажуваме кога

именуваме човек? Што е зборот - именување предмети? И дали значи ова дека зборови се само именките, и тоа конкретните?

2. Објаснувањето на поимот *именување* е во следната лекција. Еве како е сторено тоа:

*луѓе
живојќни
кога именуваме
јќици
сиие ги именуваме
го кажуваме нивнојо
предмет
име или назив
расенија*

Зошто е вметнат тука поимот *назив* кога никаде понатаму во учебникот не се среќава. Ако е именувањето во првата лекција поврзано со поимот *збор*, каде е сега тој тука? Ако се зборувало за него на претходниот час, не треба ли да се повтори на овој? Напротив, лекцијата воведува нов поим - *гласови*, и тоа вака:

3. *Кога именуваме изговараеме гласови. Гласовите се различни.*

Дали ова значи дека именувањето го поврзуваме само со говорниот чин? И каде е воспоставена тука врската меѓу говорот и гласот?

Совладувањето на поимите продолжува - со воведување нов поим - вака:

4. *Секој глас има свој знак. Најшишиот знак го викаме буква.*

Значи буквата се објаснува преку знакот. А што е *знак*? Ако е веќе спомнат, треба и да се објасни. Не може буквата да се објаснува преку исто толку нејасен поим. Во суштината, секој од поимите *именување*, *збор*, *буква* и *глас* се објаснува со другиот, исто толку нејасен и непознат, или со некој нов поим, и тоа по лош редослед.

За тоа дали ги совладуваат учениците овие поими, не можеме да наведеме конкретни податоци. Со проектот не се предвидуваше нивно анкетирање поради сконцентрираноста на наставата врз почетното описменување и читање. Но, за вторите одделенија имаме поконкретни сознанија.

И учебникот за второ одделение е сиромашен со објаснувања. Како пример ја посочуваме лекцијата за глаголот. Во неа, прво се даваат три групи текстуални примери, во кои се затемнети (болдирани) глаголите. Во првата група се даваат глаголските

форми *зайеа*, *изви* и *йрайи*, во втората - дува, *се смрачи*, *заврна*, *се изведри*, *изгреа* и во третата група - *лежи*, *се зрижеше*, *ке оздравам*, *ке оздравивши*, *сијана*, *се развесели*. Лекцијата продолжува со објаснувањето дека истакнатите зборови во првата група примери означуваат работа, во втората - дејство, а во третата група - состојба. И завршува со дефиницијата дека сите зборови што означуваат работа, дејство или состојба се викаат глаголи. Значи, на никаков начин не е кажано што е состојба, дејство или работа во контекст на поимот глагол, туку се очекува учениците, сами или со помош на учителката, врз основа на примерите, да ги воспостават врските меѓу глаголите од секоја група примери одделно, а потоа и да ги разграничат групите една од друга. Потоа, врз основа на поимите дејство, работа и состојба се дефинира и поимот *глагол*.

Како и колку го сфатиле учениците од второ одделение глаголот, ни покажуваат одговорите во спроведените анкети. Едно од прашањата во нив, кое следуваše по кратко објаснување слично на тоа во учебникот, беше да кажат барем еден свој глагол што означува состојба. Учениците најчесто ги посочуваа глаголите *сише*, *лежи* и *сијана*. Глаголот *сијана* како пример беше даден и во анкетата, а другите два глагола се примери од учебникот. Како одговор добивме и глаголи што означуваат работа или дејство: *сиемни*, *зайеа*, *игра*, *залеија*, *свеикааи*. Тоа што загрижува е дека наместо глаголи во одговорите сретнавме и именки: *сосијоба*, *славејче*, *болка*, *сијолче*, *невреме*.

Следното барање во анкетата беше учениците со свои зборови да објаснат кои се тие глаголи што означуваат дејство. Поимот *дејство* беше избран поради тоа што со него е заменет поимот *случување во природата* од старите учебници. Одговорите во анкетите посочуваат дека наставничките најчесто се служат со таа формулација при објаснувањето на терминот *дејство*. Така, покрај најмногубројните празни анкети и одговорот *не ми е јасно*, на второ место се најразлични комбинации со зборот *природа*: Тоа се глаголи што означуваат *природни појави*, означуваат *природни состојби*, означуваат *состојби во природата*, означуваат *појави во природата* или *во нас*, *поја се глаголи што се случуваат во природата*, *што се случуваат во природата* или *друго место*, означуваат *каква е природата*.

што. Следната група одговори се од типот *дејство* и *што нешто*, на пример: означуваат *дејство* и *сосијоба*, *дејство*, *сосијоба* и *работија*, *нешто* *кога дејствува*, *дејство* *на работието*, *што е книга* и др. и слично. Учениците посочуваа и примери: *дува*, *врне*, *магли*, *дува*, *грее*, *штоло*, *ладно*, *штоуди*, *свешти*, *шточи*, *што*, *јади* (Ох.). Од сето ова не може да се заклучи дека на учениците им е јасен поимот *глагол*. Уште помалку - разграничувањата *работија*, *дејство* и *сосијоба*. Сепак, полесно се снаоѓаат со пример отколку со дефиниции, но и во случаите кога се примерите точни, се работи за такви што се посочени во учебниците.

Од учебникот за трето одделение го издвојуваме објаснувањето за определеноста на именките. Тоа гласи вака:

Определеноста на именките е една од најкарактеристичните особености на македонскиот јазик. Може да издвоиме, а со штоа и поблиску да определиме некој предмет од повеќе такви истородни предмети се постојнува со посебни средства што се викаат членски наставки. Определеноста на именките се изразува со додавањето членски наставки. И понатаму се наведуваат членските наставки.

Повторно, поимот *определеност* не е дефиниран. Во анкетите го дадовме ова објаснување за членот и побаравме од трето-одделенците да кажат што правиме кога членуваме. Најголемиот број одговори беа објаснувања на формалната страна на категоријата определеност - членот, на пример: *додаваме членски наставки*, *што определуваме членските наставки*, *му даваме одредена наставка на зборот*, *што членуваме зборовите*. Понатаму - одговори што посочуваат на мешање поими: *Кога членуваме ние додаваме на еден збор што две букви или кога членуваме, односно што делиме на зборови*. Третиот тип одговори се делови препишани од даденото објаснување, на пример: *Кога членуваме некој предмет од повеќе такви истородни предмети се постојнува со посебни средства што се викаат членски наставки*. Имаше дури и такви што на никаков начин не може да се поврзат со граматиката: *Ние членуваме кога јадеме некоја храна на пример маргарин мајонес и други*. Ретки беа одговорите во кои членувањето се поврзува со определеноста на именките: *Кога членуваме ние што определуваме именките*.

Но и при одговори како последниот, на барањето да се подвлечат нејасните зборови во објаснувањето за членот, подвлечен беше и зборот определеност. Како нејасни учениците ги наведоа зборовите: истородни, (членски) наставки, најкарактеристични, определеност (определиме), издвоиме, изразува. Спомнат беше и зборот членост.

Значи, сите зборови врз кои се темели објаснувањето на поимот *определеност*, па и самиот поим биле подвлечени како нејасни.

Во анкетите за четврто одделение, од причина што не постои нов учебник, се послуживме со објаснувањето за глаголот од новиот учебник за трето одделение. Во анкетата, покрај објаснување слично на тоа во второ одделение, ја имаше следнава реченица: *Дејствието или состојбата секогаш се поврзани со некој вршител или носител*. Тоа што нè натера да ја избереме токму оваа реченица е фактот што во учебникот за трето одделение немаше никакво натамошно објаснување за тоа што е вршител, а што е носител. Поимите вршител и носител ги нема во граматиката за четврто одделение, а во старата за трето се споменува само еднаш зборот вршител, но не како термин. Сакавме да видиме дали можат четвртоодделенците, врз основа на своето знаење со кое се здобиле дотогаш, да го доловат значењето на овие два збора. Едното од барањата во анкетата поврзано со ова објаснување беше што значи тоа дека се дејството или состојбата секогаш поврзани со некој вршител или носител. Најчестите одговори беа од типот: тоа значи дека некој *го работи тоа дејство, треба да врши / изврши / заврши работата, врши дејство и слично*. Интересни се одговорите: *тоа значи дека некој извршува наредба, врши глагол, вршител или носител извршува определено време*. Учениците како да ги игнорираа состојбата и вршителот. На барањето да ги подвлечат зборовите во објаснувањата што не им се јасни, покрај празни анкети и одговорот *мене се ми е јасно*, како нејасни беа наведени зборовите: *вршител* и *носител*, а и истакнатите.

И патем, само да ги споменеме најчестите јазични грешки во анкетите: македонски со *ќ* или со голема буква, Докторот Офболи - Офболи со мала, мене све/се (без нареден знак) ми е/је јасно, збори, таја, појке (во Ох).

Ваквите учебници очигледно не се во функција на тоа да им помогнат на учениците да ги совладаат граматичките поими. Тие не можат да им помогнат ниту на наставниците, ниту на родителите. Прирачници за тоа како да се предаваат овие наставни содржини на часовите нема.

Во *средното* образование се употребуваат учебници по литература и учебници наменети за реализација на јазичните содржини. Учебниците по литература се во согласност со наставните планови и програми, но се надминати. Тоа се учебници што се користат повеќе од десет години.

Во практиката, учебникот *Македонски јазик за средно образование* (Стојка Бојковска, Лилјана Минова-Гуркова, Димитар Пандев, Живко Цветковски) во некои училишта не се користи затоа што и воопшто не се учи граматика, или, ако се учи, професорот диктира, користејќи го стариот учебник. Има и такви професори што диктираат според новиот учебник, кој го немаат учениците за да не се оптоваруваат финансиски, особено во погорните класови. Постарите професори не го прифаќаат најдобро поради новата терминологија и поради начинот на кој се обработени содржините, а некои од нив мислат дека е премногу амбициозен за средношколци. Помладите професори се задоволни од учебников, во смисла ги опфаќа сите содржини предвидени со наставните планови и програми, за разлика од претходниот учебник. Речиси сите професори ја истакнуваат потребата од прирачник за професорите за да можат подобро да ги релизираат содржините, а имаат потреба и од прирачник со практични вежби за учениците.

7.1. Учебници за реализација на предметот Македонски јазик во паралелките со настава на албански и на турски јазик

За изведување на наставата по македонски јазик во паралелките со настава на албански и на турски јазик, во прва и во втора година се користи еден учебник. Во него се опфатени содржините и од наставното подрачје јазик и од наставното подрачје литература. Ова издание е одамна исцрпено, па најчесто учениците немаат учебник и професорите се принудени да диктираат. Во трета и во четврта година, се употребуваат истите учебници, како и во пара-

Советниците се залагаат за зголемување на бројот на насловите од македонски автори во книгите предвидени за лектира. Според нив, кај нас има квалитетни автори кои се високо оценети од критичарите, а доказ за тоа е и што многу од нив се преведени и на некои од странските јазици. Односот кон сопствената национална култура и историја се негува и преку познавањето и почитувањето на историјата на уметничката и на народната литература.

И наставниците сметаат дека македонските автори не се недоволно застапени во лектирата. Еден наставник наведува дека откако тие сами прават избор на лектирата од понудени наслови, повеќе ѝ се обрнува внимание на македонската литература.

8.1. Лектирата кај националностите

Учениците со настава на турски и на албански јазик, во рамките на лектирата по предметот македонски јазик и македонска литература, работат само дела од македонски автори, поради тоа што делата од светската книжевност ги изучуваат во рамките на предметот албански односно турски јазик и литература. Во однос на бројот на прочитаните лектури од предметот *Македонски јазик*, нивниот број се движи од 1 до 3, а часовите се реализираат најчесто со анализа или со прераскажување. Не беа ретки и оние ученици што одговараа дека немаат прочитано ниедна лектира.

9. ОДНОСОТ НА УЧЕНИЦИТЕ КОН МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Најголемиот број ученици изјавуваа дека го сакаат македонскиот јазик зашто е нивни единствен мајчин јазик. Главно, тие се свесни дека постои литературен јазик, но целосната функција на стандарднојазичната норма во едно општество не ја разбираат докрај. Ова се однесува дури и на учениците во последните години од средното образование. Учениците заклучуваат дека кај нас литературниот јазик не се почитува доволно и не се употребува правилно, но тешко можеа да посочат грешки што ги слушнале. За најголемиот број ученици од Скопје не се зборува правилно и на медиумите. Учениците од другите градови не се во состојба да бидат критички кон јазикот на медиумите, најчесто сметајќи дека сè што не е дијалек-

тизам познат за нив е точно. Но има и исклучоци од ова, па учениците знаат да кажат дека на телевизијата и радиото се зборува „скопски“.

Во однос на тоа што значи да се зборува литературно, одговорите во најголем број случаи се сведуваа на тоа дека да се зборува литературно значи да се зборува чисто и правилно, без грешки. За некои од нив тоа значи да се зборува на мајчин јазик, или „да го знаеш мајчинскиот јазик“, „да се зборува на македонски јазик“. Учениците го поврзуваат стандардниот јазик и со етички категории, па велат дека литературно значи да се зборува „културно“, „воспитано“, „да не се пцуе“, „да станеш некој и нешто“. Движејќи се вертикално по одделенија, од пониските кон повисоките, нивната честота се намалува, што значи дека учениците постепено го совладуваат поимот *литературен јазик*. И на крајот, ретки, но сепак ги има и одговорите во кои литературниот јазик се поврзува со идентитетот на македонската нација: *Литературниот јазик е бисерен ѓердан на македонскиот народ. Македонскиот јазик ѝ треба да се почитува бидејќи ѝ тој е срцеѝто на нашиѝта земја.* (VIII одд., В.П., Штип); *Јазикот на еден народ е духовно боѝајство. Нашиот литературен јазик е уиѝте една ѝобеда за нашиот јазик. Милостѝа кон народниот јазик е наш долѝ и наше ѝправо* (7B одд., Б.М., Тетово).

Паѓа в очи оптовареноста на учениците со политичките случувања во земјава.

Во оваа држава се зборува на мноѝу јазици и ѝака не знам кој е литературен јазик (VIII одд., В.П., Штип). *Во ѝарламентѝот зборуваѝт на дијалекѝ и некои дури и на албански јазик. Зошѝто ѝие не зборуваѝт на литературен јазик? Зборувајќи ѝака ѝие само ја засрамуваѝт државѝта* (VII одд., В.П., Штип). *Не сакам на македонскаѝта телевизѝја да има ѝроѝрами на албански јазик, зашѝто ова е Македонија и ѝ треба да се ѝовори македонскиот јазик... Ми смеѝта шѝто нашиот јазик ѝо ѝраваѝт сличен со друѝиѝте (особено оние јазици кои се ѝовораѝт во соседниѝте земји)* (VII одд., В.П., Штип). *Гледав албанска музичка емисија и се јави Македонец кој сакаше да ѝласа за една од ѝесниѝте, а ѝаа осѝана нема бидејќи не сакаше да му одѝовори* (VIII одд., В.П., Скопје).

Ваквите одговори беа поретки во анкетите од Тетово и од Гостивар.

Македонскиот јазик спореден со другите странски јазици ги доби следниве квалификации (позитивни и негативни):

Македонскиот јазик е добар, има добар фонд на зборови, но англискиот е подобар бидејќи еден збор има повеќе значења (I год., УСО „Кочо Рацин“, Скопје).

Во однос на англискиот јазик е подоо-саден, повеќе ги сакам сиранските: Македонскиот веќе го знам и нема потреба да го учам (II год., гимназија „Никола Карев“, Скопје).

Учениците во своите кратки изјави се изјаснуваа и во однос на лексичкото богатство на нашиот јазик. Мислењата за ова прашање се различни (позитивни и негативни). Ги паведуваме следниве изјави:

Јас мислам дека македонскиот јазик е прилично сиромашен... (III год. УСО „Кочо Рацин“, Скопје).

Вака размислуваат околу 20 насто од анкетираниите ученици. Зачудува фактот што вакви одговори се среќаваа и кај учениците од одделенска настава. Поголемиот дел сметаат дека е македонскиот јазик богат и убав, но дека има премногу странски зборови во него:

Македонскиот јазик, мислам дека има доволно голем и широк фонд на зборови што нема потреба од многу голема употреба на сирански зборови, кои сепак многу ги има и многу се употребуваат (III год., гимназија „Никола Карев“, Скопје).

9.1. Односот на учениците од албанската и од турската националност кон македонскиот јазик

Анкетите дадоа можност да се види каков е односот на учениците од албанската и турската националност кон македонскиот јазик, не само како наставен предмет, туку и како службен јазик на државата во која живеат. Општо, нивните ставови можат да се сведат на вакви изјави:

Мислам дека е добро да знаеш повеќе јазици, но и македонскиот јазик е добро за Балкан, бидејќи полесно можам да констатирам со бугарскиот и србскиот јазик.

Јас македонскиот јазик, да го кажам висштината не сакам да го учам. Не бидејќи е тешко да се учи, туку затоа што не е мој јазик. Нашијта професорка навистина многу се мачи да ни го учи јазикот, но ние не го сакаме тој јазик. Не го сакам вашиот јазик бидејќи вие, студентите албанци сакаат

да студираат по македонски, а не по албански јазик, не ги даваат најшироко право.

Не, не ми е тешко, затоа што е јазик формиран од дијалектите (словенски), ако го знам „македонскиот“ јазик ќе го знам и бугарскиот и така ниту. Со еден збор јазикот што е „формиран“ во 1992 не ми е тешко да го научам.

Има и ученици Албанци што не се толку екстремни и што размислуваат понеутрално во споредба со претходно наведените:

Јас македонскиот јазик ја сакам иако сум албанка, многу луѓе мислат дека не треба да ја знаеме тој јазик, ама тој нема везе, познаење на многу јазици е уште во тој живот. И ние мора да го знаеме и да го научиме македонскиот јазик затоа живеаме во Македонија. И на крајот многу ја сакам професорката што ми предава.

Добивме анкетни листови со нацртани кукасти крстови, со *Хаил Хилер, УЧК, ОВК, со Нека живее Велика Албанија* итн.

Односот кон македонскиот јазик на учениците од турската националност е различен од односот на албанските ученици. Тие го почитуваат македонскиот јазик како службен јазик во државата во која живеат што се гледа и од пишувањето во анкетите:

Би сакала македонскиот јазик во целата држава добро да го знае и да нема никакви проблеми бидејќи ние сме родени во оваа земја и сме должни добро да го учиме и совладаме јазикот.

Ние си живеаме во Македонија. Секогаш ние потребно македонскиот јазик. Македонскиот јазик не е многу тешок, и е должен секој граѓанин кој живее во Македонија да го знае. Секој јазик има свое значење во својата земја така и македонскиот јазик за граѓаните во Македонија.

Не ми е тешко бидејќи сакам да го научам јазикот на државата во која живеам.

Што се однесува до тоа дали им е тешко да го учат македонскиот јазик, најчест одговор беше: *Не*. Поретко се среќаваа и одговори: *Не, но во некои моменти - да*. Малку. Да, затоа што како јазик не ја саким.

10. СУГЕСТИИ

– Разделување на предметот *Македонски јазик* на два предмета: македонски јазик и литература. Ова прашање беше поставено во анкетите и за наставниците и за ученици-

те. Поголемиот дел од учениците се изјаснија за поделба на предметот, од останатите, поголемиот дел не размислувале за тоа затоа што одговорија со *Не знам*, а другиот дел одговорија со *Не*. Што се однесува до професорите, поголемиот дел од нив се изјасни за поделба на предметот.

Така, секој ќе го предава тоа за што е стручен, а не тоа кон што има афинитет, со што ќе се овозможи подобра реализација на содржините од граматика, како и на содржините од литература. Ќе се избегне и позјамувањето на часовите предвидени за граматика во корист на содржините од литература. Со поделбата на предметот учениците ќе имаат можност да сфатат дека науката за јазикот не се сведува само на граматика, и нема да чувствуваат одбивност кон граматиката како кон нешто здодевно и сувопарно. На овој начин вниманието што ќе му се посвети на македонскиот јазик нема да зависи од афинитетот на наставникот или професорот кон граматика или литература.

Дека е ова логично покажува и фактот што на Филолошкиот факултет постојат две засебни катедри, Катедра за македонски јазик и јужнословенски јазици и Катедра за македонска книжевност и јужнословенски книжевности, како и две методички, методика на наставата по македонски јазик и методика на наставата по книжевност.

На ваков начин ќе се овозможи и вработување на соодветен кадар и за реализирање на содржини од јазик и на содржини од литература.

– Поголема застапеност на наслови од македонски автори во учебниците и во лектирата, како и на содржини од македонската литература.

– Осовременување на учебниците и од содржински и од методички аспект, а особено на учебниците по граматика од четврто до осмо одделение.

– Поттикнување на методиката во правец на изучување на македонскиот јазик како странски јазик, особено во македонска говорна средина.

– Зголемување на бројот на часовите по предметот македонски јазик во паралелките со настава на јазиците на националностите, а и повторно воведување на предметот македонски јазик во прво и во второ одделение.

– Подобрување на комуникацијата меѓу наставниците и професорите како реализатори на наставата, советниците како одговорни за успешната реализација и научниците како носители на новите научни сознанија преку советувања и семинари, преку доставување на стручна литература до училиштата и до советниците и преку прифаќањето сугестии од која и да е страна.

*Елизабета Божиноска
Весна Ѓоршоска
Маѓдица Лалова
Милица Пејрушевска*

ОД БЕЛЕЖНИКОТ НА ЛЕКТОРОТ

БИТОЛА

Кога се издаваат монографии, забележлива е тенденцијата тие да бидат полуксузни во однос на квалитетот на хартијата, да имаат тврда подврска, потоа илустрациите и фотографиите да бидат во боја; воопшто се внимава на тоа техничкото уредување на изданието да биде со висок квалитет. Монографските изданија обично претпоставуваат и издржаност на текстовите во содржинска и во јазична смисла.

Кога ќе се разгледа монографијата за Битола, издадена во 1999 година од ГП „Пелистер“, се забележува дека е тоа многу скапо издание во поглед на техничкото уредување и на печатењето, во поглед на изгледот на изданието, кое избобилува со прекарни фотографии и со илустрации во боја, со тврда корица и во невообичаен формат (Б5). Текстот е даден на македонски со превод на три јазици (англиски, француски, германски). Навистина впечатливо, на ниво достоинство за монографија.

Меѓутоа, кога се читаат текстовите, се добива впечаток дека недостасува јасна мисла, нема кохезија во текстот, како да недостасува основната идеја, се добива впечаток на конфузност во поглед на содржинско-смисловната структура.

Нашата цел овде е да се задржиме на македонската варијанта од текстот поместен во оваа монографија. Стандарднојазичната норма не се почитува воопшто, речиси и нема реченица во која не е направена грешка.

Се прават банални правописни грешки. Се меша употребата на големата и на малата буква, за што наоѓаме многу примери:

Географски имиња:

Пелагонија како дел од Балканскиот полуостров (Полуостров) е крстосница на иајишија за поврзување на Јадранското со

Егејското море (Море), со низа благи ири-сјајни иредели.

Градои е распослан на двеие сирани на реката Драгор, која е иришока на Црна река (Река), ишо се влива во Егејското море (Море).

Самии ирен на кој лежи градои е наведнаи од запад ирема исиок, односно од Баба со Пелистер кон Пелагонискаја кои-лина (Котлина).

Имиња на народи и етнички групи:

Нејзиниот скром надворешен изглед бил условен од ииурциите (Турците) кои насшојувале да не се исиакнувааи со своја-та големина и надворешноси.

Грошо од населението се македонци (Македонци), кои во 1994 год. биле 78889 или 91,5 оисшо од населението. Пошоа следаи албанциите (Албанците) со 2113 жи-тели или 2,4 иосшо, иа ромиие (Ромите) со 1676 или 1,9 иосшо, ииурциите (Турците) со 1559 жиители или 1,8 иосшо, власиие (Вла-сите) 854 жиители или 0,9 иосшо, и србиите (Србите) броеле 571 жиител или 0,6 иосшо.

(Процентите преку кои е претставена етничката структура на жителите на некогашна Битола се пишуваат неправилно - иосшо. Во економската математика постои оисшо и насшо (од сто и на сто), или проценти, но никако иосшо.)

Црковни организации:

Буѓарска Еѓзархија... (егзархија)

Бишолска Епископија... (епископија),

но патријаршија со мала буква

Цариградскаја (ѓрчка) иаиријарши-ја...

Неправилно се обележуваат географската широчина и должина, изразени во степени, минути и секунди:

Градои се ирошега на 21,18,20 (21°, 18', 20") до 21, 22, 21 (21°, 22', 21") од Гриничкиот (Гриничкиот) меридијан и од 41, 00,00 (41°, 00', 00") до 41, 03, 20 (41°, 03', 20") северно од Екваиториот (екваторот).

Површината, т.е. плоштината математички се изразува во метри квадратни или километри квадратни. Во монографијата површината се изразува во мерката за должина – километар.

Истиот зафаќа површина од 15 км.

Биолско-ирилејската поле зафаќа 1200 км.

Теријоријата на новостановената оштина Биџола, зафаќа површина од 229 км. и се вбројува во средните по големина оштини во Република Македонија.

Просечната густина на населението изнесува 376 жители на км. Но ако се земе просекот на руралната средина, тогаш просечната густина на населението изнесува 37 жители на км.

Неправилно се скратува именката век:

Во XV в (XV в. или ако не се скратува XV век) градоот зајочнал да се развива на ситански јан...

Низ целата монографија количествената замена се пишува без нареден знак:

Хераклеа Линкеска повеќе пати била рушена, иалена, ограбувана, се (се) до касатрофалниот земјотрес, кој ја уништил речиси до темели.

Има теорија дека се (се) до крајот на XII в. градоот се нарекувал Бошела, Бошели, Бушела.

Се забележува и неправилен правопис на некои лексеми:

Како такав има благо-иријана (благопријатна) клима со многу сончеви периоди, бујна вегетацијска (вегетациска) сезона, со иријани температури на воздухот во пролетните и есенските месеци.

Кон крајот на V век античката населба Хераклеа Линкеска ја ограбиле Готите, а подоцна таа од рацете на римјаните (Римјаните) падна под Византиска (византиска) власт.

Гоце Делчев - барелеф (барелјеф)

Релеф кај „Ј.Б. Тито“ (Релјеф)

Со извршената мелiorација на пелагониската равнина (Пелагониската рамнина или рамница), се создаваат нови обработливи површини.

Неменливиот дел било во неопределените заменски зборови се пишува како прва компонента, што е неправилно:

Без Милтон не можеше да се замисли ниу еден јавен стан, или било каква (каква било) друга значајна градска свеченост.

Во поглед на интерпункцијата, запирката се употребува на места каде што нема потреба:

Античкиот град Хераклеа Линкеска крај Биџола, () е крајна ризница на Балканот;

или, не се употребува на места каде што е неопходна, да се оддели апозицијата и по индивидуализирачките релативни реченици во рамките на сложената реченица:

Во сеќавање на првиот снимател на балканот (,) Милтон Манаки (,) беше воспановен Југословенски фестивал на филмската камера (,) кој подоцна прерасна во меѓународен филмски фестивал „Браќа Манаки“.

На зборообразувачко ниво се забележува неправилно зборообразување:

Подоцна се формираат мандолински и дувацки (дувачки) оркестри.

Пивара (Пиварница)

Нелогична е употребата на некои лексеми на извесни места, на кои нема никаква логичка поврзаност меѓу семантиката на зборот и контекстот во кој е употребен:

Се градат фабрики, се ирасираат установи и институции за многустран просветител.

Биџола сѐана оштина со најразвиена мрежа на основни и разни видови средни училишта.

Стариите кејеници, калдрмисани улици, разновидните занаети и најпому се стројствувани (се противставуваат) на модернизацијата, што (која) иосакувала осовременување и менување.

На морфосинтаксичко ниво се забележуваат неколку неправилности:

– неправилна употреба на предлогот на, при што се менува значењето на реченицата. (Излегува дека е фашизмот победник, а не победен):

Се формираат ирпизански одреди, единици што се вклучуваат во борбата за победа на (над) фашизмот.

– се мешаат предлогот по и прилогот после:

Подоцна болницата и здравствено-то лекување се ирансформирале за после (по) Втората светска војна да зајочнаат да се развиваат по најгорна линија следејќи ги и поддржувајќи ги модерниите европски ирендови во оваа област.

– се среќава и српската конструкција година дена, употребена како прилошка определба:

Првиите ишани документи за градоот датираат од 1014 година, а година дена (една година) подоцна кога Јован Владислав го убил својот браќучед Гаврил Радомир...

... во 1908 год. Битола имала 60000 жители, а година дена (една година) подоцна 65000 жители.

Конструкција преземена од српскиот јазик наоѓаме и во следнава реченица:

Пошто е изграден хотелот Битола а постои пар многу истраживачки и привлечни приватни угостителски објекти меѓу кои во последниве години, со својата истраживачкост илени хотелот Молика, на месното каде што се наоѓаше Беџова чеџма на Пелистер.

Од аспект на синтаксата најмногу отстапувања од нормата се прават во збороредот:

– се разделуваат подметот и прирокот со објект или со прилошка определба:

Многумина градоот го нарекле најградски, најоџан, конзулски.

(Многумина го нарекле градот најградски, најоџан, конзулски.)

Градоот на 630 м. надморска височина, се наоѓа меѓу Баба Планина со врвот Пелистер и Ниџе со врвот Кајмакчалан.

(Градот се наоѓа на 630 м. надморска висина, меѓу Баба Планина со врвот Пелистер и Ниџе со врвот Кајмакчалан.)

– се раскинува тесната врска меѓу сврзникот (или сврзувачкиот збор) во зависната дел-реченица

Постојат многу легенди и преданија како градоот го добил името Битола.

(Постојат многу легенди и преданија како го добил градот името Битола.)

Нешто подоцна го барање на евреите, кои верскиот празник го одржувале во саботата, било побарано пазарниот ден да се премести во понеделник.

(Малку подоцна од Евреите, кои го одржувале верскиот празник во сабота, било побарано пазарниот ден да се премести во понеделник.)

Кога градоот бил убав и развиен во него се пеело „Битола Ленче град голем, град голем Ленче, град богаит“.

(Кога бил убав и развиен градот, во него се пеело „Битола Ленче град голем, град голем Ленче, град богат“.)

Проблеми се јавуваат и во врска со правилниот избор на релативниот сврзувачки збор кај релативните дел-реченици во

рамките на сложената реченица, во зависност од типот на релативната дел-реченица:

– индивидуализирачка релативна дел-реченица со што во сврзничка функција:

Со името Хераклеа се поврзува илемејто Линкесити и нивната земја Линкеситида, што (која) го офаќала проситорот од Јужна Македонија.

Градоот е располан на двеите сирани на реката Драгор, која е притока на Црна река (Река), што (а таа) се влива во Егејското море (Море).

Во реченицата Климентити имал свои ученици каде се развивала прејинувачката школа, а за време на Самоиловото владеење се создале услови за уште позабран развој на градоот., релативниот сврзувачки збор каде се однесува на именската група свои ученици, а тој може да релативизира само именски групи што означуваат место.

Несогласувањето по број најчесто се забележува кај предметот:

– меѓу кратката заменска форма за индиректен предмет и именската група:

... кои наситујувале сами или со дружи анџамани да ја (ги) разубаваат својата средина и амбиентити.

... селски иџар каде се продавала (продавале) сол и сидови за нејзино чување.

– меѓу подметот и прирокот:

Бранислав Нушиќ со својата сојура се венчал во манситиот во с. Лисолај - Св. Архаџел Михаил - соидан во 1865 г.

За ваквите примери нормата нуди две решенија:

1. Бранислав Нушиќ се венчал со својата сопруга ...

Во овој случај именската група што е во функција на подмет е во еднина (Бранислав Нушиќ), прирокот е во еднина (се венчал), но се јавува предлошки објект (со својата сопруга).

2. Бранислав Нушиќ и неговата сопруга се венчале...

Овде во функција на подмет има две именски групи (Бранислав Нушиќ и неговата сопруга), кои конотираат прирок во множина.

Се среќаваат и премногу долги реченици, во кои нема никаква интерпункција, збороредот е неправилен и на тој начин текстот станува премногу тежок за следење:

Лекарската служба во иочитокоит ја извршувале лекари од евројско иоитекло најчесито грци, Евреи и Италијанци а подоцна и Турски и Македонски лекари за време на Балканските и Првата светска војна бол-

ОДГОВОРИ НА ПРАШАЊА ПОСТАВЕНИ ОД ЛЕКТОРИТЕ

На основачкото собрание на Секцијата на лекторите, на присутните им беа поделени и анкетни ливчиња во кои, покрај другото, беше барањето: „Напишете барем еден пример за проблем со кој сте се сретнале во работата, или кој со несигурност сте го решиле.“ Некои од лекторите не одговорише на ова барање, а има и такви анкетни ливчиња што содржат општи забелешки (на пример, дека анкетираниите имаат проблеми со употребата на голема буква, со употребата на архаизми, на зборови со црточка, со редот на зборовите, или дека нема речник на кратенките и сл.), на кои овдека не може да се одговори. Во другите анкетни ливчиња се поставени како прашања за одговор одделни зборови и зборовни состави (изрази), термилошки проблеми, правописни прашања и др.

1. Во поголем број од анкетираниите ливчиња се приведуваат зборови или изрази што веќе имаат решение; такви се: *авио-школа*, *воспийание* (како термин, сп.: *образование и воспийание*), *говорене* (: говори), *дејствува*, *влијае* и сл. според контекстот (не: делува), *дошур* (на стоки, во трговијата), *кукачка* и *кукичка* (в. РМЈ - *Речник на македонскиот јазик*, I, Скопје 1961, II, III, Скопје 1965, 1966, редактор Б. Конески), *магазин* (за: списание) и *магацин* (за: склад, трговски дуќан), в. РМЈ, I), *меѓу* и *помеѓу* (в. РМЈ, I и II), *одлучи*, *ојрема* и *ојремен*, *џак* и *џовјорно* (в. РМЈ, II), *џрачка* и *џраќа* (в. РМЈ, II), *џрејсџавува* (не: преставува), *сињак*, *склад*, *складира*, *складиште*, *смысле* (не: смисол), *џака шџо* (не: така да), *шџо било* (не: било што); како интернационализми: *демани* (не: деманти), *имплементација*, *интерперсонални релации*, *инфузионен* подобро *инфузиски*, *џрансфер*, *џрансвеститизам* (сп. трансвестит). Исто и: *билатерална соработка*, *врнежи од дожд* (според РМЈ – врне дожд, врне снег, а оттука врнежи од дожд, од снег), *кадифена* револуција

(за: плишана револуција), *џведе џроцес* (за: покрене процес), *самонамирување* на обврските (за: самоподмирување на обврските, в. РМЈ, I, под *намири*).

2. Покрај глаголот *одолее* во РМЈ е одбележана и придавката *одолив*, по не и образувања со негација: *неодолив*, *неодолвосџ*; во РМЈ, понатаму, има покрај *џреодолее* и придавка *џреодолив*, а и негираните образувања: *неџреодолив*, *неџреодолвосџ*. Според тоа, од зборообразувачки аспект не се погрешни и: *неодолив*, *неодолвосџ*.

3. Зборот *досџева* има добра замена во *вџаса* (глагол. придавка *вџасан*) – *вџасува*; во РМЈ, III, варијантата *сџаса* е оценета како разговорна, а се упатува на *вџаса*. Зборот *злосџавуван* би можело да се замени со: *измачуван*, *малиџреџиран*; *домен* – со *џодрачје*, *обласџ* (тешко ќе може да се отфрли од употреба); *дејание* има термилошка употреба во судската практика, а *дејсџвие* се среќава во драмски текстови: *дејсџвие џрво*, *дејсџвие вџоро* итн. – и двата се застарени. Зборот *џриџравносџ* има замена во *џодџоџвеносџ*.

4. Нема збор: *каџасџроџира*; тоа е потстандарден збор што можел да се јави во индивидуалниот речник на авторот, и само како таков тој збор може да остане во текстот кога толку настојува авторот.

5. За зборот *ражњик* има замена *раженче*, а за *вешалица* и *увијач*, засега, нема замена.

6. Зборовните состави: *кривично џраво*, *кривична џосџаџка*, *кривичен законик*, *сџварно џраво* се прашања што ги решила или што ги решава правната терминологија; исто така, и соодветната терминологија – зборовниот состав: *џринивоовска* (можеби, и: *џрирамнишина* – на *џри рамнишџа*) *архџшекџура*.

7. Без поширок контекст и без соработка со стручно лице тешко може да се решаваат прашања (термилошки) од ти-

пот на: *йойражна* дејност, *самойридржај*, *уракљавање* и др.

8. Прашањата за употребата на голема буква треба да се решаваат според *Правописот* (*Блиски Исток*, д-р (не: др за доктор), *Европска унија*; *јавен обвинител*, *испражен судија*, *премиер* на Владата на Република Македонија, *министерот* за внатрешни работи итн. (в. *Правопис*, 1998, точка: 92 г), 138 а), 96 а), 104).

9. Се согласува: *загинаа 81 лице, 81 лице загинаа; наведение број и дајум...*

10. За зборот *биписување* лекторката В. Бачваровска пишува: „Според мене, зна-

чи 'пропаѓање, свршување', а не 'живеење' како што најчесто се употребува“. И има право. Според РМЈ, I, *бипис* е архаизам, а значи: *сврши*, *заврши*. Во значењето 'живее, постои', овој збор се употребува под влијание на српскиот јазик, во кој таквата употреба е погрешна. За тоа И. Клајн пишува: „*биписати*, реч турског порекла, првобитно је значила *йрописати*, *йроћи* (особито у изразу *било и биписало*); али је дефинитивно примљена у значењу *живејати*, *йоспијајати*, *бивпиовати*“ (И. Клајн, *Како се каже* - Речник језичких недоумица, Београд 1981, стр. 15).

Редакцијата

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК НА ИНТЕРНЕТ

Со оглед на случувањата на Балканот во минатата деценија, актуелните превирања на политичката сцена денес и на некои сè уште неразрешени прашања меѓу Македонија и нејзините соседи, во чие средиште се македонскиот јазик и нација, како и името на државата, македонскиот јазик како тема е забележително присутен на интернет. Се одлучивме да го разгледуваме присуството на македонскиот јазик како тема на материјалите публикувани токму на интернет, пред сè поради карактеристиките на медиумот. Се работи за актуелен и многу моќен медиум, кој сè побрзо и посигурно навлегува во сите сфери на човековата дејност како прв и основен извор за информација. Од друга страна, капацитетот на медиумот е неограничен: тој практично претставува отворена архива на човековото знаење и на резултатите од неговата интелектуална дејност, која буквално постојано и непрекинато се зголемува. Информацијата публикувана на интернет е лесно достапна во секој миг, и не познава физички ограничувања. Како резултат на сите овие карактеристики на медиумот, интерес да се најде со своја вебстраница на интернет има речиси секој што сака да сподели определена информација, независно од целта што сака да ја постигне притоа. На интернет публикуваат: научни, образовни и културни институции, владини и невладини организации, политички партии, комерцијални претпријатија од секаков вид што ги нудат своите производи или услуги преку интернет, виртуелни заедници, индивидуални лица или група лица, информациски центри, новински и телевизиски куќи.

Македонскиот јазик како тема на публикуваните текстови на интернет се појавува на речиси сите категории на вебстраниците. Текстовите изнесуваат лингвистички факти за развојот на јазикот низ историјата и за неговата современа состојба, обработуваат социолингвистички и дневнополитички теми. Најчесто информациите се предаваат

во контекстот на развојот на македонската нација и држава, со цел да се докаже или да се негира нивната самобитност. Текстовите се или анонимни, или потпишани од авторите, а меѓу нив има и такви што ѝ се помалку или повеќе познати на светската јавност. Често се публикуваат и извадоци од веќе печатени дела, па дури и цели дела. Преку интернет може и да се купат книги во врска со македонскиот јазик, учебници и други современи учебни помагала.

Целта на овој текст не е да ги претстави сите вебстраници на кои како тема се обработува македонскиот јазик, туку да даде општа слика за неговото присуство на интернет, преку претставување на определени вебстраници. Вебстраниците ќе бидат обработени според земјите од кои доаѓаат, со општ краток опис и со акцент на присуството или неприсуството на текстови во врска со македонскиот јазик. Одделно ќе бидат претставени базите на податоци, книжарниците и туристичките водичи публикувани на интернет поради нивната специфичност.

1. МАКЕДОНСКИ ВЕБСТРАНИЦИ

На оние вебстраници што нудат информации за македонскиот јазик, тој најчесто се претставува во нивниот историски развој, од IX век, па сè до неговата современата кодификација. При тоа се наведува и книжевната активност на македонските дејци низ историјата. Често се опишуваат и карактеристиките на современиот јазик. Сите овие информации се најчесто сместени во текстови што обработуваат теми од историјата на Македонија. Во други случаи, тие се сместени во текстови што го претставуваат културното наследство на Македонија. Најчесто се употребуваат како доказ дека македонскиот јазик, историја, култура и нација се самобитни, со право на сопствено постоење.

*** Вебстраници на официјалните институции на Република Македонија**

Целосен список може да се најде на вебстраницата на Министерството за информации (www.sinf.gov.mk), под врската *корисни врски*.

*** Министерство за информации**
(www.sinf.gov.mk)

Покрај информации за организационата структура на Министерството и за неговите активности, вебстраницата содржи и кратко претставување на Република Македонија под наслов *Факти за Македонија*, во кое се обработуваат во кратки црти географијата на земјата, нејзиното население, историјата и културното наследство. Во историското претставување се издвоени и години во кои се случиле значајни настани во врска со македонскиот јазик. Така, во текстот се наведува дека во IX век, браќата Кирил и Методиј ја создале првата словенска азбука врз основа на јазикот на Словените од Македонија, а со својата преведувачка дејност го издигнале тој јазик до четврти официјален јазик на кој се ширело христијанството во Европа. Учениците на браќата, Климент и Наум Охридски, се претставени како основачи на Охридската книжевна школа. Вебстраницата го квалификува XIX век како период во кој македонската преродба доживува подем, при што биле поставени темелите на современата македонска литература, на писменоста и на развојот на образованието. Набројани се и најистакнатите претставници од овој период. 1903 година е издвоена како година во која е издадена книгата *За македонскиите работи* од Крсте П. Мисирков, во која се проектирани принципите за нормирање на македонскиот литературен јазик.

*** Државен архив на Република Македонија**
(www.arhiv.gov.mk)

Во списокот на владини вебстраници на Министерството за информации е наведена и вебстраницата на *Државниот архив на Република Македонија*. Покрај основните податоци за организационата структура на Архивот и за неговите активности, на вебстраницата е публикувана и кратка интерактивна историја на Македонија, од античко време до денес, со слики на оригинални документи. Под врската за средновеков-

на Македонија (IX-XVI век), одделен краток текст им е посветен на средновековните списи и на првата словенска писменост, во кој се споменуваат браќата Кирил и Методиј како создавачи на првата словенска азбука – глаголицата и преведувачи на литургиските книги од грчки на старословенски, а нивните ученици Климент и Наум како основачи на Охридската книжевна школа. Во текстот се даваат и основни податоци за двете азбуки (глаголицата и кирилицата) користени на територијата на Македонија, како и за книжевната активност на овие простори во периодот меѓу IX и XII век, со забелешка дека текстовите создавани во XII век веќе се одликуваат со јазични специфичности карактеристични за Македонија (македонска редакција на црковнословенскиот јазик). Покрај текстот за книжевната активност во Средновековна Македонија, на вебстраницата има и слики на Зографското, Остромировото и Асемановото евангелие, со податоци за периодот на нивното создавање, за јазичната редакција на која се напишани и каде се чуваат денеска. За Асемановото евангелие е наведено и дека е создадено во рамките на Охридската книжевна школа, дека е пишувано со глаголица и дека словенските учители Кирил, Методиј и Климент Охридски се спомнати на крајот на евангелието.

Скромни податоци од поновата историја на македонскиот јазик се изнесени во текстовите под врската *Културнојто и националнојто ослободително движење на македонскиот народ*, каде што се претставени историските настани од крајот на XIX и почетокот на XX век. Во краткиот текст со ист наслов се вели дека овој период претставува почеток на македонската национална преродба, во кој меѓу другото, постоеле обиди за воведување на македонскиот јазик во црквите и во училиштата, а биле печатени и книги на македонски јазик со старословенски букви. Понатаму се наведуваат и собирачката дејност како и литературните и дидактичките книжевни обиди на македонските преродбеници, со цел за афирмација на македонската културна и национална свест. Како претставници од овој период се наведени: Јоаким Крчовски, Кирил Пејчиновиќ, Јордан Хаџи Константинов-Цинот, браќата Димитар и Константин Миладинови, Кузман Шапкарев, Григор Прличев, Партиниј Зографски и Ѓорѓи Пулевски.

Во текстот *Развивањок на македонската национално-политичка мисла*, во кој главно се разработува појавата на македонската национална свест изразена преку активностите и програмата на македонското сепаратистичко движење од овој период, се наведува и дека издигнувањето на македонскиот јазик до литературен, како и неговата самобитност се една од идеите за кои се залага тоа. Во овој контекст – меѓу другото – се споменуваат и книгата на Крсте Петков Мисирков *За македонскиот јазик* и списанието *Вардар*.

Целосен краток преглед за развојот на македонскиот јазик има под врската *Македонија по Византијата и Светската војна*. Почнувајќи со класификацијата на македонскиот јазик како еден од јазиците на јужнословенската група, текстот го следи неговиот развој од IX век, наведувајќи дека јазикот на Македонските Словени од околината на Солун бил земен за основа на првиот словенски литературен јазик – старословенскиот. Почетокот на XII век е издвоен како премин од употреба на глаголско кон употреба на кирилско писмо, но и како период во кој јазичните особености на текстовите создавани во Македонија ја издвоиле македонската редакција на црковнословенскиот јазик како одделна. XVI век е наведен како период во кој македонскиот говорен јазик почнал да навлегува во црковнословенскиот, а XIX век како период на културна и национална преродба, во кој биле печатени првите книги на македонски. Крајот на XIX век и почетокот на XX век се охарактеризирани како врв на потребата за издигнување на македонскиот говорен јазик до ниво на литературен, при што се наведени и активностите на Лозарите. За книгата на К.П. Мисирков *За македонскиот јазик* се вели дека претставува сериозен обид за кодификација на македонскиот литературен јазик. Прашањето за кодификација на македонскиот јазик – се вели понатаму – било решено кон крајот на Втората светска војна, кога на Првото заседание на АСНОМ била донесена одлука за официјализирање на македонскиот јазик, а македонската азбука и правопис биле прогласени за официјални во 1945 година. За основа на македонскиот литературен јазик биле земени централните македонски дијалекти. Во текстот се наведуваат и научниците кои најмногу придонеле за кодификацијата и за проучувањето

на македонскиот јазик, како Блаже Конески, Круме Кепески, Крум Тошев и други. Текстот завршува со заклучокот дека од 1945 година наваму македонскиот јазик доживеал брз развој и меѓународна афирмација.

*** Македонска академија на науките и на уметностите**
(www.manu.edu.mk)

Вебстраницата на МАНУ нуди основни податоци за историјатот на Академијата, за нејзините органи, за научноистражувачката работа на одделенијата на Академијата и на нејзините истражувачки центри, како и информации за другите активности на Академијата – научни собири, издавачка дејност, меѓуакадемска соработка и слично. Вебстраницата е главно слабо развиена и содржи речиси исклучително фактографски податоци. Под врската за одделенијата на Академијата се наведува дека во рамките на Академијата работи и Одделението за лингвистика и литературна наука, во кое се застапени областите лингвистика, филологија, литературна наука, фолклор и други сродни науки. Под врската за научноистражувачката работа на одделенијата се наведени и проектите врз кои работело одделението во текот на 1998 година, од кои ќе ги издвоиме и ќе ги наведеме оние што се директно поврзани со македонскиот јазик:

1. *Македонска научна и стручна терминологија* – раководител: акад. Петар Хр. Илиевски;
2. *Дијалектите на македонскиот јазик* – раководител: акад. Зузана Тополињска;
3. *Македонско-полска граматичка конференција* – раководител: акад. Зузана Тополињска;
4. *Речник на турцизмите во македонскиот јазик* – раководител: акад. Оливера Јашар-Настева;
5. *Словенската писменост и Охридскиот книжевен центар* – раководител: акад. Петар Хр. Илиевски.

Подетални информации во вид на резиме на овие проекти нема.

Претставувањето на научноистражувачката работа на Одделението продолжува со наведување на научните собири организирани од Одделението и со неговата издавачка дејност. И тука се сретнуваат наслови тесно поврзани со македонскиот јазик, но подетални информации за содржината на овие изданија нема.

*** Универзитет Свети Кирил и Методиј,
Скопје**
(www.ukim.edu.mk)

Вебстарницата на Универзитетот содржи општи информации за историјата на Универзитетот и за неговата денешна активност, за административната организација и за органите на Универзитетот, за факултетите и за научните институции што работат во неговите рамки, како и општи информации за библиотеките при факултетите и институтите и за *Народната и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“*. Понатаму, има општи податоци за *Универзитетскиот весник* и за *Билтенот на Универзитетот*, за универзитетската компјутерска мрежа и за *Македонската академска научноистражувачка мрежа (МАРНет)* (последниве две вебстраници сè уште се во процес на создавање), информации за странските студенти на факултетите на Универзитетот, како и информации за *Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура*.

Би се очекивало повеќе информации за македонскиот јазик да има на вебстраницата на *Филолошкиот факултет*, како и на таа на *Семинарот за македонски јазик*. Филолошкиот факултет, посочен на оваа вебстраница, е еден од ретките што немаат развиено сопствена вебстраница, а таа на Семинарот за македонски јазик дава само општи информации за Летната школа во Охрид, во насока на курсевите што ги нуди.

*** Народна и универзитетска библиотека
„Св. Климент Охридски“**
(www.nubsk.edu.mk)

Народната и универзитетска библиотека *Свети Климент Охридски* има богата и развиена вебстраница, со информации за историјатот на Библиотеката и библиотечната зграда, фондовите што ги поседува и начините на кои се тие организирани и каталогизирани во библиотеката, како и услугите што ги нуди библиотеката. Со оглед на содржината на оваа вебстраница, главно посветена на работата на библиотеката, информации за македонскиот јазик нема. Но, тоа што е интересно за оваа страница е фактот што таа нуди можност за пребарување на библиотечниот фонд преку интернет. Инструментот за пребарување на каталогот на библиотеката, при поставен услов

да бара единици што ги содржат зборовите македонски јазик, во сите видови граѓа на библиотеката и на сите јазици, најде 1491 единица. За секоја пронајдена единица се даваат основни информации за публикацијата, како што се наслов, автор, година на издавање, вид, како и други информации во врска со каталогизацијата на единицата.

*** Macedonia FAQ**
(www.macedonia.org)

Ова веб страница содржи одговори на прашањата што најчесто се поставуваат во врска со Македонија. Во краткиот текст на почетната страница што содржи основни информации за Република Македонија се вели дека официјален јазик во Републиката е македонскиот јазик, на кој зборува и македонското малцинство во Бугарија, во Грција и во Албанија. Освен врски кон други вебстраници во врска со Македонија, вебстраницата нуди одговори на најчесто поставуваните прашања за Македонија во следниве области: општи податоци за Македонија, јазик, уметност, историја, економија, политика, религии, традиционална кујна и патување. Врската јазик претставува скромна архива на електронски текстови, од кои речиси сите се извадоци од *Историската фонологија на македонскиот јазик* од Блаже Конески, а се однесуваат на дефинирање на предметот на македонската историска фонологија, периодизацијата на развитокот на македонскиот јазик, македонскиот јазик во балканската јазична средина и во однос на развојот на другите словенските литературни јазици. Еден од текстовите претставува компилација на цитати од различни автори од втората половина на XIX век и од XX век што се занимавале со македонскиот јазик, и кои директно или индиректно ги потврдуваат раѓањето на македонската национална свест и самобитноста на македонскиот јазик. Ке наведеме само некои од нив: Петко Рачев Славејков, Андре Вајан, Антоан Меје, Карл Хрон, Рудолф Рајс, Темко Попов, Горѓи Пулевски и други. На оваа вебстраница може да се најде во целост и книгата на Крсте Петков Мисирков *За македонскиот јазик*. Страницата содржи и краток текст што го опишува развојот на македонскиот јазик, почнувајќи од IX век (појавата на словенската писменост и Охридската книжевна школа), преку XII век и

смената на глаголската азбука со кирилска, XV век како период во кој веќе се стабилизирала граматичката структура на македонскиот јазик, крајот на XIX и почетокот на XX век и првите обиди за стандардизација на македонскиот литературен јазик, па сè до неговата современа кодификација во 1944 година. Споменати се и Блаже Конески, Круме Кепески и Хорас Лант како автори на првите граматикки на македонскиот современ јазик. Текстот дава и краток опис на македонскиот современ јазик, определувајќи го како модерен европски јазик што им припаѓа на јужнословенската група јазици и на балканскиот јазичен сојуз. Наведувајќи дека станува збор за јазик со фонетски правопис, текстот ја предава и македонската азбука со нејзиното кирилично писмо.

*** Online Journal on Macedonian
History and Culture
(www.makedonika.org)**

Оваа вебстраница претставува богата архива на текстови од македонски и од странски автори што се занимавале со теми од историјата и од културата на македонскиот народ, најчесто објавени во дневниот македонски печат. Целта на создавачите на оваа вебстраница е да обезбедат достап до колку е можно повеќе информации за македонското културно и историско наследство, но од аспект на македонската страна. Меѓу овие текстови има и такви што директно или индиректно се занимаваат со македонскиот јазик. Тука накратко ќе го претставиме текстот на Волф Ошлис, објавен во *Македонски преглед* во 1983 година под наслов *За македонскиот правопис: на почетокот беше зборот*. Текстот полемизира со тезите на Нино Нинев објавени во *Europaische Rundschau* во 1982 година за непостоењето на македонскиот јазик и народ, а базирани врз искривување на историските факти. Во овој текст тој се задржува и на разликувачките елементи меѓу македонскиот и бугарскиот јазик, почнувајќи од времето на учениците на браќата Кирил и Методиј и посочувајќи ги разликите на Охридската и Преславската книжевна традиција на графичко, фонетско, лексичко и стилистичко ниво. Како што наведува Ошлис, разликувачките тенденции во развојот на македонскиот јазик се евидентни и во текот на XIII и на XIV век за време на српското владеење во Македонија (како што е вокализацијата

на темниот вокал од задниот ред во *o*), и особено за време на турското владеење во текот на XIV и XX век, кога црквите и манастирите биле последните бастиони на националната култура. Од крајот на XV и почетокот на XVI век, под влијание на автори како Владислав Граматик, Димитар Кратовски и др., но и поради појавата на *дамаскинџије* и на печатени книги, македонскиот јазик веќе ги развил своите современи основни структури. Во XIX век се појавуваат книги со сè почист македонски јазик (главно печатени во македонската печатница во Солун), световни училишта со македонски национален карактер како и ќелијни училишта. Авторите како браќата Миладиновци, Стефан Верковиќ, Партениј Зографски и Кузман Шапкарев изразиле интерес кон македонското културно наследство, а Партениј Зографски, на пример, најенергично се борел за автономност на македонскиот јазик. Во втората половина на XIX век Македонија е единствената земја што не добива самостојност од Турската империја, факт што ќе има долготраен ефект врз македонската културна и јазична сцена на која ќе се појават повеќе струи: 1. македонскиот е идентичен со српскиот, 2. македонскиот и бугарскиот се исти, 3. група околу поетите Ѓрличев и Жинзифов се изјаснија за пансловенски конгломерат. Она што е заедничко за сите овие струи е дека сите го земаат за своја основа македонскиот јазикот на нивниот секојдневен живот и комуникација, и тој е ставен на прво место. Ова инсистирање на македонскиот јазик довело до ставот на македонистите околу Ѓорѓи Пулевски и Крсте Мисирков, кои биле убедени во апсолутната автономност на Македонците и на нивниот јазик. Во текот на Втората светска војна, македонските партизани ги примаат своите наредби на македонски, печатат македонски весници, пишуваат книги и драми. Кон крајот на Втората светска војна, јасно поставените основи на македонскиот литературен јазик – базиран врз централните македонски дијалекти и со фонетска ортографија – бса доволни за да почне да се гради врз нив.

Текстот ги дава и основните разликувачки елементи на македонскиот јазик во однос на другите словенски јазици: динамичен третосложен акцент, формирањето акцентски целисти, речиси целосно исчезнување на фонемата *x*, постпозитивен опреде-

лен член со три форми, сложени времиња со сум и *имам* и удвојување на директноит објект во реченицата.

2. БУГАРСКИ ВЕБСТРАНИЦИ

Македонскиот јазик како тема е во голема мера присутен и на овие вебстраници. Во нив македонскиот јазик главно се разгледува во контекст на историските случувања што ја определиле судбината на државите на Балканот во текот на XIX и во почетокот на XX век, или, поточно, процесот на формирање на македонската и на бугарската држава, како и на националната свест на нациите што живеат денес во нив. Подеднакво внимание им се посветува и на случувањата поврзани со создавањето на првата словенска писменост во IX век, како и на тие кон крајот на Втората светска војна и по неа, распаѓањето на комунизмот и посткомунистичкото време. Реалтивно малку место е одвоено за тоа што се случувало од IX до XIX век.

Овие вебстраници најчесто содржат авторски текстови што го негираат постоењето на одделна македонска нација со сопствен самобитен јазик различен од бугарскиот. Тезата што ја застапуваат и ја докажуваат е дека македонската држава, нација и јазик се крајниот резултат на српската асимилаторска политика насочена кон приграбување на бугарски територии и кон уништување на бугарскиот национален идентитет на населението од географскиот регион Вардарска Македонија. Двата јазика (македонскиот и бугарскиот) речиси воопшто не се разгледуваат од аспект на внатрешнојазичните разликувачки карактеристики и развојни тенденции, ниту на историски ниту на синхрониски план.

*** Бугарска академија на науките,
Институт за бугарски јазик
(www.ibl.bas.bg)**

Како што се вели во воведниот текст на оваа институција, *Институтот за бугарски јазик* е најголемиот центар за истражување и за опис на бугарскиот јазик, неговата сегашна состојба, историја, богатството на неговите дијалекти, како и неговите врски со други јазици. Исто така, тој претставува и централна институција што ја определува националната јазична политика и

што одржува врски и контакти со индивидуални лица и институции надвор од земјата што се определиле да го изучуваат бугарскиот јазик. Освен општите информации за оформувањето и за историјатот на Институтот, оваа вебстраница нуди и општи информации за своите поголеми тековни проекти и истражувања, претставување на своите одделенија, опширна библиографија на своите изданија и слично. Воведниот текст на вебстраницата ги издвојува и поголемите истражувачки проекти на Институтот, со национално и со меѓународно значење. Меѓу нив е изделен и *Атласот на бугарски дијалекти* во четири тома, 1964-1981, во чии рамки се наведени и бугарските дијалекти од Егејска Македонија. Атласот е претставен како фундаментално научно достигнување кое ги претставува на синтетизиран начин специфичните особености на бугарските дијалекти на целата бугарска јазичка територија, вклучувајќи ги и дијалектите надвор од државните граници на Бугарија. Под категоријата проекти се вклучени и истражувањата од областа на пасторалната терминологија во костурскиот и леринскиот регион, како и проучувањето на дијалектни текстови од регионот Егејска Македонија.

*** Македонски научен институт
(www.macedoniainfo.com)**

Како што се вели на вебстраницата на овој Институт, негова главна задача е да го проучува *македонското ирашање*, како од историски, така и од современ аспект. Таа, покрај краткиот историјат на институтот и информациите за неговите активности, содржи и обемен број текстови што се занимаваат со *македонското ирашање*, на дијалектиски, но и на синхрониски план. Текстовите обработуваат историски и јазични теми, а нивна единствена цел е да се докаже дека македонската држава и нација се резултат на асимилаторската политика на Тито и на Комунистичката партија на Југославија насочени кон посрбување на бугарското население што живее на територијата на Вардарска Македонија. Тука ќе претставиме само некои од нив. На вебстраницата е публикуван меморандумот што го донесла оваа институција, по дискусијата водена во нејзини рамки во врска со јазичниот спор меѓу Македонија и Бугарија во 1997 година, а има за цел да даде научни одговори на

прашањата што го предизвикале спорот. Текстот ги наведува старите комунистички искривени гледишта во врска со дефинирањето на концептите *нација*, *држава* и *јазик*, кои според авторите се сè уште живи, но пресвличени во европско руво. Меѓу нив, ги наведува следниве:

1. Идејата дека нациите и јазиците се формираат на определени датуми, по одлука на определени луѓе, група луѓе, партии или на институции.
2. Идејата дека во XX век може да се појават нови нации и јазици како резултат на делење на поранешни нации и јазици со своја милениумска историја.
3. Идејата дека може да се стави знак на еднаквост меѓу државата, јазикот и нацијата, односно, дека тоа е нацијата.
4. Идејата дека нацијата и јазикот се политичка, а не етнолошка реалност.
5. Идејата дека новооформените држави можат да имаат територијални претензии кон поранешните држави.
6. Идејата дека новооформените држави можат да оформат национални маџинства во поранешните држави.

Ставот на Институтот е дека македонското прашање денес се разгледува на ваков начин, како наследена ситуација од времето на комунизмот и на Тито, кој ги создал македонската нација, државата и јазикот како преодна фаза кон целосно посрбување на бугарскиот народ на територијата на Вардарска Македонија.

Научниот пристап што го предлага Институтот се состои во тоа дека секој јазик, со својата основна функција за комуникација меѓу луѓето, има своја историја, дијалекти и пишувана (литературна) форма. Во овој контекст, Институтот наведува дека таканаречениот македонски јазик се карактеризира со бугарска историја долга илјадници години, со бугарски дијалекти и делумно со пишувана форма, зашто таа се појавува дури по Втората светска војна и е бугарски јазик претструктуриран со лексички србизми и со граматички дијалектизми. Дури и третата компонента, пишуваната форма на јазикот, според Институтот, не е доволна за да го покрие концептот *јазик*, зашто егзистира само на една третина од областа Македонија, во Вардарскиот дел, каде што нормата не е сè уште стабилизирана. На вебстраницата на овој институт е објавен и текст со наслов *Македонија од времето на*

Светиите Кирил и Методиј до Хорас Лант и Блаже Конески: Јазикот и националноста од професорот Џемс Кларк, инаку почесен член на Институтот. Целта на овој текст е да се објасни како настанал митот за македонскиот јазик и да се расветлат политичките и идеолошките фактори што довеле до негово создавање. Насловот на текстот, вели авторот, го поставува Хорас Лант во позиција на современ светец, или посоодветно – ученик на Блаже Конески, исмевајќи ја неговата дејност во областа на македонистиката и споредувајќи ја со митовите што ги создала временската дистанција за создавањето на првата словенска азбука од страна на Свети Кирил. Во истиот контекст го исмева и создавањето на современиот литературен јазик, оценувајќи дека тоа се случило во тоталитарна полициска држава (Југославија), со декрет и преку ноќ. Како причина за тоа авторот ја наведува потребата од создавање идеолошки, политички, историски и културен идентитет на новосоздадената Република, и заклучува дека Македонија буквално му ги должи своето постоење на Тито и на вклучувањето во Федерацијата. Во обидите да се оддалечи новосоздадениот јазик од бугарскиот, авторот вели дека создавачите ги избрале најзападните дијалекти на бугарскиот јазик (централни во однос на дијалектите на денешна Македонија) како основа за новиот јазик, азбуката непотребно ја измениле и дека прибегнале кон западни, односно американски термини за именување на новите појави во секојдневниот живот. До XIX век, според авторот, литературниот јазик што го употребувале Бугарите во Македонија бил некаква форма на српска или на бугарска варијанта на русизираниот црковнословенски јазик, со извесен број на додатоци од разговорниот, како во таканаречените Дамаскини. Авторот наведува дека во првата половина од XIX век се употребувал и грчкиот јазик (или словенски јазик со грчки букви), но најчесто, литературниот јазик бил истиот тој што се употребувал во Бугарија, со случајни македонски дијалектизми. На вебстраницата е публикуван и текстот на Ото Кронштајнер *Колајсој на Југославија и иерсјекиивитте на македонскиот литературен јазик*, во кој тој предлага начини како повторно да се обединат – јазично и национално – Бугарите од Македонија и од Бугарија. Во книгата на Драгни Драгнев

Скојската икона Блаже Конески, македонски лингвист, или српски јолийработник?, објавена на оваа вебстраница, Блаже Конески за се обвинува за длабоко антимакедонска дејност и плагијатство, а се квалификува како српски тројански коњ во јазичните комисији, поборник за српска азбука и правопис во Македонија, мизантроп претворен во икона и сл.

*** Wonderland Bulgaria**
(www.omda.bg)

Вебстраницата е создадена од група граѓани, со цел да понудат информации од и за Бугарија. Содржината на вебстраницата нуди можност да се запознае Бугарија денес и низ историјата. Таа е организирана во рамките на следниве поголеми категории: историја, бугарската земја, етнографија и фолклор, луѓето во Бугарија, бугарската кујна. Во рамките на историското претставување на земјата, во врска со појавата на писменоста меѓу Бугарите, публикувани се текстови за Кирил и Методиј, за двете словенски писма – глаголицата и кирилицата, како и за петте ученици на браќата: Сава, Горазд, Ангелариј, Климент и Наум. Она што паѓа в очи при разгледувањето на овие текстови е тоа што првиот литературен јазик на Словените и јазикот што влегол во неговата основа се нарекуваат старобугарски. Во врска со историјата на географскиот регион Македонија, вебстраницата нуди врска кон друга вебстраница, која претставува архива на текстови со антимакедонска содржина.

3. ГРЧКИ ВЕБСТРАНИЦИ

За разлика од бугарските вебстраници, кои се занимаваат со македонско-бугарското прашање, тие што се фокусираат на македонско-грчкиот конфликт од грчки аспект се помалку засегнати со самобитноста на македонскиот јазик, а повеќе со историјата на Античка Македонија, на Античките Македонци, и со нивниот јазик. Притоа се афирмира бугарското гледиште во однос на македонскиот јазик, нација и држава, пред сè со цел да се дисквалификуваат тврдењата на определени групи Македонци дека се денешните Македонци-Словени директни потомци на Александар Македонски. Грчката страна ова го гледа како посегнување по историјата на грчкиот народ, на која ѝ припа-

ѓаат и Александар Македонски и Филип. Од друга страна, признавањето на Македонците како нација може да го отвори и прашањето за македонското малцинство во Грција, за кое се грчката страна тврди дека не постои. При тоа, се настојува да се докаже дека словенското малцинство во Грција било бугарско и дека е денес занемарливо по број, благодарение на доброволните размени на малцинствата меѓу Бугарија и Грција во првата половина на овој век. Ваква информација е публикувана и на вебстраницата на грчкото Министерство за Тракија и Македонија (www.mathra.gr).

*** Грчки хелсиншки комитет
за човекови права**

Во рамките на вебстраницата на Грчкиот хелсиншки комитет за човекови права, освен информациите за активностите и за истражувачките проекти на организацијата, публикувани се и извештаи за етничките малцинства во балканските земји. Во извештајот за македонското малцинство во Бугарија, долг околу триесетина страници, се разгледуваат статусот на македонскиот јазик и етнос во бугарското општество. Четири страници од овој извештај му се посветени на македонскиот јазик, како на современ, така и на историски план. Современиот македонски јазик е опишан како јазик што ѝ припаѓа на словенската група јазици, и тоа на источната јужнословенска подгрупа, најблизок до бугарскиот. Некои автори (Вјачеслав Иванов) го гледаат како врска меѓу источната група (бугарскиот) и западната група (српско-хрватскиот) на јужнословенските јазици. За јазикот што го зборуваат Македонците во Пиринска Македонија се вели дека се македонско-бугарски дијалекти (употребувани и во Република Македонија: серско-неврокопскиот и штипскиот дијалект – Канев, 1998).

Иако во заглавието за потеклото на македонскиот јазик се вели дека корените на јазикот може да се лоцираат во VI и VII век, кога Словените го населиле географскиот регион Македонија, сепак, тврдењата како тоа на Попов дека македонскиот јазик има историја подолга од еден милениум се оквалификувани како националистички. Низ историјата, текстот наведува дека во македонскиот, како и во сите други словенски јазици, се развиле специфични карактеристики што го одделиле од другите словен-

ски јазици (Шашко 1991). Во текстот е преземен цитат на Пултон (1995), според кој во процесот на кодификација на македонскиот јазик по Втората светска војна, прво биле избрани северните македонски дијалекти како основа за македонскиот литературен јазик, но бидејќи тие биле премногу блиски до српскиот јазик, подоцна било решено да се заменат со дијалектите на Битола и на Велес. Текстот нагласува дека, при тоа, кодификаторите на македонскиот јазик, во желбата да го направат новиот македонски литературен јазик колку е можно поразличен од бугарскиот, ги избрале западномакедонските дијалекти за негова основа. Во извештајот уште се наведува и дека современиот македонски јазик е последниот стандардизиран меѓу словенските јазици. Првите обиди за стандардизација на јазикот текстот ги сместува во втората половина на XIX век. Ова биле обиди на мала група интелектуалци, кои се застапувале за постоење на одделна македонска нација. Првите речници, граматики и учебници биле публикувани и покрај силната опозиција на Србите, на Грците и на Бугарите. Како најпознати интелектуалци од овој период се наведени: Ѓорѓи Пулевски, Григор Прличев, Константин и Димитар Миладинови и Крсте Мисирков. Во 1861 год. браќата Миладиновци издале збирка македонски народни песни. Пулевски во 1875 год. издал речник на три јазици (македонски, албански и турски) и го основал *Македонскојто литературно друштво* во Софија, кое било набргу забрането од официјалните бугарски власти. Крсте Мисирков, кого Нуриџани (1972) го нарекува основач на македонскиот литературен јазик, ја издал книгата *За македонските работи* (Софија, 1903), каде што изјавува дека се Македонците одделен независен словенски народ.

*** Pan - Macedonian Association (USA-Canada)**
(www.macedoniansincanada.com)

Оваа вебстраница ја претставува грчката иселеничка заедница од Егејска Македонија во Канада и во САД. Се работи за непрофитна организација, чија цел е да обезбеди комуникациска мрежа за грчката дијаспора, и да ги промовира грчката историја и културно наследство. Во согласност со целта на организацијата, оваа вебстраница содржи претежно текстови што се занимаваат со исторски теми, меѓу кои и такви што го

негираат правото на Македонците да ги користат зборовите *Македонија*, *Македонец* и *македонски* надвор од контекстот на Античка Македонија. На оваа страница е публикуван и текст под наслов *Дали има македонски јазик?* Текстот наведува дека македонскиот јазик бил целосно непознат сè до времето на Втората светска војна, а јазикот што го користело словенското население на јужна Југославија бил познат како идиомска форма на бугарскиот јазик. Македонскиот јазик бил создаден и признаен како еден од официјалните јазици на Југославија од политички причини.

*** Real Macedonia**
(www.real.macedonia.gr)

Оваа вебстраница е создадена од група граѓани, повторно со цел да ја промовираат грчката вистина за Македонија, за Македонците и за нивниот јазик. Вебстраницата содржи кратка историја на Грција, односно на Македонија, почнувајќи од Антиката, преку периодот на римското владеење, византискиот период, отоманското владеење, периодот на ривалството меѓу Грците и Словените за Македонија, ослободувањето на Македонија и периодот за време на Втората светска војна и по неа, па сè до денес. Вебстраницата дава и одговори на прашањата што најчесто се поставуваат во врска со Античките Македонци и со природата на македонско-грчкиот судир, а известува и за активностите на нејзините членови во ширењето на своите ставови за Македонија. И она оваа вебстраница, во краток текст под категоријата *најчесито постојавувани прашања*, се изнесува познатата теза за тоа дека македонскиот јазик е резултат на политичко решение, со цел да се разнебити бугарската национална свест кај Бугарите што останале во рамките на повоена Југославија.

4. МАКЕДОНСКАТА ДИЈАСПОРА

*** MAKNET**
(<http://home.vicnet.net.au/~maknet>)

Оваа вебстраница ја претставува македонската иселеничка заедница во Австралија. Таа е резултат на еден пообремен проект на Државната библиотека на Викторија за приближување на новата информациска технологија до различните заедници на мултикултурното општество на Викторија.

Вебстраницата нуди информации за активностите на организациите и на фондациите на македонската иселеничка заедница во Викторија, како што се радиото *3ZZZ*, македонската театарска група *Бумеранг*, здруженијата *Skopje Social Club* и *Bitola Social Club* и Здружението на македонските преведувачи. Под врската *историски перспектива* е вклучен и текстот *Независноста и формирање на државата*, кој се однесува на Република Македонија, и во кој значително место му се одделува и на процесот на создавање на македонскиот литературен јазик, почнувајќи од XIX век. Во текстот се вели дека во XIX век, по краткиот развој на македонската литература и по постојаната борба за училишта на мајчин јазик, Македонците потпаднале под Бугарската егзархија, која добила монопол врз образованието во Македонија. Македонскиот народ останал без литературен јазик, што довело до комплетна блокада во развојот на националната култура. Создавањето литературен јазик се случило кон крајот на Втората светска војна, кога Народното собрание на Македонија оформило комисија со специјална задача да создаде унифициран литературен јазик. Основата за литературниот јазик била избрана во согласност со развојот на литературата дотогаш, во корист на централните дијалекти, а во ортографијата бил прифатен фонетскиот принцип. Врз основа на предлозите за азбуката што ги поднесла специјално оформена јазична комисија, на 5 мај 1945 година македонската Влада официјално ја усвоила македонската азбука, а подоцна, на 7 јуни 1945 година, и македонската ортографија. Текстот ја истакнува и важноста на Граматиката на македонскиот јазик (1952-1954), која ја покажува неговата структура, и на Речникот на македонскиот јазик (1960-1965), кој го одразува неговиот лексички фонд, како продолжување на сличните зафати од XIX век. По војната, како што заклучува текстот, јазикот ја доживеал својата афирмација, преку првиот Буквар на македонски јазик, формирањето на македонскиот Универзитет, публикуваните дела на македонски автори, Скопската радиостаница и сцената на првиот Македонски театар и опера.

*** Организација на обединетите Македонци од Канада**

(www.unitedmacedonians.org)

Оваа организација на македонската иселеничка заедница во Канада, како што

се претставува на својата вебстраница, се залага за самобитноста на македонската нација, јазик, азбука, историја и култура, кои се разликуваат од сите јазици нации, азбуки, истории и култури во светот, за национално обединување на сите Македонци во светот и за човековите права на Македонците што живеат надвор од својата матична земја. На вебстраницата на оваа организација се публикуваат информации за нејзините активности, како и одделни статии од весникот на организацијата, а нуди и врски кон организации на македонската дијаспора и кон меѓународни организации што се занимаваат со теми од областа на човековите права. Покрај ова, на страницата се понудени и врски кон публикациите на македонските информативни куќи достапни преку интернет, како и основни податоци за историјата на Македонија, песни и слики од Македонија. Во историскиот текст со фактографски карактер 855 година се издвојува како година во која браќата Кирил и Методиј ја оформиле првата словенска азбука, 886 како година во која Климент доаѓа во Македонија, ги шири христијанството и словенската писменост меѓу народот и ја основа Охридската книжевна школа. 1945 година е издвоена како година во која е официјализирана македонската азбука, а 1946 по отворањето на Универзитетот на македонски јазик (Филозофски факултет).

*** Здружение на македонските граѓани во Велика Британија**
(www.macedonians.co.uk)

Вебстраницата е сопственост на *Здружението на македонските граѓани од Велика Британија* и нуди основни информации за Македонија, нејзината историја и јазик, македонската кујна, различни сервисни информации и слично. Во подолгиот текст за македонскиот јазик се вели дека за македонскиот народ и неговата држава јазикот е од огромна важност, зашто нуди потврда за нивниот историски континуитет. Освен што е официјален јазик на Република Македонија, денес тој се зборува и во многу европски земји, во САД, во Канада и во Австралија, односно секаде каде што живеат Македонци. Како официјален јазик на Македонија, тој го користи кирилското писмо, кое според своите особености се разликува од тие на соседните јазици, словенски и несловенски. Во ортографијата е применет фонетскиот принцип, а македонската азбука има 31 буква.

Македонскиот е индоевропски јазик, од фамилијата на словенските јазици и ѝ припаѓа на јужнословенската група, но истовремено е и балкански јазик.

Македонскиот јазик има богата историја и одиграл клучна улога во развојот на духовната култура и во сочувувањето на националниот идентитет на Македонците. Тој има заеднички особености со источните бугарски дијалекти и со јужните српски дијалекти. Лоциран на словенската јазична периферија, а под влијание на грчко-византиската и романо-балканската култура, тој сочувал многу архаични особености, како што се употребата на имперфектот и аористот, но исто така во него се среќаваат и многу иновации. Текстот набројува и неколку од најкарактеристичните балкански особености на македонскиот јазик, како што се постпозитивниот член, аналитичката деклинација, удвојувањето на објектот, *да-* и *ке-*конструкциите, конструкциите со *има/нема* и со *сум*. Граматичката структура била главно стабилизирана во текот на XV век. Современиот македонски стандард е базиран врз западните варијанти на западните дијалекти. Карактеристика на стандардниот јазик е третосложниот акцент и целосна артикулација на ненагласените вокали. Почнувајќи од IX век и со формирањето на Охридската книжевна школа, македонскиот јазик бил употребуван и во пишувана форма долг период, до XI век со глаголско писмо, а потоа со кирилско. Се наведуваат и македонските книжевни споменици: Добромировото евангелие, Охридскиот апостол, Добрејшовото евангелие, Радомировото евангелие и други. Современата кодификација на јазикот, продолжува текстот, се случила во 1945 година, иако такви обиди имало уште од 1860 година. По 1944 година македонскиот јазик доживеал брз развој и афирмација, како во земјата, така и во странство. Првата граматика, изработена од Круме Кепески, е издадена во 1946, а деталната граматика на јазикот, изработена од Блаже Конески, излегла од печат во 1952 (I том) и во 1954 година (II том). Првата граматика од странски истражувач, чиј автор е Хорас Лант, е отпечатена во 1952. Огромна литература е напишана на овој јазик, изработени се и Речник на македонскиот јазик, како и многу други двојазични речници. Преведени се и огромен број дела од светската класика. Македонскиот јазик, наведува текстот,

се изучува и се предава на многу образовни и научни институти, како во Македонија, така и во светот. Публикуван е голем број научни текстови на македонски и на странски автори.

*** Македонски културен и информативен центар**
(www.macedonia.co.uk)

Оваа вебстраница е сопственост на невладината организација, чија главна цел е промоција на македонската култура и уметност, преку информирање публикување, преведувачка дејност, преку организирање културни настани, изложби, предавања и семинари и сл. Вебстраницата претставува богата архива на текстови, кои покриваат најразлични сфери од општествениот живот во Република Македонија, како на историски, така и на современ план. Текстовите на оваа вебстраница се групирани во неколку категории: за Македонија (каде што, меѓу другото, се даваат информации за населението, за културното наследство на земјата, за Македонската црква низ историјата, за македонското прашање, за македонскиот јазик и сл.); култура и уметност (тука се обработуваат теми од литературата, филмската, ликовната, музичката и театарската уметност, македонската архитектура, фолклорот и сл.); балкански калеидоскоп (посветено на теми од културното наследство, традицијата на малцинските етнички заедници што живеат во Македонија); мировни прашања (текстови во врска со проучувања од областа на мирот и на конфликтите); бизнис-врски и информации; купување преку интернет и сл.

Воведниот текст за македонскиот јазик почнува со разграничување на античкиот македонски од современиот македонски јазик, нагласувајќи дека вториот има словенско потекло и дека се зборува на територијата на Македонија. Тој е признаен како официјален јазик на Република Македонија од светската јавност. Како исклучок се наведуваат Бугарија, која јазикот го третира како регионална норма на бугарскиот јазик, и Грција, која тврди дека зборот *македонски* може да се употребува само за означување на грчките дијалекти во Егејска Македонија или во врска со Античка Македонија. Текстот дава и информација дека јазикот се зборува и во 50-75 села во ис-

точна Албанија, како и во Грција (Бугарија не е наведена), со вкупен број на говорители од околу 2,5 милиони Македонци, во Македонија и низ светот. Македонскиот јазик, се наведува, е најблизок до бугарскиот, и ѝ припаѓа на јужнословенската гранка јазици. Го користи кирилското писмо, а се карактеризира со систем од 31 фонема, релативно фиксен третосложен акцент, аналитички перфект со *има*, три форми на определениот член, губењето на падежниот систем, развиен систем на граматички времиња, категоријата засведоченост/незасведоченост на дејството, и значителен број грцизми и турцизми. Почетокот на современиот литературен јазик се лоцира кон крајот на XVIII век, со раѓањето на јужнословенскиот национализам, кога и почнува да се печатат литературни дела на македонски дијалекти.

Покрај овој текст, на вебстраницата се публикувани уште неколку статии во врска со македонскиот јазик, од кои би ги навеле написот за процесот и периодот на навлегување на турцизмите во македонскиот јазик, како и текстот на професорот Коста Пеев објавен во *Македонско време* (јуни, 2000), кој се занимава со научната и со истражувачката дејност на академикот Божидар Видоески во областа на дијалектологијата. Информации за појавувањето и за развојот на словенската писменост и за работата на Охридската книжевна школа се вклучени во текстовите под категоријата што се занимава со развојот на Македонската православна црква, а информации за јазикот на средовековната книжевност во текстовите под категоријата *литература*.

*** Македонија на Македонците**
(www.geocities.com/~makedonija/)

Се работи за лична вебстраница на Бил Николов, која има цел да ја претстави македонската историја во периодот од Александар Македонски до денес, и да се фокусира на прашања од областа на човековите права. Содржината на вебстраницата е организирана во следниве категории: историја, човекови права, јазик, грчка пропаганда, општи информации, култура, музика, книги, вести и врска. Текстот за македонскиот јазик објавен на оваа вебстраница е истиот оној што е публикуван и од Здружението на македонските граѓани во Канада.

*** Macedonian Oracle**
(www.makedon.mtx.net)

Оваа вебстраница ја претставува Македонската патриотска организација Тодор Александров од Австралија. Главна претставува богата архива на текстови со цел да се докаже тезата за посрбување на бугарскиот народ од Вардарска Македонија, и да се негираат самобитноста на македонската држава, нација и јазик. Текстовите најмногу ги разгледуваат случувањата на Балканот во текот на XIX и на XX век, што се во врска со формирањето на македонскиот национален идентитет, како и делата на македонските преродбеници од овој период.

5. АМЕРИКАНСКИ СТРАНИЦИ

*** UCLA – University of California, Los Angeles**
(www.ucla.edu)

Во рамките на овој универзитет е развиен проект именуван *UCLA Language Materials Project*, со цел да им помогне на студентите во наоѓањето материјали за јазиците што не се толку често предавани на универзитетите во САД. Проектот веќе има создадено фонд од над 3500 референции (книги, аудиокасети, видеоснимки и други видови мултимедијални пакети), кои покриваат 100 јазици. За четирисет од овие јазици, меѓу кои е македонскиот, изработени се кратки описи достапни на вебстраницата на универзитетот, со мапа на географското подрачје каде што се употребуваат и со објаснувања за клучните дијалекти на јазикот, за основните динстинктивни обележја на јазикот и за историскиот контекст во кој се развивал. Во соработка со Универзитетот во Минесота, овој Универзитет изработил и датабаза на околу 2000 образовни институции во САД во кои се предаваат овие јазици. Според оваа датабаза, македонскиот јазик се предава во 6 универзитети од понудените 2000 институции.

Според описот на македонскиот јазик, понуден на вебстраницата на овој Универзитет, македонскиот јазик е официјален јазик на Република Македонија и го зборуваат вкупно 2 милиона луѓе, од кои 1,4 милиони во Македонија и околу 200 000 во Грција. Говорители на овој јазик има и во Југославија (Република Србија), Албанија и Бугарија. Бројот на говорителите во Буга-

рија и во Албанија, се наведува понатаму во текстот, не е познат поради јазичната политика на овие земји. Според Фридман (1985) вкупниот број на говорители на македонскиот јазик може да изнесува околу 2,5 милиони. Текстот продолжува со лоцирање на јазикот во рамките на индоевропската група јазици, како словенски јазик што ѝ припаѓа на групата јужнословенски јазици, заедно со староцрковнословенскиот, словенечкиот, српско-хрватскиот и бугарскиот. Се наведува дека македонскиот јазик е најблизок до бугарскиот и дека некои го сметаат за дијалект на бугарскиот, со коментар дека се работи за горливо политичко прашање, за кое се дискутирало многу. Како пример ги споменува текстот на Хенигер од 1992, кој го разгледува прашањето од гледна точка на Бугарија, и текстот на Фридман од 1987 година од македонска перспектива.

Текстот продолжува со поделба на дијалектите на македонскиот јазик на источни, западни и северни, со географска определба на нивната распространетост. За дијалектите на западниот централен регион се вели дека се разликуваат најмногу од српско-хрватските и од бугарските, и дека тие, заедно со елементи на дијалектот на Скопје, главниот град на Македонија, се база за литературниот стандард. Јазикот се служи со модифицирана кирилична азбука, а за ортографијата се вели дека е кодифицирана кон крајот на 40-тите години и усвоена во финална верзија во почетокот на 50-тите години од минатиот век. Во краткиот опис на граматиката на современиот јазик, кој следува по ортографијата и кој се однесува на сите јазични нивоа, почнувајќи од фонологијата и завршувајќи со синтаксата, се наведува и дека главен извор за лексички заемки денес претставува англискиот јазик.

Во пасусот посветен на општествената улога на македонскиот јазик, се наведува дека стандардниот дијалект на Македонија бил признаен во 1944 година и дека тој е официјален јазик. Иако тој е норма во сите сфери на општествениот живот, српско-хрватскиот (често втор јазик за многу Македонци) и локалните дијалектни форми продолжуваат да влијаат врз јазикот. Учебните помагала на македонски јазик се проблем во сферата на високото образование, па често се користат учебници на српско-хрватски јазик. Текстот продолжува со констатацијата дека во областите надвор од Ре-

публиката македонскиот јазик не е признаен и дека во некои случаи лингвистичката независност на јазикот и на неговите дијалекти е потисната. Во Бугарија македонскиот јазик се смета за дијалект на бугарскиот и тој, како и публикации на македонски јазик се забранети. Грчката влада активно ја спроведува политиката на елинизација на македонската култура и јазик. Тој не е дозволен во медиумите, во образованието и во јавниот живот, а официјалниот став е дека тој е повеќе дијалект на грчкиот јазик отколку словенски јазик. Во Албанија, ниту јазикот ниту луѓето не се признаени. По наведувањето на другите јазици што се зборуваат во Македонија, авторот на текстот наведува дека постојат многубројни изданија и весници на македонски јазик, дека јазикот се употребува во медиумите и дека постои значително количество на литература и преводи на западни автори.

Во делот посветен на историјата на јазикот се вели дека по населувањето на Словените на Балканскиот Полуостров, во IX век грчките мисионери Кирил и Методиј го базирале својот превод на христијанските ракописи врз македонски дијалект од солунската област. Богата литература била создавана сè до доаѓањето на Турците кон крајот на XIV век, по што писменоста опаднала сè до деветнаесеттиот век, кога биле вложени напори за нејзино обновување. Историјата на современиот македонски јазик почнува кон крајот на осумнаесеттиот век со раѓањето на јужнословенскиот национализам. Во почетокот, продолжува авторот, Македонците работеле заедно со Бугарите врз создавањето современ јазичен стандард, но и едните и другите во тоа време пишувале на сопствените дијалекти. Прашањето за дијалектот-основа на литературниот јазик во тоа време не претставувало проблем. Но, кон средината на XIX век ова станало проблем, меѓу двете страни се појавило остро недоразбирање, македонско-бугарскиот компромис бил отфрлен и Македонците се огласиле за национален и јазичен сепаратизам. Бугарите, пак, продолжиле во своја насока, отфрлајќи го постоењето на македонски дијалекти. Ова довело до двоене и до признавање два одделни јазика. За периодот меѓу двете светски војни се наведува дека македонскиот јазик бил третиран како српски дијалект. Текстот завршува со забелешката дека за време на Втората

светска војна Македонија била окупирана од бугарските фашисти, кои наметнале бугарски медиуми и школи, но под Титовата политика на културна автономија, Македонија била официјално признаена, како и литературниот јазик.

* CNN

(<http://cnn.countrywatch.com/>)

Како вебстраница на информативна куќа, CNN главно нуди текстови што се занимаваат со актуелни и дневнополитички теми од областа на политиката и економијата, покривајќи настани од целиот свет. Покрај ова, содржи и кратки претставувања на замјите во светот.

Во текстот посветен на Македонија како современа држава, во заглавието во кое се даваат општи информации за нејзиното население, се вели дека етничките Македонци имаат главно мешано српско и бугарско потекло, што ги одразува словенските корени на земјата. Во заглавието за историјата на земјата, се наведува и дека во текот на IX век византиските браќа Кирил и Методиј ги удриле темелите на словенската писменост и го промовирале христијанството меѓу словенските народи. Нивната работа довела до тоа јазикот на Словените од Македонија да стане четврти официјален јазик, покрај грчкиот, латинскиот и хебрејскиот. Понатаму се вели дека кон крајот на IX век словенските апостоли Климент и Наум ја формирале Охридската литературна школа, која претставува прв словенски универзитет. Ова е окарактеризирано како настан од многу голема важност, зашто Универзитетот ги поттикнал развојот на словенската култура и писменост, како и ширењето на христијанството.

* US English Foundation

(www.us-english.org/foundation/countries.asp)

Во проектот на Американската фондација за англиски јазик што се занимава со проучување на легалните аспекти на официјалните и малцинските јазици, пред сè во уставите на различни земји низ светот, се споменува и Македонија. Истражувањата на организацијата се публикувани и на интернет. Во написот посветен на македонскиот јазик се вели дека според уставот на државата, македонскиот јазик со своето кирилско писмо е официјален јазик. Понатаму, се разработуваат законските регулативи

што се однесуваат на неговата употреба во државата. Наведено е дека, според членот 7 на Уставот на Република Македонија, јазиците на населението од различна националност што сочинуваат значителен дел од вкупното население, се исто така во официјална употреба. Понатаму, текстот продолжува со регулативите што се однесуваат на гарантирањето на човековите и на граѓанските права, меѓу кои се споменуваат и јазичните права на малцинствата во различни општествени сфери на животот.

6. БРИТАНСКИ ВЕБСТРАНИЦИ

* The British Library Public Catalogue

(www.blpc.bl.uk)

Во Јавниот каталог на Британската библиотека, кој овозможува пребарување на каталозите на британските библиотеки преку интернет, постои и македонска колекција, која содржи материјали што обработуваат различни периоди од македонската историја. Во колекцијата се среќаваат и околу 76 наслови што се однесуваат на македонскиот јазик. Во општото претставување на колекцијата, се наведува дека процесот на христијанизација на Словените го почнале Светите Кирил и Методиј, а го продолжиле Климент и Наум од Охрид. Понатаму се вели дека македонскиот јазик не бил официјално признаен како литературен сè до 1944 година. За време на македонската преродба во текот на XIX и на XX век, некои автори користеле македонски јазични особености во пишувана форма на бугарски јазик, па денес и македонските и бугарските автори ги карактеризираат како припадници на сопствената литературна традиција. Во почетокот на XX век, делото на Крсте Мисирков *За македонскиите работи* (1903) го издигнало статусот на македонскиот јазик до ниво на стандарден литературен јазик, базиран врз прилепско-битолскиот дијалект, кој подоцна бил и кодифициран. Значаен придонес во формирањето на македонскиот јазик дале и Коста Рацин со делото *Бели муѓри*, како и Коле Неделковски со *Песни*.

* BBC

(www.bbc.co.uk/education/languages/)

На вебстраницата на оваа информативна куќа, која претежно публикува вести и текстови со актуелни содржини на раз-

лични општествени теми, под врската *образование* е изработен центар што нуди основни податоци на различни теми, меѓу кои и за јазиците.

Во текстот за македонскиот јазик се вели дека тој, заедно со српскиот, хрватскиот, босанскиот, словенечкиот и бугарскиот, е јужнословенски јазик. Се наведува дека е најблизок до бугарскиот, но и дека и двата јазика имаат некои заеднички карактеристики со романскиот, со грчкиот и со албанскиот, со што го формираат балканскиот јазичен сојуз. Според ова кратко претставување, македонскиот јазик го говорат околу 2 000 000 луѓе. Тој е официјален јазик во Македонија и официјално признан во областа Корча во Албанија, со дополнување дека родени говорители на јазикот може да се најдат и во Федеративна Република Југославија, во Бугарија и во Грција. Јазикот го употребува македонското кирилско писмо. Првите текстови што можат да се окарактеризираат како македонски, се вели понатаму во текстот, се со религиозна содржина и потекнуваат од XI век, а се напишани со глаголско писмо. Појаснувањето што следува во однос на писмото вели дека и глаголското и кирилското писмо се стари словенски писма, но преживеало глаголското зашто било поблиско до грчкото, а со тоа и било полесно да се употребува при превод, во времето кога учените луѓе и теолози како Кирил им го претставувале христијанството на словенските народи.

7. ТУРИСТИЧКИ ВОДИЧИ ПУБЛИКУВАНИ НА ИНТЕРНЕТ

Овие вебстраници најчесто нудат информации и сервисни услуги неопходни за тие што патуваат во странство, но и кратки претставувања на земјите од светот, со информации за нивната историја, култура и јазик, како и за современата економско-политичка состојба.

* Lonely Planet

(<http://www.lonelyplanet.com/destinations/europe/macedonia/culture.htm>)

Кратки основни податоци за македонскиот јазик може да се најдат во делот од вебстраницата посветен на Македонија, под врската *култура*. Во текстот се вели дека македонскиот е јужнословенски јазик и де-

ка е поделен на источни и западни дијалекти. Македонскиот јазик е базиран врз централните дијалекти на Велес, Прилеп и Битола. Со бугарскиот јазик ги делат истите разликувачки особености во однос на другите словенски јазици, што претставува и доказ за тоа дека македонскиот јазик е близок со бугарскиот. Кирилската азбука, продолжува текстот, се базира врз онаа што солунските браќа Кирил и Методиј ја развиле во текот на IX век. Нивни ученици ја предавале азбуката во манастир во Охрид, од каде што се раширила низ другите словенски народи. Текстот понатаму го информира читателот дека имињата на улиците се напишани само со кирилско писмо, но дека на уличните знаци дополнително се употребува и латиничното. Текстот наведува и дека македонската граматика била отпечатена во 1952, кога се формирала и независна Македонска православна црква. За состојбата во која се наоѓа македонското малцинство во Грција се вели дека е тоа изложено на асимилаторска политика од страна на грчката влада. Според авторот на овој текст, со признавањето на Македонците како етничка група различна и од Србите и од Бугарите, властите во Белград се надевале дека ќе ги ослабат бугарските аспирации кон Македонија.

8. БАЗИ НА ПОДАТОЦИ

* Ethnologue: Languages of the World

(<http://www.ethnologue.com/info.asp>)

Вебстраницата претставува каталог што – меѓу другото – содржи и основни информации за преку 6 700 јазици, достапен преку интернет, а изработен од Интернационалната летна школа за лингвистика (SIL International - <http://www.sil.org>). Лингвистичките податоци публикувани во овој каталог се резултат на истражувачки проект на организацијата, долг веќе 50-тина години, а обработените податоци доживеале 14 дополнети печатени изданија.

Македонскиот јазик во овој каталог е претставен како официјален јазик на Македонија, кој има 1 386 000 говорители во Македонија, 30 000 во Албанија, 41 017 во Грција, а бројот на говорителите во Бугарија не е наведен. За говорителите на јазикот во Грција се наведува дека тие го зборуваат и грчкиот јазик (билингвални говорители),

кој го употребуваат во образованието и во религијата. Како алтернативни имиња на јазикот се наведени: македонски, словенски, македонски словенски, од кои за последните две се вели дека се употребуваат во Грција и во Албанија. Се издвојуваат и следниве дијалекти на македонскиот јазик: северни, јужноисточни и источни. Јазикот е класифициран како: индоевропски, словенски, јужен, источен, со коментар дека стандардниот дијалект бил официјално признаен во 1944 година, дека се нарекува словенски во Грција и дека некои во Бугарија го сметаат за дијалект на бугарскиот јазик. За јазикот се вели и дека е национален јазик со своја граматика.

*** Индоевропска база на податоци**
(www.tied.narod.ru)

Оваа вебстраница ѝ припаѓа на виртуелна интернет-заедница. Таа е формирана со цел да обезбеди простор за размена на знаења и искуства од истражувачката работа на нејзините членови во областа на индоевропеистиката. Резултат на ова здружување е базата на податоци достапна преку интернет во врска со индоевропски теми.

Краткиот информативен текст за македонскиот јазик на оваа вебстраница почнува со забелешката дека ќе биде разгледуван современиот македонски јазик, кој се зборува во Република Македонија и кој ѝ припаѓа на јужнословенската гранка на индоевропските јазици. Текстот продолжува со изјавата дека на членовите на виртуелната заедница им е познато дека Владата на Бугарија не го признава постоењето на македонскиот јазик, сметајќи го за дијалект на бугарскиот. Исто така и дека Владата на Грција не го признава името македонски што се однесува на овој словенски јазик, барајќи друго име за него, за да не ја изгуби славата на Античка Македонија. Но, со оглед на тоа, дека фактите посочуваат дека македонскиот јазик е самостоен, авторот на текстот заклучува дека тој има право да постои како и сите други јазици. Текстот продолжува со наведување на динстинктивните обележја на граматиката на македонскиот јазик: постпозитивниот определен член со посочување дека таков член постои и во бугарскиот, губењето на падежниот систем кај именските зборови, развиен систем на граматички времиња со динстикцијата *ојределеноси* наспрема *неојределе-*

носии, значителен број на заемки од турскиот и од грчкиот јазик. Современиот литературен јазик датира само од 2 август 1944 година, кога тој бил формално прогласен за јазик на југословенската Македонија, иако литературни дела биле печатени на македонски дијалект уште од крајот на XVIII век. Дијалектите на македонскиот јазик се делат главно на источни и на западни, но тие, продолжува авторот, меѓусебно не се разликуваат толку многу како дијалектите на словенечкиот, српско-хрватскиот или на бугарскиот јазик. Во текстот, не се спомнуваат македонските дијалекти во Пиринска и во Егејска Македонија.

**9. ВЕБСТРАНИЦИ ШТО НУДАТ
УЧЕБНИЦИ И УЧЕБНИ
ПОМАГАЛА ПРЕКУ ИНТЕРНЕТ**

*** Книжарницата Амазон**
(www.amazon.com)

Насловите што ги содржи книжарницата *Амазон* се достапни за пребарување и преку интернет, со можност и за купување. Инструментот за пребарување на *Амазон* пронајде 52 наслова поврзани со македонскиот јазик, од македонски но и од странски автори, кои обработуваат современојазички, дијалектолошки, социолингвистички и историски теми. Во оваа книжарница има и учебници по македонски јазик, проследени со соодветни аудио-компактдискови, како и двојазични речници. Ќе издвоиме само некои од насловите што ги содржи оваа книжарница: *Macedonian: A Course for Beginning and Intermediate Students* од Christina Kramer (1999); *Dic Routledge Macedonian-English Dictionary* од Peter M. Hil (1998), *Македонско-англиски речник на идиоми* од Зозе Мургоски, *Француско-македонски речник* од Петар Атанасов, *Италијанско-македонски речник* од Н. Китановски, *English-Macedonian veterinary dictionary* од Илинка Дракулевска-Грубовиќ, *Речник на јазични зреници* од Димка Митева, *A historical phonology of the Macedonian language* од Блаже Конески, *Macedonian Verbal Morphology* од Mark Elson (1989), *Фонетика на македонскиот јазик* од Нуло Миниси, *Македонскиите дијалекти во Егејска Македонија* (научен собир, Скопје, 23-24 декември 1991), и многу други. Меѓу насловите на *Амазон* има и такви што ја застапуваат бугарската или грчката теза за непо-

стоењето на македонскиот јазик: *Скојската икона Блаже Конески: македонски лингвист или српски политиколог?* од Драгн Лусков Драгнев. *The Federative Republic of Skopje and its language* од Н.П. Андриотис. *Hippocrène Concise Macedonian-English English-Macedonian Dictionary (Hippocrène Concise Dictionary)* од Џудит Вермут и Давидович Младен.

Амазон нуди и можност да пратите свои коментари за книгите што ги нуди, и да ги оцените со оценка од 1 до 5. Додека учебникот на Кристина Крамсп е високо оценет од читателите, македонско-англискиот речник на Џудит Вермут и Давидович Младен има многу ниска оценка. Коментарите на читателите велат дека речникот навлегува во дневнополитички теми и дека воопшто не е корисен за некој што сака да ја посети Македонија, или да научи неколку фрази и зборови на македонски. Многу зборови од понудените во речникот биле бугарски и воопшто не биле разбирливи за луѓето во Македонија.

*** World Language Resources,
The ultimate Language Store**
(www.worldlanguage.com)

Оваа страница нуди основни податоци, книги и различни софтверски производи во врска со јазиците што се зборуваат низ светот. Во краткото претставување на македонскиот јазик на оваа вебстраница се вели дека македонскиот јазик е официјален јазик на новата Република Македонија и дека го зборуваат околу седумдесет проценти од населението во земјата, или еден и пол милион луѓе. Македонскиот јазик е многу близок до бугарскиот и некои (особено Бугарите) го сметаат за дијалект на бугарскиот јазик. Азбуката, се вели, содржи специфични *џ* и *ќ*, што не може да се најдат во ниту еден друг јазик. Краткиот опис завршува со информацијата дека овој јазик ѝ припаѓа на индоевропската фамилија јазици, на словенската група и на јужната подгрупа, а дека се зборува во Грција и во Македонија. Страницата содржи и краток пасус напишан на македонски јазик со кирилско писмо, преведен и на англиски. Преку оваа вебстраница може да се купи и двонасочниот македонско-англиски речник од Џудит Вермут и Давидович Младен, опишан погоре. Кустиот коментар за овој речник од Вермут вели дека јазикот многу го

сметаат за дијалект на бугарскиот, и дека се зборува во јужниот регион на поранешната Југославија. Вебстраницата нуди уште еден македонско-англиски речник на воени термини чиј автор не е наведен, книгата *Macedonian - Radozda Vevcani Dialect of Macedonian* од П. Хендрикс, како и кирилични фонтови. Македонскиот јазик е вклучен и во две изданија (едно печатено и еден компактдиск) што се нудат на оваа вебстраница, а кои даваат основи информации за јазиците во светот.

*** Accelerated Language Cassettes**
(www.language.com.au)

И оваа вебстраница нуди разни производи (касети, книги, компактдискови) за изучување на јазиците во светот. Во врска со македонскиот јазик ги нуди следниве книги: *Standard Macedonian and English Dictionary* од Д. Црвенковски и *Radozda Vevcani Dialect of Macedonian* од П. Хендрикс.

10. МЕЃУНАРОДНИ ОРГАНИЗАЦИИ И ИНСТИТУЦИИ

*** The European Bureau
for Lesser-Used Languages**
(www.eblul.org)

Како што се наведува во краткиот опис на оваа организација публикуван на нејзината вебстраница, *Европското биро за малцински јазици (lesser-used languages)* е независна организација што дејствува и зборува во името на повеќе од 40 милиони граѓани на Европската Унија што зборуваат автохтони јазици различни од официјалните јазици на државите во кои живеат. Една од неговите цели е создавање легални рамки што би биле применети од страна институциите на Европската унија и нејзините членки, а кои би ги гарантирале јазичните права на граѓаните што им припаѓаат на јазични малцинства. Оваа невладина организација е во тесна соработка со институциите на Европската унија како што е Европскиот парламент, има консултативен статус во рамките на Советот на Европа, а соработува и со институциите на Обединетите нации релеванти за областа што ја покрива со својата работа.

На вебстраницата на оваа организација се дадени основни податоци за нејзината административната организација, опширни

информации за нејзините активности и проекти, а понудени се и информации наменети за промотерите на малцинските јазици, најчесто во врска со фондовите и со донациите што им се достапни.

На оваа вебстраница се публикувани и кратки текстови за јазиците што се зборуваат во земјите-членки на Европската унија, а што не се во официјална употреба во тие земји. Во текстот посветен на Грција, меѓу малцинските јазици што се зборуваат на нејзината територија, меѓу другите се споменува и македонскиот, кој во насловот на текстот е именуван и уште како бугарски, балгарски и славомакедонски. Оквалификуван е како индоевропски јазик што ѝ припаѓа на источната подгрупа јазици од јужнословенската група. Во натамошниот текст, за да се посочи на овој јазик и на неговите говорители се употребува придавката *славомакедонски* (*speakers of Slav-Macedonian*), говорителите на јазикот се именуваат и како *словенски говорители* (*Slav speakers*), а областите во кои се употребува како *области во кои се зборува словенски* (*Slav speaking areas*). Според текстот, овој јазик се зборува во областите од Драма до Костур, а во најжива употреба е во Флорина и во Пела. Текстот наведува и дека во текот на првите две декади на овој век, како и во годините на граѓанската војна во Грција значителен број словенски говорители ги напуштиле овие области и се населиле на просторите на денешна Бугарија и Македонија. Според пописот од 1951 година, на териториите на Егејска Македонија живеат околу 40 000 говорители на славомакедонски јазик. За оваа бројка се вели дека е помала од реалната. Употребата на јазикот е ограничена на колоквијалната и семејна употреба. Со оглед на тоа дека не е официјално признаен, јазикот не е присутен во јавниот сектор. Во некои области каде што се употребува, може да се фатат некои телевизиски програми на Поранешната Југословенска Република Македонија, како и бугарски и македонски радиопрограми. Во Флорина се печати и двојазичен грчко-македонски двомесечник.

*** Обединети нации**
(www.un.org)

Вебстраницата на Обединетите нации нуди информации за организациската структура на организацијата и нејзината мисија.

Претставува и богата архива на студии, документи и статистички податоци во врска со економскиот и социјалниот развој, мирот и стабилноста, човековите права, хуманитарната помош и меѓународната законска регулатива. На оваа вебстраница можат да се најдат и основни статистички податоци за географската положба, за населението и за јазиците на земјите-членки на Обединетите нации. Меѓу податоците понудени за Македонија, она што паѓа в очи е тоа што официјалниот јазик на земјата не е наведен. Според вебстраницата, македонскиот јазик се употребува на територијата на денешна Југославија (без Косово), заедно со српско-хрватскиот, словенечкиот и албанскиот.

* * *

Од сите податоци што ги изнесовме во текстот, пред сè може да се изведе општиот заклучок дека македонскиот јазик како тема е присутен на интернет. Тој најчесто се разгледува од аспект на неговиот историски развој, со особен акцент на социјалните и на политичките услови и фактори што влијаеле врз него. Пристапот кон претставувањето на внатрешнојазичните, а особено на надворешнојазичните факти е различен, а зависи од тоа кој се претставува на интернет, пораката што сака да ја испрати преку својата вебстраница и целта со која ја испраќа. Така, се изделуваат следниве пристапи:

1. Податоците се изнесуваат селективно, со цел да се докажат определени тези во врска со македонскиот јазик. Вакви прикази најчесто се сретнуваат на вебстраниците на определени владини или невладини организации и институции, или на определени лични вебстраници.
2. Обид да се прикажат фактите објективно, со наведување на различните ставови и мислења во врска со определени прашања. Вакви прикази најчесто се сретнуваат на вебстраниците на научните институции.
3. Се нудат селективни информации што одат во прилог на определени толкувања на прашањата, но без обид или намера да се докажат ставовите, најчесто на вебстраниците што нудат различни услуги.
4. Компромисно или селективно прикажување и толкување на информациите, со цел да се избегнат противставените тези и ставови. Како пример би ги навеле вебстраниците на меѓународните организации и институции.

При сето ова, најмногу е засегната научната вистина за македонскиот јазик. Можеби ова посочува на потребата од серио-

зен, систематски и активен пристап на научните институции од земјава кон нејзиното презентирање на интернет.

Милица Пејрушевска-Јовановиќ